

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1917

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

Til Medlemmerne.

Aarsmødet i 1917 holdtes i Svendborg d. 19. Juli. Der var kun mødt ganske faa Medlemmer. Formanden gav en kort Redegørelse for Samfundets Virksomhed siden Aarsmødet 1915 og oplæste Regnskabet, som enstemmigt godkendtes.

„Samfundet“ har desværre i de to sidste Regnskabsaar maattet bruge en Del af sin opsparede Beholdning.

Dette skyldes først og fremmest den store Prisstigning paa Tryksager, men ogsaa det, at „Samfundet“ i det nævnte Tidrum foruden to Aarbøger tillige har udgivet Lærer Høgstrøms Arbejde: „Taasinge paa Niels Juels Tid“.

Det vedtoges at udgive et Arbejde af Lærer *M. J. Lomholt*, Nørre Broby: „Historiske Optegnelser fra Nørre Broby Sogn“, som en særskilt Bog. *Lindlegaards Stiftelse* har lovet at støtte Udgivelsen af dette Arbejde med et Tilskud af 200 Kr. Det vedtoges endvidere i Lighed med de andre amtshistoriske Samfund at søge om Statstilskud til Fremme af „Samfundets“ Arbejde.

Som Bestyrelsesmedlem afgik Forfatter *Peder R. Møller* efter Tur, men genvalgtes. Ligeledes genvalgtes de to Revisorer: Sparekassekasserer *Lars Hansen*, Svendborg, og Lærer *L. Fawby Stengaard*, Vejstrup.

Efter Generalforsamlingen holdtes et offentligt historisk Møde, hvor Pastor *L. J. Böttiger*, Vesterskerninge, talte om Amtmand *Schumacher*, og Friskolelærer *Martin P. Rudum*, Sødinge, talte om „en Svendborg Præst fra Rationalismens Tid“.

Desværre var det kun en mindre Forsamling, som overværede disse to Foredrag.

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1917

NYBORG
C. SCHØNEMANN'S BOGTRYKKERI

Redaktionsudvalg:

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Thøger Dissing, Højskoleforstander, Vejstrup.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

Swineburgh — Wordburgh — Foburgh.

Ved Gavebrev, dat. Ribe den 25. Juni 1229,¹⁾ stæfæstede Kong Valdemar Sejr sin Søn, den udvalgte Kong Valdemars Morgengave til sin Dronning, Eleonora af Portugal, hvorved han skænker hende Halvdelen af Fyen. Det siges, at det er den Del, som vender mod Syd, i hvilken der findes disse tre Borge, *Swineburgh*, *Wordburgh* og *Foburgh*²⁾. Medens Svendborg og Faaborg her ere bekendte Steder, gælder dette ikke Wordburgh.

Werlauf siger³⁾, at Wordburgh er den kongelige Domæne i Vends Herred, som forekommer i Kong Valdemars Jordebog, og som er beliggende i Brenderup Sogn omtrent midt imellem Middelfart og Bogense ved Baaring Vig (nu Varbjerg). Han forklarer, at naar Wordburgh henregnes til det sydlige Fyen, maa det hidrøre fra, at denne Del, eller rettere Øens sydvestlige Syssel i Mittel-

¹⁾ Nordalb. Studien I. S. 83.

²⁾ „illam videlicet que est versus australem plagam, in qua sunt tria hec castra sita, Swineburgh, Wordburgh, Foburgh“.

³⁾ Autiqvarisk Tidsskrift 1852—54 S. 251 Noter.

alderen indbefattede Byerne Svendborg, Faaborg, Assens og Middelfart, og tilføjer, at denne Forklaring skyldes *Vedel Simonsen*.

Senere har *O. Nielsen*⁴⁾ tiltraadt denne Opfattelse af Wordburghs Beliggenhed. Han anfører i Forbigaaende, at Wordburgh i 1253 af Christoffer I. er pantsat til Grev Gunzelin af Schwerin⁵⁾. Ligeledes har *Reinhardt*⁶⁾ sluttet sig til denne Antagelse, og Professor *Joh. Steenstrup*⁷⁾ er gaaet ud fra, at Wordburgh maa søges som nævnt.

Forklaringen synes dog ikke ganske fyldestgørende.

Naar det i Dokumentet hedder, at Borgen ligger i den den Del af Fyen, som vender mod Syd (versus australem plagam), staaer det i bestemt Modstrid hermed, at Wordburgh netop skulde søges paa Fyens *nordlige* Side. Og den Fortolkning, man anvender for at faa denne Modstrid bortforklaret, forudsætter Existensen af et sydvestligt Sys-sel i Fyen og falder med denne fejlagtige Forudsætning. Det synes ogsaa underligt, at man for at finde en træf-fende Betegnelse for Landet fra Svendborg til Baaring Vig (Wordburgh) alene nævner Faaborg og overspringer ethvert Punkt paa Strækningen videre Nord paa herfra. Endelig kan anføres, at naar man nævner tre Steder efter hinanden, som Swineburgh, Wordburgh og Foburgh, maa man efter almindelig Sprogbrug vente, at de er beliggende i den Rækkefølge, hvori de nævnes, og ikke saaledes, at den midterste Lokalitet ligger mange Mile Nordvest for den

⁴⁾ O. Nielsen: Valdemar den Andens Jordebog, S. 108, Note 2.

⁵⁾ Mechl. Urk. II. 44—45. Der kan dog ikke af dette Dokument sees, om det er dette Wordburgh, hvortil der sigtes.

⁶⁾ Hist. Tidsskr. IV R. III S. 215.

⁷⁾ Studier over Kong Valdemars Jordebog S. 17.

første og sidste. Herefter skulde man snarest søge efter Wordburgh et Sted imellem Svendborg og Faaborg.

Det er da vistnok ogsaa et ganske andet Sted end ved Baaring Vig, at Wordburgh maa søges. Langs Fyens Sydside fra Elsehoved til Horne Næs fandtes paa Valdemar Sejers Tid antagelig kun tre sikre *Havnepladser* for mindre Fartøjer, nemlig Svendborg Sund, Nakkebølle Fjord og „Sundet“ ved Faaborg⁸⁾. Endnu kunde maaske tænkes Rheden ved Dyreborg (Horneland); men det er et Spørgsmaal, om den store Landgrund „Knold Sand“, som er denne Rheds eneste Beskyttelse mod Syd, ikke er et senere Alluvium.

Naar man da har Rækkefølgen af de tre efternævnte Navne, ledes Tanken for Wordburghs Vedkommende umiddelbart hen paa Egnen ved Nakkebølle Fjord. Den inderste Del af denne, der gennemstrømmes af Hundstrup Aa, blev i Aarene 1866—70 tørlagt ved en Dæmning, som sattes til begge Sider fra „Fiskholmen“, og som derved afspærrede Indsejlingen mellem denne Holm mod Øst og Skoven „Nakkebølle Enemærke“ mod Vest. Men der er ingen Tvivl om, at denne Fjord i det 13. Aarhundrede har været sejlbart lige til sin Bund, d. v. s. omtrent lige op til den nuværende Nakkebølle Hovedgaard. I saa Henseende kan anføres, at der i 1786 var Ankerplads⁹⁾ i Lobet Vest for Fiskholmen, hvor der altsaa nu er tørt Land. Og i 1543 fandtes endnu længere inde ved »Herre-

⁸⁾ Dette, der nu nærmest er en Rørsump med et Afløb til Havet, har indtil det 15. Aarhundrede ganske sikkert været sejlbart, og adskillige Fund tyder paa, at Faaborg Havn i sin Tid har ligget her.

⁹⁾ Afsat paa et ældre Kort i Matrikulskontoret.

gaardsholmene“ i Enemærket, hvor det gamle Nakkebølles Ruiner findes, en Havneplads¹⁰⁾.

Øg ved denne Fjord har der da ogsaa ligget et Wordburgh.

Iblandt Johs. Mejers Kort fra Midten af det 17. Aarhundrede findes tvende Detailkort over Sydkysten af Fyen med omliggende Øer¹¹⁾. Paa disse er Øst for Nakkebølle Fjord afsat *Waersbirge*. Det samme er Tilfældet paa det Kort, som i Aftryk findes vedhæftet en Artikel om Johs. Mejer i Hist. Tidsskr. 6 R. 1 B. S. 291. Disse Kort er imidlertid for smaa, til at man med Nøjagtighed kan udfinde Stedets nærmere Beliggenhed ved Fjordens Østside.

I Landsarkivet i Odense¹²⁾ findes en Indberetning fra Sognepræsten i Vester Aaby, dat. 14. Juli 1690, hvor der gøres Rede bl. a. for den til Præstegaarden hørende Jord. Her siges, at Præstegaarden har „en Ager Havrejord paa *Varbiørg* liggende i Aae-Marken, uden Aaen“, d. v. s. Syd for Hundstrup Aa, der her løber fra Øst mod Vest.

Paa Matrikulskontorets ovennævnte Kort fra 1786 findes afsat et Skifte, der kaldes *Voldborg*, og paa en Concept til et Udstykningskort fra Tiden omkring 1800, som findes i Holstenshus Godsarkiv, finder man samme Skifte under Navnet *Voldberg*. Dette Skifte har omfattet Arealet, nærmest Vest for den nuværende Fjellebro Havn.

Ved Undersøgelse paa Stedet bekræftes det, at Marken nærmest Vest for Havnen endnu bærer Navnet *Vold-*

¹⁰⁾ Rasmussen, Søkilde: Holstenshus og Nakkebølle, S. 228—29.

¹¹⁾ Kort Nr. 4 og 5 blandt Kortene over Fyen: „Gl. Kgl. Sml. Fol., 713“ i det Kongelige Bibliotheks Haandskriftsamling.

¹²⁾ Salling Herred Nr. 1b Jordebog 1690.

bjerg Mark. Navnet er dog kun lidet kendt, og Udtalen paa Stedet varierer mellem Varbjerg, Vorbjerg og Voldbjerg¹³⁾. Landgrunden, der herfra løber mod Syd ud i Fjorden, kaldes Varbjerg Grund.

Paa nævnte Mark findes nede ved Strandkanten paa et nærmest cirkelrundt Areal, c. 100 m i Diameter og c. 75 m fra østre Skel mod Havnen spredt en stor Del nu stærkt søndrede Murstensbrokker og Teglstykker. De findes saa langt ud mod Søen, at en Del af dem er bleven vasket runde i Havstokken. Hele Sten synes der ikke at være; men paa ganske enkelte Brokker kan man maale Bredden og Tykkelsen til henholdsvis ca. 10—13 cm og ca. 6,5—7,5 cm, altsaa Munkestensstørrelse; det er vistnok mest Brokker af *smaa* Munkesten. Der findes, som nævnt, ogsaa Stumper af Tegl men hidtil er det ikke lykkedes at finde „Nakker“ eller andre Dele, der kunde tjene til Vejledning ved Bestemmelsen af Teglstenenes Alder. Et enkelt Sted ved Havstokken findes en meget svag Antydning af, at der maaske er lidt tættere Lag under Jordfladen. Havet æder nemlig paa denne Strækning lidt af Marken, hvorved Markens Underlag blottes.

Jordsmonet frembyder dog ikke Konturer for en Bygnings- eller Borgplads; alt ligger paa den mod Vandet jævnt skraanende Bakke, dog med en næsten umærkelig Sænkning paa et enkelt Sted. Markens højeste Punkt mod Nord er efter Generalstabens Maalebordsblad 36 Fod. Paa Landjorden lægger man ikke synderlig Mærke til denne Bakke, og fra Søen set, synes den heller ikke noget. Der fanges Øjet af en lav Brink Vest for Marken, og de langt højere Bakker inde i Landet.

¹³⁾ Marken er nu skyldsatsat under Matr. Nr. 40a, Vester Aaby, og tilhører Gaardejer Carl Kusk.

Den Borg, som Navnet Voldbjerg forudsætter, maa altsaa have ligget nede ved Vandet som en aaben Trusel mod hvem, der fra Søen vovede at nærme sig ad det, forøvrigt ret krinklede Løb gennem den tilbageværende Del af Nakkebølle Fjord. Borgen har ikke, som det ellers saa ofte er Tilfældet med middelalderlige Borge, søgt at dølge sig bag fremspringende Pynter eller lignende.

Der er vel altsaa en Mulighed, ja vel endog nok en Sandsynlighed for, at man her har de sparsomme Rester af Valdemar Sejrs *Wordburgh*.

Ganske vist finder vi første Gang Navnet Voldbjerg paa Mejers Kort fra 1650, altsaa først over 400 Aar efter Omtalen af den i Valdemar Sejrs Brev. Men da der ikke er eller vides at have været nogen By eller Jordformation i Terrænet, der kunde give Mejer Anledning til at fremhæve dette Punkt, og da der er størst Sandsynlighed for, at Mejer har aftegnet Kortet efter et ældre Kort, ligger det nær at antage, at der for ham eller hans Forgænger har foreligget en større Ruin eller en levende Tradition om en tidligere eksisterende stærk Borg.

Det kunde have sin Interesse at faa at vide, hvorledes denne Borg har seet ud. Dette lader sig nu ikke gøre, og selv en Udgravning kan ikke ventes at bringe Fundamenter eller Andet for Dagen. Men der kan maa-ske dog alligevel findes en *Antydning* af, hvorledes Borgen har seet ud: I Svendborg laa, omtrent hvor nu Gasværket ligger, i sin Tid et Taarn, „Skattertaarnet“, der ifølge Sagnet skal være opført af Valdemar Sejr¹⁴). Paa Resens Atlas¹⁵) findes en Grundplan af Svendborg, hvor Skattertaarnet er beskrevet som „Gammel muur af et

¹⁴) Trap: Danmark III, S. 579.

¹⁵) 4 Bind, descriptio Fionix pag. 408.

taarn, som har været brugt at legge Stycker paa“. Tegningen paa Kortet viser den nederste Del af et firkantet Taarn. Det er vel ikke for dristig en Hypothese at sige, at dette er Valdemar Sejrs „Swineburgh“. Nu er det vel det rimeligste at antage, at de tre Borge, Swineburgh, Wordburgh og Foburgh vare byggede ens. Herefter skulde saa Borgen Wordburgh have bestaaet af et firkantet Taarn.

Hvornaar Borgen er sunken i Grus, vides ikke. Der er ikke voxet nogen By op om den, saaledes som Tilfældet har været ved Svendborg og Faaborg. Men Borgen er vel i Tidens Løb bleven afløst af Herregaarden Nakkebølle. I „Hønsemoen“, Nord for Nakkebølle, har der ligget et tidligere, middelalderligt Bygningsværk¹⁶⁾; endnu findes der Murstensbrokker og svage Konturer af Voldstedets Omrids. Her maa da det ældste Nakkebølle tænkes at have ligget. Paa „Herregaardsholmene“, Vest for Fiskholmen, findes en, nu fredet Ruin af en Borg; det er antagelig denne, som blev afløst af det nuværende Nakkebølle, som opførtes 1559 af Jacob Brockenhuus.

Endnu maa anføres, at Rasmussen-Søkilde¹⁷⁾ omtaler at der i „Hestehaven paa Vester Aaby Mark ved Inderfjordens Østside tidligere har været Spor af Skanser og Fæstningsværker; men nærmere antyder han ikke.

„Hestehaven“¹⁸⁾ grænser mod Sydvest til Voldbjerg

¹⁶⁾ Trap: Danmark III, S. 663.

¹⁷⁾ Holstenshus og Nakkebølle, S. 228.

¹⁸⁾ Det kan maaske have Interesse for Udredningen af Navnet „Svendborg“ at gøre opmærksom paa, at et Skifte Nord for Hestehaven hedder „Svinebjerg“.

Mark, saa det kunde jo tænkes, at det er denne Mark, han har sigtet til. Paa Stedet kender man ikke noget til Skansernes tidligere Existens.

Faaborg i Marts 1917.

H. H. Hvass.

Om Præsten Knud Lerche og hans Strid med Rytterne.

Af Lærer *A. C. Thomsen*, Aunslev.

I umindelige Tider har Sognepræsterne til Aunslev og Bovense Menigheder boet i Skalkendrup, som omtrent ligger midtvejs mellem de to Kirker.

Kommer man fra Aunslev ad Nyborg—Kerteminde Landevejen og nærmer sig Skalkendrup, er Præstegaardens meget store og gamle Have noget af det første, man faar Øje paa, thi selve Byen ligger gemt bag ved og Øst for Haven; og af Præstegaarden selv kan man bare se et Glimt af hvide Mure og røde Tage mellem det grønne Løvværk. Den er — især set fra Haven — en smuk gammel Bygning; de slængende Rosenranker indrammer Vinduerne ved Sommertide, Storcken spankulerer paa Taget, og i de stille Damme under Træernes brede Skygger slaar Karudserne med smaa hidsige Plask, naar de i de lune Sommeraftener snapper efter Insekternes svirrende Dans. — Under et gammelt Træ staar det store Trækors med de fire Aarstal, da Ildebrand lagde Præstegaarden øde: efter Sigende har det inspireret Birkedal til de kendte Linier om Korset, som „stod skjult mellem

Løv i det fjærne“. — Han kom her ofte paa Besøg hos Pastor C. F. Kisbye.

Af de mange Skalkendrup-Præster er der ingen, som har erhvervet sig synderlig Ry og Berømmelse ud over Landet. De har sagtens passet deres Kirke, deres Sognebørn og deres Avling, som andre Præster og Dannemænd her til Lands. Men søger vi i Arkivernes Protokoller og Dokumenter, hænder det, at vi træffer paa en og anden af dem, hyppigst vel som Part i en Retssag. Og her skal nu berettes et og andet om en Præst, som omkring Aar 1700 prædikede Guds Ord for Aunslev og Bovense Menigheder.

Knud Olufsen Lørche

var født i Nysted paa Lolland d. 12. Okt. 1658 i Svenskekrigens urolige Tider. Efter at have gennemgaaet Latinskolen studerede han sin Teologi i København, hvor der i disse Aar var meget at se og lære for en videlysten Provinsbo; Frederik den Tredjes Enevælde stod i sin første Kraft; det var Griffenfeldts og den skaanske Krigs Dage, og endnu levede Minderne og Mændene fra Hovedstadens Trængselstid i 1658—59.

Som ung Kandidat fik han sig, som Skik var, en Hørerplads ved en af Landets Latinskoler; og da han ¹⁴/₁₁ 1685 af Kongen kaldedes til Sognepræst for Aunslev og Bovense Menigheder, var han saaledes Hører ved den lærde Skole i Nykøbing F.

Det var egentlig ikke Dødsfald, som gjorde dette Præstekald ledigt; gamle Hr. Søren levede endnu, men Sygdom og Skrøbelighed havde tvunget ham til at give op og lade en ny Mand komme til. Hans Hustru, Anna

Sofie, som var en Præstedatter fra Rønninge, var meget yngre end sin Ægtefælle, idet hun var født 1655.

Ikke en Maaned efter Knud Lerches Ankomst døde Søren Sørensen Ebeltoft, den ^{10/12} 1685, og blev med al Hæder og Ære begravet i Aunslev Kirkes Kor.

Nu var saaledes de to unge tilbage i den store Præstegaard, thi Enken havde jo Ret til at blive boende der det første Aars Tid; og vi kan maaske tænke os, at hun har fortsat sit husmoderlige Regimente og egentlig været Husbestyrerinde for den unge Præst, som straks efter Nytaar — ^{10/1} 1686 — blev ordineret som Sognepræst for Menighederne. Men snart rykkede hun ind i sin tidligere Værdighed igen, skiftede Enkekappe med Brudeslør og blev den 15. Sept. samme Aar viet til Knud Lerche, kun ni Maaneder efter, at hendes første Mand lukkede sine Øjne.

Skalkendrup Præstegaard blev i 1659 stukket i Brand af Svenskerne kort før Slaget ved Nyborg og genopførtes vistnok Aaret efter, saa den var altsaa ikke nogen særlig gammel Bygning paa Hr. Knuds Tid. Fra Skifteforretningen efter Søren Sørensen Ebeltoft*) ved vi ret god Besked om, hvorledes der saa ud i Præstegaarden paa denne Tid; og vi faar ved at gennemlæse de lange Lister over Møbler, Husgeraad, Linned og Klæder, Avl og Besætning et bestemt Indtryk af, at her var Velstand til Huse.

I „den store Stue“ fandtes saaledes f. Eks. 1 lang

*) Vind. Herreds Provstis Skifteprotokol 1684—1712, S. 26 (Landsarkivet i Odense). Boet vurderes til ialt c. 3000 Rdl., i vore Penge c. 22,500 Kr.

udtrukken Eske-Skive (o: Bord) med en lang Fyrrebænk og en Egebænk, desuden en Bænkekiste og 6 røde Træstole og et „lidet grønt Bord“. Endvidere var der efter Sædvane nogle Kister: 1 udskaaren Egekiste, 1 beslagen Egekiste og 2 Halvkister. Endelig stod her to Senge, den ene en saakaldt „Stabelseng“, og to smaa Skrin.

I „den daglig Stue“ nævnes 1 Seng til at udtrække, 1 Bord, 1 grøn Bænkekiste med 2 Laase, 1 uden Laas, 4 hvide Stole og et Spejl.

I „Sengekammeret“ stod 1 rød Seng og 1 Kurveseng, 1 lidet „udgrafuet“ (o: udskaaret) Skrin, 1 Bænkekiste, 1 sort Skrin, 3 gamle Hylde, 1 gammel Krave-Æske, m. m.

Desuden opregnes Møbler og Inventar i „den salig Mands Kammer“,*) Kælder-Stuen, „den nye Stue“, „Skolen“, Kværnhuset, Mælkehuset (med 40 Sibøtter) Bryggershuset og Stegerset.

I Køkkenet var der f. Eks. 38 Tinfade, 48 Tin-Tallerkener, 1 Tin-Vandfad, 2 Postejpander, 1 stor Kobberkedel paa 48 Pd., 1 stor Bryggerkedel, 1 Halvtøndekedel, 1 Fjerdingskedel, 1 Fyrfad, 3 Gryder, 1 lille Gryde, 2 Potter og 2 Pander; alle disse Kedler og Gryder var af Kobber, men desuden var der endnu 3 Kedler, 3 Vandfade, Mortere, Dørslag, 1 Sengebækken m. m. af Messing, foruden en Mængde Køkkensager af Jærn.

I Kælderen gemtes 1½ Td. Mjød, ½ Skippund grøn-saltet Flæsk og 7 Pd. Voks.

Der var heller ingen Mangel paa Sengetøj; der opregnes ialt 43 Dyner og Hovedpuder foruden en Mængde

*) Her nævnes saaledes 1 Løjbænk, 1 Bord, 1 Lænestol og — 2 Vinankre.

„Bolstre“, „Bænkedyner“, Hynder, Omhæng og Senge-dækkener.

I de store Kister gemte Anna Sophie sin Rigdom af hjemmegjort Lintøj og Lærred og Garn; og man skulde synes, der maatte være nok til Familiens Behov for lange Tider. Her laa nemlig, foruden 12 Par Lagener, 1 Damaskes Dug og 16 andre Duge, det ene Stykke ved det andet af fint og groft Lærred; f. Eks. 90 Alen „fiin hjem-gjort Hørlærred“, to andre Stykker paa 18 og 19 Alen. Endvidere 5 Stykker Blaarlærred med ialt 83 Alen, og 3 Stykker smalt Blaargarns Drejel, ialt 40 Alen. — Og lad os ikke forglemme at nævne de fine Pudevaar med Knip-linger og Hvidsøm, som kun brugtes ved højtidelige Lej-ligheder.

Gamle Hr. Søren var sikkert en „vællærd Mand“, thi han efterlod sig en efter Tidens Forhold ret anseelig Bog-samling, hvor naturligvis Teologien var stærkt repræsen-teret, men der var ogsaa andet paa hans Hylder, f. Eks. en „Anatomie Buch“, Müllerii Herten Spiegel, Cronic Canuti VI, Christian den Femtes Danske Lov, Terents Komedier m. fl.

Men Knud Lerche skulde ikke blot være Præst; han blev tillige ved Embedets Overtagelse Jordbruger i stor Stil, ligesom de fleste af sine Kaldsfæller paa den Tid. Thi foruden Mensalgaarden i Aunslev og Annexgaarden i Bovense, som var fæstede bort, hørte der ca. 100 Tdr. Land til Præstegaarden, som Præsten selv drev. Derfor var her ogsaa en ikke ringe Besætning*): 14 Heste, 10 Køer, 6 Kvier, 12 Studekalve og smaa Kalve, 5 Stude,

*) I Sammenligning med Nutidens Kreaturpriser virker det ret overraskende at se hele denne Besætning vurderet til ca. 181 Rigsd.

24 Faar, 8 Lam, 6 Ungsvin og 14 Grise. Desuden var 6 Køer, 2 Faar og 1 Lam sat ud i Leje hos Bønderne.

Da Hr. Knud overtog Gaarden, var der af Markernes Afgrøde gemt i Lo og Lade 68 Traver Rug, 50 Tdr. Byg og 46 Tdr. Havre.

— Lad os slutte denne lille Oversigt over Præstegaardens Indbo og Besætning med et Par Ord om, hvad Hr. Søren efterlod sig af rede Penge og ædelt Metal i forarbejdet Tilstand. — Det kostbareste Klenodie var en svær Guldkæde med en Ring; den vog 12 Lod a 8 Rigsd. = 96 Rigsd. Desuden var her af Guld en Ring med 3 Diamanter, 25 enkelte Ducater og 2 dobbelte og nogle Guldknapper. — Der var meget Sølvtøj; der nævnes først 2 store Sølvkander, den ene paa 88, den anden paa 84 Lod. Endvidere 3 andre Sølvkander (58, 55¹/₂ og 56 Lod), og 6 mindre, 1 drevet Bæger, 6 andre Bægere, 1 Smørbrikke, 23 Sølvskeer, 2 Skuepenge og 1 Sølv-Saltkar. — Og endelig laa der — gemt „i Poser og Knytter“ — den smukke Sum 824 Rigsd. til de lykkelige Arvinger. (En Rigsd. kan i vore Penge sættes = 7¹/₂ Kr.)

Omend en Del af disse Herligheder Tid efter anden vandrede ud af Gaarden som Børnenes Arvegods*), var der dog stedse saa meget tilbage, at Knud Lerche og Anna Sophie i gode Kaar og voksende Velstand kunde henleve deres lange Ægteskab.

*) Hr. Søren efterlod sig 4 Børn, hvoraf det ældste var Datter af hans første Hustru. — Hans Enke skulde nyde Renterne af Børnenes Arveparter, til de blev voksne, mod at give dem en sømmelig Optugtelse og — til de tre Døtre — en Brudeseng, naar de kom i Ægteskab.

Knud Lerche havde ikke været Præst i ret mange Aar, før han til Dels ved egen Skyld kom ind i en langvarig og bitter Strid med de i Sognene indkvarterede Ryttere. Det er sandsynligvis begyndt med gensidig Smaakævl og Skænderi, men det endte med et højt dramatisk Overfald paa Præsten og løb sluttelig ud i Søgmaal og Rettergang.

Rundt om i Landbyernes største Gaarde var paa den Tid adskillige Soldater indkvarterede, Allerede efter Fredslutningen 1660 fik de af Kronens Gaarde, som var bedst „bevendt och ved magt“, en Rytter i Kvarter*). Og ved Reduktionen af den hvervede Hær 1670 spredtes en Rytterhær paa 4000 Mand ud over Krongodserne, mens en stor Fodfolksstyrke levede paa Bøndergaardene over hele Landet. — I Ullerslev boede Ritmesteren, Augustus Wulff, til hvis Kompagni de Ryttere hørte, som laa indkvarteret i Knud Lerches Pastorat. I Korkendrup laa en anden af Sagens Hovedpersoner, Løjtnant Jacob Christian Røder, samt i Skalkendrup to Korporaler og flere Ryttere. Den ene af Korporalerne, Henning Wilcken (eller Willichen), boede endog i et Hus lige op til Præstegaarden, saa de to Haver stødte sammen; og meget tyder paa, at Stridighederne har taget deres Udgangspunkt fra dette uheldige Naboskab mellem en drilagtig Rytterkorporal og en ikke synderlig sagtmodig Præst.

Disse Ryttere var ikke altid behagelige Gæster, og fra mange Egne klagede Bønderne over det vilde Liv

*) Til Krongodset (Nyborg Slot) hørte f. Eks. 14 Gaarde i Aunslev, 2 i Bovense, 8 i Skalkendrup, 8 i Korkendrup og 12 i Rejstrup. — Den kgl. Kommission af 30. August 1660 tog i September Syn over Gaardenes Tilstand og „anslog“ de bedste af dem til „Rytterhold“. (Komm. Be tækn. i Rigsarkivet).

med Drik og Usædelighed de førte, og det daarlige Eksempel, de derved gav Byens Ungdom. Og Knud Lerche har sikkert som en nidkær Præst formanet dem og talet dem strængelig til fra sin Prædikestol, hvilket naturligvis medførte, at de paa deres Vis søgte at fortrædige ham ved enhver Lejlighed.

Men det er som ovenfor berørt umuligt nu med Sikkerhed at afgøre, hvornaar og hvorledes Striden er begyndt, da vi kun kender Sagen fra en Række Breve og Klageskrifter i det gamle Bispearkiv i Odense.

En af de første Dage i September 1692 var Løjtnant Jacob Røder i Odense, hvor han ved en Prokurators Hjælp fik opsat en Klageskrivelse — paa Tysk — over Hr. Knud og sendte den — dat. 3. Sept. — til Biskoppen over Fyens Stift, Thomas Kingo.

I denne Klage opregnes vidtløftigt alle den slemme Præsts Overgreb og Misgerninger mod de arme, uskyldige Ryttere. Vi vil her kun nævne et Par af Anklagepunkterne.

F. Eks. fortæller Løjtnanten, hvorledes han en Dag ved Kirken vilde hilse paa Præsten, gjorde Honnør og rakte sin Haand frem, men Hr. Knud stødte den tilbage og gik ham forbi.

Videre beskyldes han for at have „talt Løgn“ til Obersten*) om hvorledes Røder og hans Korporaler efter en endt Daabshandling, skulde have kastet deres Offerpenge ind i Præstekonens Stol, saa „de fløj hende om Ørerne“.

Hr. Knud skal endvidere have nægtet at lade Korpo-

*) Oberst Baron Schack Brochdorff.

ral Wilchen og to Ryttere gaa til Alters, skønt de meldte sig fire Dage i Forvejen.

Han skyldes ogsaa for at have truet Rytteren Caspar Tappendorf med at ville „give Fyr“ paa ham og raabt: „Vil I ikke selv styre jer, saa skal jeg! Djævelen fare i dig!“

En anden Rytter har han truet med Prygl.

„Sandt er det ogsaa“, skriver den vrede Løjtnant, „at han har overfuset Korporal Wilchen, som bor i hans Landsby, med grove Ord, da han en Aften stod i sin Port: „Tag din Hat af, du Skurk! Fanden fare i dig!“ Ganske som om det var ens Skyldighed at staa med Hatten i Haanden til Ære for ham, saa snart man fik Øje paa ham“. — Ved den megen Raaben op kom imidlertid Præstekonen til, tog ham ved Armen og drog ham ind i Porten, idet hun søgte at berolige ham. „Mein Herz, nicht also!“ —

Eet af de mange Klagepunkter nødes vi til at dvæle en Stund ved. Det lyder paa, at Præsten ikke hurtigt nok har indfundet sig for at berette en døds syg Rytter, som „skal være bortdød foruden at blifue efter indstendige begiering betient med det H. Sacramente“. Thi medens Størstedelen af Klagen i Grunden bare vidner om den aabenbare Krigstilstand, der herskede mellem de to Parter, saa omhandler det sidste Punkt en Embedsforselse, som kunde synes alvorlig nok for Præsten, ifald Beskyldningen var sand.

Endelig slutter*) Skrivelsen med en Anmodning til Bi-

*) I en af de mange Klageposter fortælles der, hvorledes Præsten engang skal have fornærmet sin „Patron“, Kgl. Maj. Politimester og Etatsraad Claus Rasch til Raschenberg, da denne aflagde ham et Besøg. Siden maatte han op paa Herregaarden og gøre Afbigt for „seiner grobheit“.

skoppen om at lade Provsten faa Sagen til Under-søgelse.

Samtidig indsendte nogle af den døde Rytters Kammerater en Klage til deres Oberst, Baron Schack Brochdorff, over Præstens Optræden.

Saa tog Provsten, den gamle ærværdige Mag. Hans Mule i Nyborg, fat paa Historien for at skaffe Klarhed til Veje.

Den 15. Sept. 1692 lod han Knud Lerche stævne for sig, og tillige beordredes de anklagende Ryttere til at give Møde. To Nyborgpræster, Claus Mule og Anders Hoff, overværede Retsforhandlingen, som begyndte med, at Soldaterne fremlagde deres „Memorial“, som bestod i 2 Poster:

- 1) at de besværede sig over Nægtelsen af Sakramentet til deres Kammerat, og
- 2) „at de blefue haanlige anseet af Hr. Knud L. oc skeldet for Rytter-pack“.

Derpaa begyndte Afhøringerne, men vi vil, for ikke at gøre Sagen vidtløftigere end nødvendigt, søge at fortælle den lille Historie i sin Sammenhæng.

En Rytter ved Navn Anders Madsen blev en Dag ved en uheldig Hændelse saa ilde medhandlet af sin Hest, at han meget lidende blev baaret til Sengs, og man tvivlede paa, at hans Liv stod til at redde.

Næste Dag — en Søndag — kørte derfor en Karl, Niels Thomassøn, op til Skalkendrup for at bede Præsten komme og berette den døde. Thi ganske vist laa denne i Kvarter i Kissendrup, men Præsten der, Hr. Frands Andersen i Flødstrup, var bortrejst, og Knud Lerche havde lovet at tilse hans Menigheder imens. I Præstegaarden maatte Karlen holde en Time og vente paa Præsten, som var til Førsttjeneste i Aunslev. Endelig henad

Middag kom han ledsaget af „Søren Mogensen, Substitut udi Afnsløf“ og Poul Madsen i Skalkendrup, og paa Karlens Anmodning svarede Hr. Knud: „Ja, jeg skal først til Bovense efter noget, som jeg skal betjene ham med. Kør kun hjem og fly til; nu vil jeg komme det snarest jeg kan!“ — I Bovense Kirke laa nemlig Alterbogen og den „Kalchedisk“, som skulde anvendes ved Altergangen. —

Men i Modstrid med Præstens Ord vidnede Karlen, at Hr. Knud svarede, at han først skulde holde Prædiken i Bovense og vilde komme efter Kirketid.

Med den Besked kørte Karlen til Bovense. Der satte han sin Vogn og red paa en af Hestene ilsomt til Jørgen Fogeds Gaard i Kissendrup, hvor den syge utaalmodig ventede.

• Og lad os saa til Slut citere et af Vidnerne, Rytteren Hans Bechmann, som var hos sin døende Kammerat, da Budet meldte, at Præsten først vilde holde Gudstjeneste i Bovense.

„Der den syge hørte disse Ord, sagde han: „O Gud bedre mig! Saa kand jeg icke tøfue saa lenge indtil hand kommer!“

— — — Saa red jeg til Hr. Knud, som var ved Bovense Kirke. Der Hr. Knud var i Kirche, saa skickede jeg en Bonde, som gick ind til ham i Kirchen oc bad ham, han ville dog være saa god oc komme ofuer til Kirsendrup; den Rytter var saa gandske svag. Saa kom Hr. Knud ud af Kirchen med Bonden. Da jeg sagde til Hr. Knud: „I gjør i dag den synd, som I kand aldrig forsvare!“ da Hr. Knud svarede mig: „Er hand da saa svag?“ — Da sagde jeg: „Ja hand er saa svag, at hand icke kand være svagere!“ — Da sagde Hr. Knud: „Kand hand endnu tale?“ — Da sagde jeg: „Ja, hand kand

endnu tale, men kand skee det varer icke ret lenge!“ — Saa tog han sin Bog under sin Arm oc gick til Kirsendrup. Saa spendte jeg Hestene for vognen oc kiørte efter Hr. Knud oc kom til ham uden for Bovense paa Veyen til Kirsendrup. Saa satte hand sig op paa Vognen og aag med mig til hart ad ved Kirsendrup. Saa kom Bonde Karlen imod os oc sagde, at Rytteren var nu død — —“

To Ryttere, Claus Køster og Jean Piere, vidnede, at den syge levede en halv Time efter, at han havde faaet Bud om, at Præsten først kom efter Kirketid.

Dernæst behandlede den anden Del af Klagen, om Skældsordene. Her fremstod Rytteren Jørgen Vandel og „vandt“ dette, at han engang var „kommet for Skade og havde skudt ham (o: Præsten) et Par Duer fra“. Da Præsten fik det at vide, red han ned i Jørgens Kvarter og spurgte ham, hvorfor han havde gjort det. Hvorpaa jeg svarede: „Haver jeg skudt Eders Duer, er det mig imod; thi havde jeg vidst, det var Eders, skulde det vaaren langt fra, at jeg skulde skudt dem.“ Da svarede Hr. Knud: „Der kan ingen have noget for I Djævels Pak!“ — Derpaa red han til Løjtnant Røder i Korkendrup og klagede; og denne straffede Rytteren næste Dag og befalede ham at betale Duerne. Jørgen Vandel gik ogsaa „til Hr. Knud om Løverdagen paa Kirkegaarden og bad om Forladelse“ og bød ham Betaling for dem.

Caspar Tappendorff vidnede, at forgangen Aar, da Hr. Knud var i en hæftig Tvist med Korporal Wilchen udenfor Præstegaarden, blev Præsten saa vred, at han bl. a. raabte efter Korporalen: „Djævelen komme i dig, og Djævelen komme i (jer), I Pak!“ Og der han gik ind i sin Port, sagde han: „Gid Djævelen komme i (jer), I Rytterpak!“

— Sluttelig fremmødte paa Præstens Vegne som en Art Sagfører Hr. Hans Andersen af Nyborg og paastod Knud Lerche frikendt for den første Klage (Nægtelsen af Sakramentet), fordi Præsten ingen Skyld havde, og for anden Klage angaaende Skældsordene, „hvilke K. L. efter saa rum Tids Forløb ikke er gestændig“. Da det tillige synes, hævder Hans Andersen, at Rytterne har klaget af Nag og Had til Præsten, vil han „formode“, at disse Klager „ej vorder Hr. K. L. til nogen Præjuditz eller Skade anset“. —

Inden Provsten hævdede Retten, spurgte han, om nogen var mødt paa Løjtnant Røders Vegne „at svare paa de hans indgivne Poster mod Knud Lerche“. Da kom en Rytter med Hilsen fra ham, at da disse Klager ikke kom Hovedsagen ved, vilde han lade det hero ved det, som nu var foretaget.

Sagen indsendtes nu til Biskop Kingo, og vi ved ikke mere om den, og kan kun gætte os til, hvilken Afgørelse han har truffet.

Og af de to Klagepunkter her synes det sidste os det alvorligste. Sammenholdt med Løjtnant Røders før-omtalte Besværinger, vidner det haardt imod Knud Lerche, der, selv om han blev fortrædiget, dog burde vide at vare sin Mund og ikke i sin Hidsighed udslynge slige kraftige Forbandelser, som ovenfor nævnte. Derfor har Thomas Kingo sikkert ogsaa givet ham en Paamindelse med Næb og Kløer om for Fremtiden at optræde, som det sømmer sig en Præst og Guds Ords Tjener.

At den stakkels Rytter maatte dø uden at nyde det hellige Sakrament, kan vel derimod ikke med Føje bebrejdes Præsten. Det kunde i hvert Fald synes, som om han først i Bovense ved at tale med Hans Bechmann har erfaret, hvor daarlig den syge var; og da forlod han

straks sin Menighed midt under Gudstjenesten og gik derned*).

Saaledes endte vel sagtens den første puniske Krig; men Forholdet mellem de stridende Parter blev stadig mere spændt. Rytterne kunde ikke glemme, at de ikke havde faaet rigtig Ram paa deres gejstlige Modstander, og de fortsatte deres Drillerier, indtil den nye Krig næste Foraar aabnedes med et større Slag, „Overfaldet“ paa Knud Lerche og Anna Sophie d. 21. Maj 1693 i Skalkendrup Præstegaard.

Og derom skal vi høre i det følgende.

Den mundtlige Overlevering har intet bevaret om denne mærkelige Begivenhed; jeg har forsøgt Sognets ældste, men de mindes ikke at have hørt fortælle om Hr. Knud og hans Ryttere. Vi har derfor egentlig kun een Kilde at øse af: Tingbogen for 1693 og det Tingsvidne — en ordret Afskrift af Tingbogen, som indsendtes til

*) Da den gamle Provst indsendte Klagen til Thomas Kingo, vedlagde han et privat Brev, hvori det bl. a. hedder: . . . „jeg vilde ikke meget røre ved Hr. Knud Lerche, at det skulde ikke synes, at jeg gjorde det af affecter og Hævn-gerrighed for den Fortræd, han tilforn haver gjort mig, men alene lod tegne, hvad han begærede at maatte skrives. Kan dog vel eragtes, at han bruger de Middel, han kan finde paa til at smykke sin Forseelse med“. — Knud Lerche har altsaa ogsaa lagt sig ud med sin Provst. — Hvis der skal gøres videre ud af Sagen, skriver Hans Mule, ønsker han at blive fritaget, da han ikke synes, han er „bekvem til saadan Forretning“, og han angiver som Grund sin daarlige Hørelse og Alderdoms-svaghed. — Han døde forøvrigt inden Aarets Udgang.

Thomas Kingo og nu findes mellem Vinding Herreds Breve i Bispearkivet.

Faa Dage efter Overfaldet indsendte Knud Lerche en længere Klage til Herredsfogden, Jens Pedersen Galt, og overdrog til sin juridiske Konsulent fra sidste Efteraar, ærlig, agtbar og fornemme Mand, Hans Andersen*), at stævne de skyldige og de forskellige Vidner til at paa-høre Vidnesbyrd og Tingsvidners Beskrivelse angaaende „dend utilbørlige medfart, Wold och ofuerlagt Sampt ær-rørige skilds oerd, som Hr. Ritmester Augustus Wulf, Leutnant Rødder, tuinde Corporaler, och Een deel deris medfølgende underhafuende Ryttere nest forleden dend 21. Mai, baade uden og inden i Hr. Knud lerches gaard och huus, Imod Hannem, hans hustrue, tieneste tyende og fremmede hoesværende folck skal hafue øfued och be-gaaed“.

Røder mødte selv, mens Ritmesteren sendte en „Sag-fører“, Hr. Christen Hansen Skonning af Kølstrup, (efter Fuldmagt fra Regimentsskriver Anders Munch).

Retshandlingen begynder med, at Præstens Klage oplæses. Da den giver os en levende Forestilling om, hvor hedt det er gaaet til og ikke er ganske blottet for dramatiske Momenter, vil vi nedenfor gengive Hovedparten af den og derefter kommentere den ved Hjælp af de forskellige Vidners Udsagn.

„Kongl. May. Herredsfoged udi Vinding, Bjerger, Aa-sum Herreder *Sr. Jens Pedersen Galt*, af høj og uom-

*) Han er en Art Fuldmægtig for d. kgl. Politimester Claus Rasch, og „er af kgl. Maj. allernaadigst privilligeret at gaa i Rette for enhver, som begærer hans Tjeneste“.

grængelig Aarsag tildreven nødes jeg i Dag imod min Vilje her for Retten at klage over den store Vold og Overlast, d. 21. Maj, sidst afvigt, som var en Søndag, imellem 7 og 8 om Eftermiddagen, en Del imod den dumme Bygning, som intet kunde reungere sig paa de voldførende, en Del imod mig, min Hustru, mine egne saa vel som ærlige fremmed Folk, der den Tid var i mit Hus, forsikrede i Freds Tid om Husfred, som dog ikke maatte nydes, hvor tit og inderlig den ved Bøn blev søgt; øvet af Hr. Ritmester *Augusto Wulf*, logerende i Uller-slev, samt hans underhavende Løjtnant *Jacob Christian Røder*, Korporal *Henning Wilchen* og nogle Ryttere, foruden den grove Æreskælden, som nogle af forbemeldte tog sig for imod mig og min Hustru, som jeg agter med nøjagtige Vidner bevisligt at gøre.

„Og var da deres Forhold, som var i det Følgeskab, i alle Maader saaledes som følger.

„— — — — Søndag d. 21. Maj imellem 7 og 8 paa Eftermiddagen kom bemeldte Ritmester Wulf, Løjtn. Røder, 2de Korporaler, Henning Wilchen og Jochum Christoffer *von Hoven*, tillige med nogle Ryttere — — — for min Port, og efter at Rytterne var stillet i Orden, blev givet Salve imod min Port*) af dennem, som havde Gevær med sig; de andre Ryttere — — — sloge med Sten til Porten, hvilke Stens Kendemærker endnu er til Syne udi Porten. Derpaa blev en stor Allarm med Hvin og Skrigen, og saa kom en Rytter ved Navn *Willum Engelskmand* dansendes til min Port, ligesom han der vilde fordre nogen ud, og sagde: Est du en ærlig Mand,

*) Præstegaarden lignede dengang en stor, firlænget Bondegaard og havde ret for Kertemind-vejen en Indkørselsport med en lille Laage i.

saa kom herud! Est du en Skælm, saa bliv inde! Og derefter gik han igen tilbage til de andre, hvorpaa blev igen skudt mange Skud og end nogle med skarp, saa at en Kugle var gaaen igennem Porten og 2de andre i Hammeren over Porten endnu sidder — — —*). Med det samme blev og mange Sten slagen til Porten. Forladningerne til de mange Skud blev siden opsamlet baade i Halmen, som ligger ved Porten, og i Gærderne, som tillige med de mange Sten — — — — her for Retten fremvises**).

„Men som jeg var bested udi en Hjærtens Frygt og Forskrækkelse, baade over det, der samme Dag forhen var passeret i Korporal Wilchens Have under aaben Himmel, hvor der var gjort en stor Ild, ikke langt fra mit Havegærde, som med mange godt Folk kan gøres bevisligt; saa og over denne uhyrlige***) Skyden og Allarm til en fattig Præstes Port, hvoraf man maatte slutte, at de snart paa alle Sider vilde bespænde Gaarden med Ild, (:; om Gud i Naade ikke havde afværget det :;), gik jeg ud af min Portlaage og bad Ritmesteren, han vilde være af den Godhed og holde Styr paa sine underhavende, at de ikke skulde skyde Ild paa Gaarden og lægge voris Fattigdom udi Aske. Hvorpaa Ritmesteren kom imod mig omfavnede mig og sagde, vi vare gode Venner, spurgte derhos, om han maatte gaa ind med mig, hvortil jeg sva-

*) Her nævnes Vidnerne, som dels har overværet det, dels bagefter synet Skaden.

***) — Man mærker Tidens Angst for Ildsvaade, som oftest ganske forarmede dem, hvem denne Ulykke overgik.

***) Originalen har her: uhørlige. — Som vi siden hører, skulde Korporalen have Barselgilde, derfor steger og koger de ude i fri Luft.

rede Ja. Jeg forbød ikke nogen ærlig Mand at komme med Fred i mit Hus. Saa tog Ritmesteren mig ved Haanden og gik ind ad Laagen i Gaarden.

„Da jeg nu gik ind, raabte Løjtnant Røder til Ritmesteren og sagde: Hr. Ritmester, gaa ikke ind med den Hundsvot og den Skælm! Han er fuld og hans Kone er gal og uforstandig! — Hvorpaa min Kone sagde til Løjtnanten, at han skulde dog gaa bort, skøtte sig selv og blive fra os; Ritmesteren og jeg kom nok til Rette med hverandre. Hvorpaa Løjtnanten gav hende et meget uhøfligt og groft Svar og sagde: Jeg paa din Næse! til hvilken hans uhøflig Tale min Hustru svarede, han skulde gøre saadant paa Jorden, den var skabt dertil!

„Derpaa kom bemeldte Løjtn. Røder og Korpor. Wilchen og skød min Hustru til Side fra Laagen og med Gevalt trængte sig ind, ihvor meget hun end bad, de vilde blive ude. Der de var indkomne, raabte Løjtnant Røder atter til Ritmesteren: Hr. Ritmester, gaa ikke ind med den Hundsvot, han er fuld og Konen er gal! Hvortil jeg svarede, at ingen raisonabel cavalier skulde sige mig det paa. Derpaa gik Løjtnanten nærmere til mig, spyttede mig haanligen i Ansigtet, bandede mig ukristeligen og sagde: Djævelen rive din Lever og din Lunge af dit Liv, uden du slaar mig et Slag!*) — Hvortil jeg svarede, det skulde være langt fra, jeg det skulde gøre, „men Satan slaa dig, du kalkede Væg!“

*) Løjtnanten søger at øpirre Præsten til Haandgribeligheder, men denne vedbliver at tage rolig imod deres Uforskammedhed, med næsten overjordisk Sagtmodighed. (Dog erindrer vi os, at det er ham selv, der fortæller; de andres Fremstilling mangler).

„Derpaa kom 2de Ryttere, navnlig *Anders Rasmussen* og Willum Engelskmand imod mig med slemme Skældsord, spyttede ad mig og sagde: Est du en Sjælesørger! Du maatte være en Hundsvot! Havde vi dig uden fore, vi skulde lege med dig! — Hvortil jeg svarede, det var ingen ærlig Karl, der skulde skælde mig; jeg var en ærlig Mand! — Derpaa tog bemeldte Anders R. en liden Trille Vogn, som mine Børn havde at lege med, bar den op i Vejret og vilde slager til mig med. Da bad jeg de omkringseende, at de vilde drages til Minde, hvad der passerede: de vilde gøre mig Gevalt i min Gaard! Da bad min Hustru atter, at de vilde gaa hen, som de var gæstbødne og lade os have Fred. Derpaa spyttede Løjtnanten hende i Ansigtet. Saa tog jeg min Hue af, gik fra dem og sagde: Farer vel! jeg haver intet med Eder at bestille. Lader mig for Guds Skyld nyde Fred i mit eget Hus! Og dernæst gik jeg ind i min egen Stue. —

„Derefter gik Ritmesteren ind efter mig i Stuen. Der han var indkommen, begærede han en Drik Øl, den han og straks bekom. Saa kom Løjtnant Røder og Korporal Wilchen og vilde gaet ind med. Da stod min Hustru i Døren, vilde hindre dem at gaa ind og bad, de vilde blive ude — — — de kom ikke for det gode, de vilde gøre. Da tog Korporal Wilchen hende ved Armen, stødte hende til Side ud af Døren og sagde, de vilde gaa ind. Derpaa gik Løjtnanten, Korporalen, Trompeteren og en Del Ryttere ind i Stuen, hvor Ritmesteren og jeg stod og talde venligen med hverandre.

„Der nu Løjtnanten var indkommen og saa, at *Laurits Hansen* her i Skalkendrup og min Karl *Erik Hansen* stod i Stuen, da gik han til Ritmesteren og sagde: Slaa de Bønder ud! De staar og ser og hører, alt hvad vi gør og siger; de skal vidne paa os. Der staar en Rytter-

bonde, slaa ham paa Munden og jag ham ud! — Saa gik Ritmesteren til bemeldte Laurits H. og spurgte, hvad han havde der at bestille; hvortil han svarede: Præsten haver haft Bud efter mig, men hvad han vil, ved jeg ikke*). -- Derpaa slog Ritmesteren ham under Øret og skød ham ud af Døren i Køkkenet. Da bad jeg bemeldte Laurits H., at han vilde dog blive inde og se, hvad der passerede. Derpaa kom Laurits H. ind igen, men Løjtnanten raabte atter: Slaa, Hr. Ritmester! Slaa dem ud! Saa gik Ritmesteren til Laurits H. og med Slag i Slag stødte og spjættede ham ud af Døren og forfulgte ham med ideelig Slag ud i Køkkenet og til Bryggersdøren.

„Løjtnanten og Korporalen gik ud efter Ritmesteren i Køkkenet og min Hustru tillige med**), hvor han spurgte dem, om de vilde myrde Manden i vort Køkken. Da svarede Løjtnanten hende: „Hvad siger du, sakramentske Hore,? og derpaa spyttede hende i Ansigtet og stødte hende ned paa en Bænk i Køkkenet. Da svarede min Hustru: Jeg er en ærlig Kone, og saadan Hore var jer Moder! Derpaa gik de ind igen i Stuen til mig, og min Hustru bag efter.

„Da gik Løjtnanten til mig, som jeg stod ved mit Bord, spyttede mig i Ansigtet og sagde: Du, ser du ud til at være en Præst? Du maatte være en Hundsvot! Du skulde bære en Musket! — Hvorpaa min Hustru gik til Ritmesteren, klappede ham paa Armen og bad, at han dog for Guds Skyld vilde mage det saaledes, at vi igen

*) Præsten har i Hast skicket Bud efter sine Naboer for at have Vidner.

**) Men Præsten blev i Stuen! — Ligesaa aktiv som hans Kone er — stødse med, hvor Striden er hedest, — ligesaa passiv (med et mildt Udtryk) er han selv.

maatte nyde Fred og ikke skulde blive myrdede i vort eget Hus. Saa tog jeg min Hue af, gik fra dem og sagde: Farer vel! jeg vil intet have med Eder at bestille! Lader mig ikkun nyde Husfred! og dermed gik jeg ind i mit Sengekammer.

„Der jeg gik fra dem, gik Ritmesteren til og slog min Karl Erik Hansen under Øret uden at give Aarsag*). Derpaa gik Ritmesteren og Løjtnanten ind til mig i mit Sengekammer, og de andre fulgte ind med. Der jeg nu stod i Sengekammeret, kom Løjtnanten til mig, satte sin Knøtnæve for mit Bryst og sagde til mig: Djævelen rive din Lever og din Lunge ud af dit Liv, uden du slaar mig et Slag! — Dertil gav jeg ham det samme Svar som før udi Gaarden. . . . — Derpaa gik Løjtnanten igen til Ritmesteren og bad, han skulde slaa de Bønder ud, som var dermed indkomne! de vandt (ø: vidnede) paa dem, alt hvad de taledede og gjorde Saa gik Ritmesteren til Niels Hansens Karl i Skalkendrup ved Navn *Hans Hansen*, som og stod derinde, og spurgte, hvad han havde der at bestille, han skulde gaa ud af Døren; hvortil bemeldte Hans H. sagde, han vilde blive inde. Derpaa sagde Ritmesteren: Mener du, at jeg har ikke saa mange Ryttere her uden for, som kan føre dig ud? — Derpaa slog Ritmesteren ham under Øret og . . . bad Korporal Jochum Christoffer, at han skulde hente Burserne (Rytterne). Da vægred Korporalen sig derved og sagde: Hr. Ritmester, det tjener ikke! — Da bar Ritmesteren Haanden i Vejret, ligesom han vilde slaget til ham. Da bad Korporalen Ritmesteren, at han vilde holde inde; han vilde (nok) gaa.

„Dermed forlod Ritmesteren ham og gik til Niels Han-

*) Mening er maaske: uden at give nogen Grund derfor.

sen i Skalkendrup og spurgte, hvad han havde der at bestille. Niels H. gav til Svar, at han var kommen ind for at tale med Præsten, om han skulde skære Tørv for ham i Morgen, eller han maatte gaa til Aunslev, (for) der at fortjene sig nogle Penge. Derpaa sagde Ritmesteren, at han skulde gaa . . . , og da Manden ikke vilde, da bad Løjtnanten Ritmesteren, (at) han skulde slaa ham under Øret og jage ham ud . . . , han stod ikkun for at skulle vidne paa dem. Derpaa gav Ritmesteren Niels H. et Slag under Øret, og der Niels H. ikke straks vilde gaa ud, men sagde: I lader mig nok blive herinde! da raabte Løjtnanten atter til Ritmesteren, at han skulde slaa; det han og gjorde. Og derpaa raabte Ritmesteren, at hans underhavende skulde gribe ham an. Da toge de ham i Haaret, slæbte ham ud af mit Sengekammer i Stuen, hvor de ved Kakkellovnen gav ham mange Slag, da min Hustru ogsaa fik en Ørefigen (!). Imedens Rytterne havde fat paa Niels H., gik Ritmesteren til min Karl, Erik Hansen, og spjættede ham. Der han fløede for ham, forfulgte baade Ritmesteren og Løjtnanten bemeldte min Karl ud af Stuen i Kokkenet, hvor han fik Bryggersdøren lukket mellem sig og dennem.

„Imidlertid blev Rytterne ved Niels H. og slæbte ham ud i Gaarden, hvor han blev ilde trakteret med Slag og Spjætten, baade af Officerer og Ryttere, saa at de endog haanligen spjætted ham i hans Ansigt, at Blodet flød ud efter; og der de vilde atter til at spjætte ham, der han laa for dem paa Jorden, kastede min Hustru sig over hannem for at forhindre ydermere deres onde Medfart og bad derho, de dog ikke slet vilde myrde Manden, hvorpaa de skammede sig og gik bort*).

*) De forlader altsaa Præstegaarden nu, og Slaget er dermed endt.

„Derpaa lod jeg straks Niels H. af 5 Dannermænd (nemlig Hans gammel, Poul Pedersen og Laur. Muhle af Aunslev, Laur. Sørensen og Bertel Smed i Skalkendrup) syne, efter at han var indbaaret for et død Menneske, og befandtes han at have 3 blodige og 4 blaa Slag.

— „Dette var før omrørte deres Forhold, som synes at være utilbørligt i Fredstider at forøve imod Hans Majestæts fattige Undersaatter; og dog var dette ikke nok til at fylde deres Ondskabs Maade. Men som fornemmes af Christen Mortensens Hustru i Skalkendrup, som og godvillig fremstiller sig her for Retten at aflægge sit Vidnesbyrd derom, da skal nogle Ryttere, efter at al den anden action var forbi, have kommet gaaende og igen skudt til min Port. Og det som mere er: om Mandagen derefter haver Rytter Willum Engelskmand, der begge mine Piger, Apolone Jensdatter og Anna Hansdatter, kom gaaendes hjem og havde malket, skudt med en Pistol midt imellem begge, saa at Ilden fløj omkring deres Øren. I hvad Tanker vides ikke, men saa stor efterladt Frygt og Forfærdelse hos mine Folk, at de snart ikke tør gaa ud af Gaarden, mine Ærinder at forrette, at jeg intet skal tale om ærlige Sognefolk, som paa den Maade er afskæret fra at komme til mig . . . befrygtende sig for slig mere Medfart.

„Og som jeg selv overalt paa slig Maade er snart bleven ganske usikker baade inden og uden Huset, at jeg ikke ved, naar jeg har enten Liv, Gods, Hus eller Gaard, beder jeg tjenstligen Kongl. Maj. Herredsfoged vilde som en retsindig Rettens Mand uden mine Modstanderes Anseelse forhøre Vidnerne i alle overmeldte Punkter, forventendes sig Løn af Gud, hvis Tjener jeg er, for den assistance, mig fattig Mand herudi sker.

Datum: Skalkendrup, den 3. Juni A. 1693.

Knud Lerche.«

Efter at denne Klage er oplæst, forhøres Præstens Vidner, 17 ialt.

Først fremstod *Peder Andersen*, tjenende i Aaskov. Han havde været en Tur i Skalkendrup for at levere en laant Spade tilbage, og paa Hjemvejen saa han de mange Soldater udenfor Præstegaardens Port. De skød mest op i Luften, og en af Rytterne bankede paa Laågen med en liden Kæp, men ingen gik ind, før Præsten kom og bad Ritm. Wulf om at holde Styr paa sine Folk. Da de var kommet ind i Gaarden, gik Anders Rasmussen til Hr. Knud og sagde: „Tvi dig an; du maatte være en Hundsvot og ikke en Sjælesørger! Det er en (net) Skriftefader vi har!“ Han truede dernæst Præsten med Trillevognen, som han endelig knuste mod Stenbroen. — Inde i Stuen bød Hr. Knud dem God Nat og tog sin Kalot af, da han gik i Sengekammeret. — Der var Blod i Forstuen og langt ud paa Stenbroen, da de slæbte Niels Hansen ud. Denne skreg om Hjælp, og saa kom Præstekonen, da Ritmesteren stod og sparkede ham i Hovedet og Næsen. — Hun og hendes Pige bar ham ind. Vidnet havde ikke set Løjtnanten slaa nogen.

Tjenestekarlen *Erik Hansen* „sad paa Præstens Hør-Slyde ved Hør-Hullet ud til Gaden“ og saa paa Skydningen. — „Der Ritmesteren og Præsten var inde i Stuen, saa Ritmesteren en Sølv-Kande, som stod paa Bordet, og sagde: Skænk mig en Gang! Da svarede Præsten: Ja, gerne, Hr. Ritmester. Saa gik Pigen ner og tappede Øl i Kanden, og saa drak Ritmesteren Hr. Knud til og spurgte, om han vilde give ham Besked,“ men han hørte ikke, hvad mere de talte, for nu kom de andre ind. — Løjtnanten slog ingen, men opfordrede stadig Ritmesteren dertil; ledte ham undertiden ved Armen. — Ingen havde Vaaben med ind i Præstegaarden. —

Præstens ene Pige, *Maren Sørensdatter*, hørte ogsaa Tumulten ved Porten, som varede en Times Tid, og var ogsaa til Stede ved de vekslende Optrin inde i Stuerne. Præstekonen klappede Ritmesteren paa Kinden og bad for Fred. — Pigen hørte ligeledes, hvorledes Konen fik et Ørefigen, „saa det smak“, men ved ikke af hvem, for den store Tummels Skyld.

Karlen, *Peder Tygesen*, sad ogsaa i et Hørhul og saa Optøjerne ved Porten, til en Rytter, som opdagede ham, jog ham ned med Stenkast. Officererne talte noget, han ikke forstod. (Tysk?)

Christen Mortensen, Gaardmand i Byen, var gaaet i Seng, da Præsten skikkede Bud efter ham. Han overværede Scenen i Stuerne, men blev jaget ud af Korporalen.

Søren Mogensen, Substitut i Skalkendrup, vidner, at der samme Dag var gjort Ild op i Korporal Wilchens Have, hvorved de stegte og kogte deres Mad til Barselet og Haven er straks ved Præstens Havegårde.

Karlen, *Hans Hansen*, vidner, at da de var kommen ind i Sengekammeret „gik Løjtnanten Præsten ind under Øjnene, og sagde Præsten til ham: Hr. Løjtnant, I gør ikke Ret, at jeg ikke maa have Fred i mit eget Hus! og (derpaa) stødte Præsten Løjtnanten saa et lidet fra sig med sin Haand. Da sagde Løjtnanten: Støder I mig for mit Bryst, da skal jeg støde jer igen, det Djævelen skal regere jer! Og derpaa stødte (han) Præsten for Brystet“.

Præstens to Piger, der som omtalt i Klagen, kom fra Marken, vidner, at der stod en stor Del Ryttere inde i Korporalens Gaard, og Willum Engelskmand stod nede ved Leddet og Løjtnanten lidt derfra. Saa skød Willum

efter dem, „saa at Ilden røg omkring deres Øren, men de gik bort, og ingen taledede dem til“. —

Ellers fremkommer der intet i Vidneudsagnene, som ikke forud er berettet i Præstens Klage.

Dernæst fremstaar *Hans Andersen* og nedlægger Paastand om Erstatning til Præsten, bl. a., for at han har holdt tvende Sognefolk til at gaa Vagt om Natten i og om Præstegaarden, og for Omkostninger ved at flytte og føre en stor Del Gods til Nyborg, og endelig for Spot, Skade, Frygt og Fare.

Officerernes „Sagfører“, *Christen Skonning*, er stemt for Fred og Forsoning. Hvis det er Meningen, at Sagen ikke kan „debatteres i Mindelighed“, siger han men skal „henskrive til videre Proces“, saa maa vi ikke forglemme, at det af Vidnerne kan „fornemmes“, at hverken Ritmesteren, Løjtnanten eller de andre saggivende har haft nogen „Malintention“ (ondskabsfuld Hensigt) mod Hr. Knud hans Hustru eller Husgesinde, for vi har jo da hørt, hvorledes Ritmesteren „haver venligen og kjærligen omfavnet velermeldte Hr. Knud“. Er de med Vold indtrængte i hans Hus? Nej, de er „ubevæbnede indkomne efter Hr. Knud Lerches egen Vilje og Consens“. — „Iligemaade skal ikke fornemmes nogen haandgribelig Gerning enten mod Hr. Knud Leche eller hans Kæreste, som ej ske burde (!)“ — Men det er muligt, at „nogle Ord og Stridigheder kunde være faldet mellem Hr. Knud og Officererne“, hvilket muligvis kan have „foraarsaget nogen Dersion“. Men desværre kan de Herrer Officerer slet ikke indrømme, at de dermed kan have fortrædiget Præsten, „af Aarsag de mulig for *deris Rusis Overflødighed* ikke saadant enten (∴ hverken) kan erindre eller i nogen Maade tilstaa“. „Men allerhelst ønsker de Fredelighed og for Trætte at bespares“, og dersom Hr. Knud vil

lade sig stille tilfreds dermed, saa vil „velermeldte Officerer fuldbyrdige alting til billig (o: rimelig) Fornøjelighed“, hvilket vel skal forstaas saaledes, at de er villige til at give Præsten en Undskyldning og erstatte mulig Skade.

Hans Andersen paaberaaber sig sluttelig Hr. Knuds fuldstændige Uskyldighed som sagesløs Mand og vil intet videre svare. Han henviser blot til „de talende Vidnesbyrd“ og „var Tingsvidne begjærendes, hvilket han og bekom“. — Det er dette Tingsvidne, altsaa en Udskrift af Retsprotokollen, som blev indsendt til Bispen og egentlig er vor eneste Kilde i denne mærkelige Sag.

Det kunde synes, som om Officererne og de menige Ryttere har været Gildesgæster den Søndag Eftermiddag — maaske hos den omtalte Korporal, som skulde have Barselgilde, og efter at de der har drukket godt og vel, har de faaet den skumle Plan at aflægge en lille Visit hos deres gamle Fjende, Præsten. Denne, som af Frygt for Ildsvaade, drives ud til Porten, tør ikke formene Ritmesteren Adgang til sit Hjem, men formaar heller ikke at hindre de andre i at trænge ind med. Det fremgaar tydeligt, at de intet Ærinde har haft uden det at fortrædige Præsten; muligvis har de ogsaa været saa fulde, at de ikke var til at tale til Fornuft. Ritmesteren synes at have været mest medtaget. Hans undergivne Løjtnant, som var mere ædru, sørger stedse for ikke at gaa for vidt, men overlader alt grovere Arbejde til sin Chef, som „i sin Ruis Overflødighed“ glad og lydige paatager sig det. —

Vor Ven, Præsten, gør egentlig en mærkelig Figur. Med næsten ubegribelig Sagtmodighed taaler han sine „Gæsters“ Grovheder. To Gange siger han Godnat og søger at slippe bort, men forgæves. Kun et Par Gange bryder noget, som kunde ligne retfærdig Harme, frem hos

ham, ellers er han ganske passiv Tilskuer, Statist i Skuespillet. — Er han saa „bespændt udi Hjærtens Frygt og Forskrækkelse“, at han ikke vover eet eneste Øjeblik at vise sig som Mand i Huset? Eller dikterer Klogskaben hans Handlemaade? Er han klar over, at hans Modstandere intet hellere saa, end at han for paa dem og søgte at kaste dem ud, saa at de kunde opnaa at komme i Lag med ham og i deres Overmagt slaa ham ned? Løjtnanten søger jo Gang paa Gang at tirre ham til at slaa fra sig. Desuden maa vi jo erindre, at hans egen Fremstilling er Kilden til vor Viden, og havde der været noget mere helteagtigt over hans Optræden, var det utvivlsomt ikke blevet skjult for os.

Saa forstaa vi langt bedre hans Kone. Hun har sikkert været en myndig Dame, og det har ikke ligget for hende, at staa roligt og tage mod disse drukne Mandfolks uforskammede Adfærd. Hun er med fra først til sidst; hun søger at standse dem, først i Porten og siden i Døren; hun følger med ud i Køkkenet, da de jager Laurits Hansen ud; og til sidst redder hun den stakkels Niels Hansen fra yderligere Mishandling ved resolut at gaa imellem de raa Karle og deres Offer.

Vel tilfredse med al den Ufred, de havde øvet, og skoggerleende ved Mindet om Præstens Forskrækkelse spankede endelig de gæve Krigere ud af Gaarden for at begive sig „derhen, hvor de vare gæstbødne“, for der ved Øl og Mjød at genopfriske Hovedtrækkene i deres drabelige Bedrift.

Men siden, da de „fornam“ al den Opstandelse, deres Besøg havde vakt, svaledes deres Begejstring sikkert en Del, og de imødesaa med blandede Følelser den retslige Undersøgelse, som Hr. Knud havde begæret.

Og saa kommer nu til Slut det sørgeligste ved hele

Affæren: vi ved ikke med Bestemthed, hvorledes den endte. I Tingbogen nævnes den ikke mere, og hverken Bisparkivet eller Ryttergodsarkivet har Oplysninger om den. Hvis Sagen er forfulgt videre, er den uden Tvivl overgaaet til militær Domstol, da Officererne ikke kunde dømmes ved civil Ret; men paa Forespørgsel meddeler Rigsarkivaren, at der i Rigsarkivets militære Domsprotokoller intet findes om bemeldte Sag.

Det ligger derfor nær at antage, at Knud Lerche, som i sin Klage ikke begærer Proces og Dom, men blot en Vidneafhøring, har ladet sig nøje med sine Fjenders Tilbud om Undskyldning og Erstatning. — Det gik jo ikke i vore Dage, men i en Tid som denne, blodrig og voldsom, tog man det ikke saa nøje, om Livsglæden stundom gav sig temmelig haardhændede Udslag. — Muligvis har Biskop Kingo ogsaa — under Henviisning til de tidligere Klager over Hr. Knud — fraraadet denne at forfølge Sagen videre.

En Proces vilde desuden blive baade dyr og langvarig og rimeligvis blot ende med en Reprimande til Officererne. Derfor har maaske Anna Sophie med sit praktiske Blik paa Tilværelsen ræsonneret som saa, at det var bedre at tage mod den tilbudte Erstatning end ofre de dyrebare Rigsdalere paa en unyttig Proces.

Efter at disse Stridigheder med Rytterne er endt, bliver der stille om Knud Lerches Navn. Vi hører ikke mere til ham, og alt tyder paa, at han har henlevet Resten af sit Liv i fredeligere Forhold i sin Præstegaard. I hvert Fald havde han nu lært Kongl. Maj. Ryttere saa

vel at kende, at han for Fremtiden nok skulde vare sig for at lægge sig ud med dem paa ny.

Knud Lerche og Anna Sophie havde tre Børn: Oluf, Otto og Søren.

Oluf Lerche, „Hr. Ole“, blev Faderens Eftermand i Embedet, som han forestod i 38^{1/2} Aar. Han synes at have været en lystig Herre, som ikke tog sin Gerning særlig alvorligt, men morede sig med Jagt og Sviregilder, bandede som en Tyrk og prædikede, saa Folk korsede sig derover. Men i 1738 kaldte Generalkirkeinspektionen ham til København, underkastede ham en højtidelig Eksamination og truede ham med Afsættelse, hvis han ikke forbedrede sig*). Samtidig fik Provst og Bisp Ordre til at have et vaagent Øje med ham og hans Levned, og Kongen beordrede ham til at holde en personel Kapellan.

Af de to andre Sønner, *Otto* og *Søren*, studerede den første Teologi, den anden Jura; 1711 — ved Faderens Død — nævnes han som opholdende sig i Norge; han døde 1727 som Garnisons-Auditør i Nyborg.

Knud Lerche blev ikke nogen gammel Mand, kun 52 Aar. At han kaldte sin Søn Oluf hjem til sig og gjorde ham til sin Kappellan, kunde tyde paa, at hans Helbred var blevet skrøbeligt. Ja, til sidst maatte han helt fra-træde sit Embede, og Oluf blev den 13 April 1711 kaldet til Sognepræst af Kirkepatronen, den bekendte Etatsraad, kgl. Maj. Politimester Claus Rasch til Raschenberg**). Kun en Uge efter lukkede Hr. Knud Lerche sine Øjne i

*) Saml. t. Fyens Historie' og Topografi I, S. 87. — Denne Sag, som ikke ganske er uden Interesse, kunde sikkert ved Lejlighed fortjene en nærmere Omtale. —

***) Det nuværende Juelsberg.

Sengekammeret i Skalkendrup Præstegaard, den 21. April 1711. Han forskaanedes for at opleve den Forargelsens Tid, der med hans egen Søn og Eftermand rykkede ind i Gaarden.

I Koret i Aunslev Kirke ligger han begravet. I den søndre Kormur ser man den store Ligsten, som Oluf Lerche lod indmure til Amindelse om sine Forældre:

HER UNDER HVILER I HERREN DEND ÆRVERDIGE
HÆDERLIGE OG VELLÆRDE MAND

Hr KNUD DUNSTON LERCHE

FORDUM SOGNEPRÆST TIL AUNSLØU OG BOGEN-
SE MENIGHEDER SOM VAR FØD UDI NYSTÆD I
LAALAND A^o 1658 D: 12 OCTOB: BLEF KALDET
TIL DISSE MENIGHEDER A^o 1685 D: 14 NOVEMB:
KOM UDI EGTESTANDEN A^o 1686 D: 15 SEPTEMB:
LEVEDE UDI EMBEDET 25 AAR 5 MAANEDER 1
UGE UDI EGTESTANDEN 24 AAR 7 MAANEDER 6
DAGE OG VAR AF GUD VELSIGNET MED 3 SØNNER:
I HANS ALDERS 52 AAR 6 MAANEDER 3 UGER
TILLIGEMED SIN KIÆRE HUSTRUE DEND DYDZIIRE-
DE OG GUDFRYGTIGE MATRONA

ANNA DUNSTON DITZEDYTTEN

SOM VAR FØD UDI RØNNINGE PRÆSTEGAARD D:
23 MARTII A^o 1655 LEVEDE UDI EGTESTANDEN
MED SIN FØRSTE MAND SL: Hr

DUNSTON DUNSTONEN BEBESTDT

13½ AAR FORDUM SOGNEPRÆST UDI DISSE ME-
NIGHEDER MED DEND SISTE*) 24 AAR 7 MAANE-

*) D. v. s. sidste Ægtemand, altsaa Knud L.

DER 5 DAGE BLEF BORTKALDET TIL HIMMELEN
 A^o 1737 D: 3 MART: I HENDES ALDERS 82 AAR

TEKST: PS. 71 7 OG 21 VERS

PAA JORDEN VIISTE DU MIG ANGIST OG ULYCHE,
 I HIMLEN SKAL DU MIG MED SALIGHED BESMYCHE,
 NAAR DU MIG HENTER FREM IGIEN AF DETTE MULD,
 SAA BLIVER SIÆL OG KROP AF TRØST OG STYRKE
 FULD.

Det kunde have været ganske interessant, om man havde haft en lignende Inventar-Fortegnelse over, hvad der nu ved Hr. Knuds Død fandtes i Præstegaarden, som den, der er omtalt ved hans Embedstiltrædelse, men Enken fremlagde i Skifteretten $\frac{3}{6}$ 1711 kgf. Bevilling — dat. Jægersborg $\frac{11}{5}$ 1711 — til, at hun selv maatte skifte med sine Børn og Stamfrænder.

Den første Tid efter Mandens Død opholdt hun sig vistnok hos Sønnen, men siden flyttede hun tilbage til sin Fødeby, Rønninge, hvor hun vel har henlevet sin Alderdom hos sin Søn af første Ægteskab, Sadelmager og Sædedegn, Peder Sørensen (Humble) i Rønninge.

Der var hun, da hun 1737 „blef bortkaldet til Him-melen“ som en gammel Kone paa 82 Aar. Hendes Lig førtes til Aunslev, hvor hun — som Stenen vidner — hviler ved sine to Ægtemænds Side.

Og hermed slutter da Beretningen om Knud Lerche og Anna Sophie.

En Bataille paa Vindinge Gade i Aaret 1610.

Af Kai C. Uldall.

Lørdagen før Jul 1610 henad Mørkningen var der stort Rykud fra Nyborg. Bønder langvejs fra havde haft Ærinder at besørge i Købstaden, nogle med Indkøb af de Købstadvarer, der skulde sættes til Livs i Juledagene sammen med de solide Hjemmeprodukter, som Kvindfolkene derhjemme havde travlt med at tillave, andre med alvorligere Forretninger, som f. Eks. Hans Povlsen fra Taarup, der den Dag maatte til Nyborg „med sit Landgilde“.

Særlig længselsfulde efter Hjemmet var vel nok de mange Karle og Bondesønner, der af Husbond var sendt til Hovning paa Slottet*), efter at Portholderen deroppe fra havde været omkring for at tilsige**).

*) Ved at sammenholde de mange under denne Sag (i Vinding H's Tgb. 1611) anførte „Karle“, der alle den Dag var paa Vej hjem fra Hoveriarbejde paa Slottet („i Slottets Arbejde“, „i Kongens Arbejde“, osv.) med Samtidens Jordebog og Ekstraskattemandtal, vil man se, at „Karlene“ med en enkelt Undtagelse ikke var selvede hoveripligtige Gaardejere eller Gaardfæstere men derimod disses Sønner eller Tjenestekarle. Husmændene derimod mødte, som man maa vente, personligt.

***) At Slottets Portholder dengang havde denne Bestilling fremgaar af Lensregnskaberne.

Der havde ogsaa været nok at udrette for at faa alt i Orden inden Festen. Nogle havde kørt Halm til Kvæget — og vel sagtens ogsaa til at strø paa Gulvet, hvor Julelystigheden skulde gaa for sig —, andre var sat til at kløve Brænde og til Gud ved hvad; men nu var det overstaaet, og man hastede med at faa spændt for Slæderne og sætte Farten hjemad.

Jens Hansen Lang fra Lundsgaard var kørende til Nyborg og havde sin Kone med sig i Vognen. De havde udrettet nogle Ærinder derinde, og formodentlig laa en god Del lækre Købmandsvarer bag i Vognen. Jens Lang hørte vist ikke til dem, der hutlede sig igennem*). Nu skulde de hjem. Det vilde blive godt ud paa Aftenen, inden de naaede saa langt; men Sneen lyste for Vejen.

Da Vognen fra Slotsgade var drejet ud paa Avernakkedæmningen, der dengang førte over Graven til gamle Svendborg Landevej, saa Jens Lang to Slæder holde i Avernakke Port**) og spærre al Passage. Det var Lauridz Kuld i Maare***) („Maarud“) hans to Sønner, Hans og Mads Kuld, fik han senere at vide.

Fredsommeligt spurgte Jens Lang, da han var kommen hen til Mændene, om de skortede noget eller havde brudt noget, da vilde han gerne hjælpe dem til Rette, om han kunde, eller om de biede efter nogen, de da vilde køre igennem eller rykke noget tilbage, at han kunde

*) Jens Hansen Lang i Lundsgaard (Frørup Sogn) var Fæster under Glorup, der havde tilmageskiftet sig Gaarden af Kongen 25. Septbr. 1580.

**) Jfr. herom O. Staggemeyer: Jordebog for Nyborg Købstad. II p. 25.

***) Lauridz Kuld i Maare var Fæster under Ravnholt-

komme frem, thi han havde noget langt hjem. Da svarede den, som holdt forrest: „Kør dør!“ men Jens Lang svarede og sagde, at han ikke kunde komme dør frem, uden Hjørnestolpen [i Porten] var aftagen. Da svarede Lauridz Kulds Søn, som holdt for: „Du skal faa Kørsel ret nu“; men Tonefaldet kan vist ikke have været imødekommende, for Jens Lang begyndte at protestere, at de ikke havde Magt at bestalde Porten, og slog paa, at han vilde tale med dem, der havde saa megen Magt som de eller nødtes til at gaa heden og bede sig Hus i Byen. Disse Ord tog imidlertid Brødrene meget ilde op, og den ene gik omkring sine Heste om til den Side, Jens Langs Heste stod, og „møtte“ (o: generede) ham og hans Heste med en Fork, saa han og hans Kone nødtes til at gaa fra Vognen og til Slottets Folk, sig at beklage. Da kom han i Tale med Jørgen Portholder og Niels Ladegaardsdreng, der fulgte ham og hans Hustru tilbage til Porten. Da de kom did, var Brødrene — eller i alt Fald den ene af dem — forsvunden og Vejen fri.

Vi har kun Jens Langs egne Ord for denne Hændelse. Muligt at han selv har været noget mere udfordrende i sin Tale overfor Lauridz Kulds Sønner og hisset dem op; men rimeligvis havde disse taget Forskud paa Juleøllet, og det lidt vel rigeligt. Ufred var de i alt Fald parat til at stifte, galt var det, og værre blev det.

Medens Jens Lang var paa Slottet for at klage, kørte Hans Povlsen fra Taarup hjemad. Da han kom udenfor Avernakke Port ovenpaa Bakken, kom en af Lauridz Kulds Sønner løbende tilbage fra sin Slæde mod ham og slog ham over Herden (o: Skulderen), som han sad i sin Slæde, saa han maatte undløbe Slæden.

Ikke bedre gik det Jacob Hansen fra Kullerup. Da han i sin Slæde kom imod Piils Hus*), stod en af Lauridz Kulds Sønner i sin Vogn (sic.) og satte sig paa Havestangen (o: Sidefjælen) og slog saa til ham over hans højre Arm med en Fork. Nu var Brødrene aabenbart helt desperate. Hans Rasmussen, tjenende i Kullerup, var ogsaa paa Vejen hjem fra Nyborg. Han var gaaende men fik Lov at sidde op hos Hans Clemmensen fra Refsvindinge**), der indhentede ham udenfor Avernakke Port. De anede intet af de Spektakler, der havde været, men fik dem snart at føle, thi da de kom vel op i Gyden, kom en af de rasende Brødre løbende mod dem med Forken og slog Hans Rasmussen over Ryggen, saa han maatte løbe tilbage til Byen igen.

Lidt senere havde Mads og Hans Kuld taget Stade ved Vindinge Vangeled og spærrede Passagen dér. Her var da heldigvis ingen Jørgen Portholder til at holde Justits!

Nu kom Rasmus Jørgensen fra Frørup kørende. Han havde givet Jørgen Paaske***) fra Vindinge

*) Piils Hus, der dengang var bortfæstet til Rasmus Hansen, nævnes i en Synsforretning af 1611 og var „slet forfalden och Husene vil nederbrødis och opbyggis paa nye“. (Vinding Hs. Tingbog 1611 p. 76. — Nyborg Lens Regskaber: Jordebogen 1611—1612).

**) Hans Clemmensen i Refsvindinge var Gaardfæster under Ulfeldsholm (Holckenhavn). Jfr. Synsforretningen over hans Gaard i Vinding Hs. Tgb. 1611 p. 114 ff.

***) Jørgen Paaske var en af Kongens Husfæstere i Vindinge. Jfr. Synsforretningen over hans Hus i Vinding Hs. Tgb. 1611 p. 76.

Lov til at sidde med op. De havde begge været til Hovning, den ene for at hugge Ved, den anden for at køre Halm til Kvæget i Slottets Ladegaard.

Da de kom til Leddet, stod Jørgen Paaske af Slæden og gik igennem. Dér saa han Brødrene staa indenfor, hver paa sin Side, og Hans Kuld slog ham straks tværs over Ryggen med sin Fork og for derpaa over til Rasmus Jørgensen og slog ham 2 eller 3 Slag med Forken og drev ham fra Leddet til Doritte Mortens Hus*).

Hans Madsen fra Lamdrup kom fra Ulfeldsholm (Holckenhavn), hvor han havde været i „sin Husbonds Bestilling“**). Da han saa de to drabelige Vogtere ved Leddet, spurgte han spagfærdigt, om han maatte slippe igennem, hvortil Brødrene svarede Ja, at han vel maatte køre igennem, men ej flere. Vel sluppen ud paa den anden Side, fik han Øje paa Jens Lang og nogle af Frøruppe Karle, der kom fra Arbejde paa Slottet. Han sagde da til dem, at dersom nogen vidste sig noget paa at staa (∴ havde noget Mellemværende), da skulde de tage sig i Vare, thi der stod to Karle paa hin Side Leddet, hver med en Høfork. Jens Lang vendte da om og kørte hjem ad en Omvej gennem Niels

*) Doritte Morten Gasses Hus i Vindinge nævnes i Synsforretningen 1611 (Tgb. p. 75 ff.). 1619 maatte Hans Hansen i Vindinge bøde 12 Daler i Sagefald, fordi han havde besøvet Doritte Gasses Datter, „som gaaer och tregger“. (Nyborg Lens Regnskaber a, 1619-20)

***) Hans Madsen tjente Mikkell Andersen i Lamdrup, men denne synes ikke at have været Fæster under Ulfeldsholm. Han nævnes i alt Fald ikke i Synsforretningen over denne Gaards Gods (Vinding Hs. Tgb. 1611 p. 114 ff.), ligesom Ulfeldsholms Jordebog 1588 ikke nævner Gods i Lamdrup. (Ny kgl. Saml. 4to, Nr. 658h).

Holms Gaard i Vindinge*), fordi han ikke igen vilde i Trætte med dem. Men Jørgen Krags Søn fra Frørup svarede, at de var saa tit kommen der igennem, de (c: Brødrene Kuld) fik endnu at lade dem komme igennem; de vidste dem intet paa at staa.

Men igennem kom de ikke, og nu begyndte det at trække op til alvorligere Uvejr. Flere Karle fra Frørup kom til fra Slottet, saasom Hans Willadsen**), Claus Andersen, Hans Pelleesen og Ebbe Povlsen***), der havde taget Per Dinesen med op i sin Slæde. Per Dinesen søgte først at indlede en fredelig Overenskomst, nærmede sig dristigt Leddet og bød „Godaften Karle!“ men fik Svaret: „Hvor haver I hjemme, I Skelm, og hvor hører I til?“ Per Dinesen svarede, at han hørte Dines Jeppesen til; men nu tabte de andre Frøruppe Karle Taalmodigheden og huggede ind, maaske for at forsvare Per Dinesen. Der blev et stort Slagsmaal med Næver og Forke. Hans Pelleesen og Rasmus Jørgensen, der vel var opildnet af de uretfærdige Hug, han nys havde faaet, var de drabeligste, men drøje Knubs vankede paa begge Sider.

Mads Kuld maatte først give op. Han var mere

*) Niels Holm i Vindinge var en af Niels Skinkel til Torup's Fæstere. (Tgb. 1611, p. 81.)

**) Hans Willadsen var Kongens Husfæster i Frørup.

***) Ebbe Povlsen var en af Kongens Husfæstere i Frørup. Jfr. Synsforretningen over „et grønt Hus (c: af Græstørv), som E. P. ibor“ i Vinding Hs. Tgb. 1611 p. 71 ff. 1605 maatte han svare 1½ Dir. i Indfæstning af det Hus, „han nu ibor, for[di] han oplod det til Peder Rasmussen og saa beholdt det selv“. (Nyborg Lens Regnskab 1605—06: Gaardfæstning).

død end levende men reddede sig dog ind i Doritte Mortens Hus. Ogsaa Broderen, Hans, blev meget ilde tilredt; han fik tre blodige Slag i Hovedet, et for og to bag, et blodigt Slag paa højre Haand og Tommelfinger, nok et Slag paa den højre Arm mellem Haanded og Albue og et mellem Albue og Herde, et blodigt Slag paa højre Skulder og en Mængde Huller paa Klæderne. —

Efter denne Bedrift steg Frørupkarlene i deres Slæder igen og kørte uhindret hjem.

Der blev nu af Hans' og Mads' Fader, Laurids Kuld, der selv synes at have været til Stede i Vindinge, sendt Bud efter unge Jacob Badskær i Nyborg*) for at hjælpe Mads Kuld; men inden han kom, var Mads død af sin Bekomst. Intet Under, thi hans venstre Arm og Næsebenet var sønderslagen og han havde et slemt, blodigt Slag bag i Hovedet, som vist var slaet med en Fork, desligeste havde han et Slag tværs over hans Isse og foroven hans Hovedpande. Han blev ført hjem til Maare og lagt i hans Kiste med blodige Slag og aabne Saar.

Men de Frøruppe Karle var ejheller sluppen gratis

*) I Nyborg levede dengang en Bartskeer ved Navn Jacob Raven. Han var bl. Underskriveren af Fuldmagten for de 8 Mænd, der mødte paa Nyborg Borgerskabs Vegne ved Prins Christians Hylding i Odense 1585, og begravdes i Nyborg 9. Dec. 1623. Rimeligvis er det hans Enke, Magdalene sl. Jacob Bartskeer's, der senere ægtede Bartskeer David Stege i Nyborg. Imidlertid kan han ikke være den ovenfor nævnte unge Jacob Bartskeer, der muligvis var en Søn af ham, men derimod den gamle Jacob Bartskeer, som omtales i et Tingsvidne af Nyborg Byting 1608 (i Nyborg Byfogedregnskaber 1609 ff.)

fra den Historie. Saaledes havde Rasmus Jørgensen faaet et Sting over sit venstre Øje af en Fork, et blaåt Slag paa hans venstre Herde, et blaåt Slag mellem Albuen og Haandleddet paa den højre Arm, og desuden var der stukket Hul paa hans Klæder og nok to Sting, et for paa hans Bryst og et paa hans Kjolærme.

Per Dinesen havde et ondt Slag i hans Hovede af en Fork, at det var baade blaåt og blodigt, nok et blaåt Slag under hans venstre Arm, og hans Klæder var igennemstukne.

Hans Pellesen havde faaet et blaåt Slag paa højre Arm samt et blaåt Slag bag mellem hans Herder, og havde han siden spøt Blod. Han var ogsaa stukket paa den højre Arm igennem Klæderne med en Fork.

Det var en krank Fest, de fik hos Lauridz Kuld i Maare. Da Julefreden var forbi, stævnedes han (30. Jan. 1611) paa egne og sin Søns, Hans Laursen [Kuld's], Vegne de haardeste af de Frøruppe Karle for Vinding Herredsting og førte 4 Synsmænd i Tinge, som berettede og gav tilkende, at de havde synet og set Mads Laursen [Kuld], som blev død, og Hans Laursen [Kuld], der var ilde medtaget (Jfr. ovenfor). Denne stod selv inden Tinge og gav et Par af Karlene fuld Skyld og Sag for hans Død, om han inden Aar og Dag ved Døden afgik, samt for Baardag (∴ Slagsmaal, Overfald), Jordskub og Haardgreb, som de ham gjort havde.

De Frøruppe Karle førte herimod andre 4 Synsmænd, der bevidnede, i hvilken Tilstand de befandtes efter Slagsmaalet, og for modtagne Saar og Skade gav de Lauridz Kuld's Sønner, saavel den levende som den døde, Sag og Skyld. Desligeste kærede og klagede Per Dinesen, at for^{ne} Lauridz Kuld's Sønner laa i Vej og Sti for dem, saa at de ikke kunde fremkomme for

dem udi nogen Maade, førend de maatte gøre Nødværge. Dette bevistes ved mange Vidner.

Af den i Tingbogen indførte Vidneførsel fremgaar ikke, hvem Mads Kuld's egentlige Drabsmand var, og det kunde vel ogsaa være vanskeligt nok at faa Rede paa; men Undersøgelsen maa dog have ført til det Resultat, at Hans Pellesen udlagdes, thi i Tingbogen er under 3. April 1611 indført følgende:

„ORFEIDE*)

for Madz Dinesøn i Thange paa Hans Pellesøn i Frørup hans Wegne, att Lauridz Kuld i Maarud frembstoed her inden Thinge, som war rett Eptermaalsmand epter hans Søn [Madz]**) Lauridzøn Kuld,

*) eller Orfred o: den Fred, som den dræbtes Eftermaalsmand forsikrer Drabsmanden, efter at Sagen er ordnet. Jfr. Danske Mag. 3. B. p. 191.

**) I Tingbogen staar Hans, ikke Mads, men dette maa sikkert være en Fejlskrift. Der er ingen Grund til at antage, at Hans senere døde af sine Saar; og selv om han 30. Jan. paa Tinge giver 2 af Frørupkarlene fuld Skyld og Sag for sin Død, om han dør inden Aar og Dag, saa er netop Hans Pellesen *ikke* nævnt mellem disse 2. Desuden indeholder Lensregnskabets Sagefaldsliste kun een Bøde for een af Lauridz Kuld's Sønner, og i Ordfejden ovenfor udtales jo tydeligt, at det var den Søn, som Hans Pellesøn „dræbte og ihjelslog paa Vindinge Gade den Lørdag før Jul“, hviket Udtryk næppe vilde være brugt, om han var død over en Maaned efter Slagsmaalet. Muligt men ikke rimeligt er det, at Fejlskriften findes i Vidneførslen, hvor det 5 Gange udtales, at det var Mads, der blev død. Den Hans Kuld, efter hvem der 1611 paa Vinding Herredsting indkaldes til Skifte (Tgb. p. 159), ved hvilken Lejlighed en Hans [Rasmussen] Kuld, [Selvejer] i Gislew Holme, optræder som befuldmægtiget for Arvingerne, kan ikke være identisk med ovennævnte Hans Kuld.

och kiendis att hand haffde annamid atton Rigsdal-
lers Boed aff forne Madz Diensøn paa forne Hans
Pellesøns Wegne och i Daug paa sine egne och paa
alle sin Slegt och Biurdz Wegne gjorde och gaff forne
Hans Pellesøn en fuld, fast, thrøg och vryggelig
Orfejde for thennom och theris Arffuinger, for fødde
och vfødde, till euig Thid for hans Søn forne [Madz]
Laurisøn, som hand |: dissuer |: drebte och ihjelsloug
paa Windinge Gade den Løffuerdag for Juell nu
sist for forleden.

Och forpflichted forne Lauridz Kuld sig paa sine
egne och paa forne sin Slegt och Biurdz Wegne, baade
paa fæderne och møderne Side, epter denne Daug icke
att schade eller tilltale lade forne Hans Pellesøn
eller hans Arffuinger for thend Sag vdi nogen Maade,
men ehr (?) och schall werre och bliffue thennom emel-
lom en afftald, euig, wenlig och welforligt Sag eptter
denne Dag och dett vrøggeligen att holdis schal i alle
Maader. Och dersom nogen opbryder eller *repe-
terer* dend Sag eller udj nogen Maade paachaler (!), tha
dett att giøre vnder ett fuld Oerbodemaall.

Heremod war forne Lauridz Kuld med alle sine
Slegtninger louglig tingkaldett och stoed med forne
Madz Dinesøn paa forne Hans Pellesøns Wegne
thill Wedermaalsthing.“

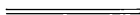
Saaledes endte Sagen. Foruden de 18 Rdlr. til den
dræbtes Fader maatte Hans Pellesen svare Kongen 3
Øksne i Sagefald*).

Yderligere Oplysninger om denne Sag kan næppe
fremskaffes. Vi faar intet at vide om Aarsagen til Brød-
rene Kuld's besynderlige Adfærd, der kom dem saa dyrt
at staa. Nærmest ligger det at antage, at de har hand-
let i Drukkenskab. Om noget gammelt Nag mellem dem
og de Frøruppe Karle tales intetsteds, tværtimod ud-

*) Nyborg Lens Regnskaber. a. 1610—1611.

trykker jo disse, at „de vidste dem intet paa at staa“. Desuden ydede Lauridz Kuld ikke Hoveri til Slottet, og Sønnenne havde, saaledes næppe Lejlighed til at komme i Berøring med Karlene fra Frørup.

Mærkværdig nok stod inden et Aars Forløb et nyt Slagsmaal ved et af Vindinge Vangeled, idet Rasmus Olsen fra Skiellerup, dør kom i Klammeri med to Mænd fra Rønninge, der slog ham to blodige Slag i Hovedet og fratog ham Økse og Fork*).

.

*) Vinding Hs. Tgb. 1611 p. 124.

Nogle Optegnelser om Ørbæk gamle Skole,

Ved S. M. Sørensen, Lærer.

Da Reformationen var indført i Danmark, havde hvert Pastorat sin Sognedegn (Sædedegn), der skulde undervise Ungdommen, lede Kirkesangen og ringe med Kirkeklokken. Senere ved Kirkeordinansen af 14. Juni 1539 skete der den Forandring, at Degnetjenesten i Sogne, hvis Kirker laa indenfor en Omkreds af 2 Mil fra nærmeste By, skulde besørges af Disciple fra Byens Latinskoles øverste Klasse, de saakaldte Løbedegne. Og Degneembederne maatte saa til Gengæld afgive en Del af deres Indtægter til Latinskolen.*)

Ørbæk Kirke ligger 12 km, altsaa knap 2 Mil fra Nyborg, og Degneembedet her maatte derfor falde ind under ovennævnte Bestemmelse. Dog har man en Tid beholdt den faste Sædedegn,**) medens Nyborg Skole skulde have 6 Skp. Byg (1589), senere 4 Skp. Byg (1596).

*) Bondesen: Degnekaar.

***) Jakob Madsen: Visitatsbog, S. 78 og 87.

1589 nævnes „Niels Degen fra Ørbæk“. Han er da 70 Aar og har nok været Degn i Ørbæk i 40 Aar. Bispem gives ham godt Vidnesbyrd, dog tilføjer han: „gammel og udtient“. Senere (1594) skriver han: „Begge godt Vidnesbyrd“, og fortsætter: „Kom en Degen did af Langeland, Hans, en Snediker. Der vaar icke Personer i Scholen, vi kunde fange en Person derfra“. Ved Visitationen 1598 og 1601 skriver han: „Alt vel!“

1629 blev der foretaget en Mageskiftning mellem Velb. Jesper Friis til Ørbæklunde og Sognepræsten Christen Mortensen*), og i Brevet herom staar der, at fem Skp. Rugland paa Quottes Agre, der før har ligget til Degneboligen, hvor Madts Christensen nu bor, skal lægges til Hovedgaarden, medens der til samme Degnebolig skal lægges lige saa stort et Stykke paa Bruunsmosen og Langtved. — Der findes en Fortegnelse af 1614 over Ørbæklunde Jordegods**), men der nævnes intet om Degn eller Degnebolig, medens der fra en senere Fortegnelse af 1651**) nævnes en Madts Skolemester, der tillige med flere Husmænd er fritaget for Afgifter.

Det ligger da nær at antage, at Ørbæk i den første Halvdel af dette Hundrebaar kun er bleven betjent af Løbedegne, og det har sikkert ikke vundet hverken Herremandens, Sognepræstens eller Befolkningens Yndest, at de ved kirkelige Forretninger stadig skulde have en Degn hentet fra Nyborg, og at deres Ungdoms Undervisning i Kristendom skulde varetages af saadan en tilfældig Løbedegn, der tilmed tit ikke havde det bedste Rygte paa sig. Den førnævnte Jesper Friis til Ørbæklunde har tænkt paa at forbedre disse Forhold, og han har ved Brev af 6.

*) Ørbæklunde Arkiv: Mageskiftbrev af 14/10 1629.

**) do. do.

Juni 1626*) skænket 500 Rdr. til en Skole og et Hospital i Ørbæk, men Huset hertil har manglet. Da faar han i 1642 Patronatsret til Ørbæk Kirke med tilhørende Kirkelade, og nu har han ogsaa Huset. Han dør imidlertid 1643, men hans Hustru Elsebe Ulfeld (en Søster til Corfits U.) fører sin Mands Plan ud i Virkelighed, idet hun skænker Kirkeladen til Skole og Hospital**) og tillige funderes en Sum paa 1000 Rdl. til 6 % Rente, hvoraf Degnen eller Skolemesteren, som han ogsaa kaldes, skal have 16 Rdr. aarlig. Der bliver nu igen antaget en fast Degn eller Substitut, der faar den gamle Degnebolig at bo i. Lønnen bliver, foruden de førnævnte 16 Rdr., de gamle Degneindtægter, hvoraf dog en stor Del maa afgives til Nyborg Latinske Skole. I 1690 opgiver Substituten Jens Lauridsøn Embedets Indtægter saaledes***: „Tiendedydere er 34. Nyder deraf 2 Td. og 2 Skp. Byg Een Skjeppe Mel af Æble Mølle. Af 11 Huse 1 Td. og 10 Skp. Lam og andet Kvægtiende nyder jeg en Sjettedel. Af Brudefolk nyder jeg alt, dog paa tvende Aar har der kun været 2 Par. Med Børn og Kvinder nyder jeg af dem selv, men intet af medfølgende Faddere. Til de tre Højtider nyder jeg Offeret, der dog kun er ringe; thi der er mange, der ofrer mig intet, og de fleste giver mig ikkun een Skilling. St. Hans Rente og Ju'e Rente nyder jeg ikke. Til Paaske nyder jeg en halv Snes Æg og et Brød af hver Gaard, naar de er i Gaarden og ved Magt. Af Sædegaarden nyder jeg min gunstige og velædle Patrons Offer. Ildebrændsel og Olden nyder jeg intet af. Til Nyborg Skole skal jeg afgive 6 Td. og 1 Skp. Byg

*) Ørbækl. Ark.

**) do. do.

***) Fyns Bispearkiv: Jordebog fra Vinding Hr. 1690.

til en Discipel. Til Bolig har jeg et frit Gadehus med en Have. Dog efter at jeg havde været der et Aar, faldt det ned, saa at jeg fattige Mand med stor Bekostning maatte bygge det op igen, hvorfor jeg endnu er i Besværighed“. — Angaaende Hospitalet og Skolen fortsætter han: „Vel findes her et Hospital og en Skole, som er refunderet paa en Kapital, eet Tusinde Rigsdaler, og deraf har jeg aarligen nydt af Renten fra Ørbæklunde 16 Rdr. for at oplære Skolebørnene. Men da Ørbæklunde blev solgt, og sl. velb. Niels Friis ved Døden afgik, er denne Rente nu bleven holdt tilbage, saa jeg intet har nydt i samme Aar, mens jeg nu er i Proces, og jeg ikke kan vide, om jeg herefter faar noget; thi det staar i Guds og kristelig Øvrigheds Haand“*).

I Følge fornævnte Fundats skulde Skolemesteren altsaa lære og undervise Ungdommen, og det skulde foregaa i den gamle, gode Kirkelade, der blev indrettet hertil. Den gamle Skole i Ørbæk laa med Gavlen mod Landevejen lidt tilbage saaledes, at den nordre Side af Huset ud mod Kirkegaarden var fjernet med sit Hjørne saa langt fra Vejen, at der mellem Hjørnet og Vejen var en muret Indgangsport til Kirkegaarden med en Laage ved Siden mod Skolen. — Foran Sydsiden var en smal Have langs med Huset, skilt fra Vejen med et Stengærde Huset var en 16 a 18 Alen langt og ca. 10 Alen dybt. Muren var til Bjælkehøjde opført af raa, utilhugne Kampesten, bygget som en dobbelt Mur, der udvendig og indvendig bestod af større Sten med nogenlunde jævne Flader, og Mellemlummet var fyldt med mindre Sten. Binde-midlet var „slagen“ Kalk, der bandt saa stærkt, at det

*) Ved Biskoppen Thomas Kingos Hjælp bliver Legatet ved Magt.

næsten var umuligt at bryde Muren ned. Gavlene var fra Bjælkehøjde opført af store Mursten (Munkesten), takkede og med smukke Blindinger, som viser, at det ikke har været en simpel Landsbymurer, der har opført dem. Det ligger nær at slutte, at disse Gavle paa Skolen er bleven opført samtidig med, at Kirken blev forlænget. Kirkens Mure er bygget ligesom Skolens af Kampesten, men Taarnet og Gavlen i Østenden af Munkesten med de samme Former som Skolens.

Skolehuset var i Midten, hvor Skorstenen stod, delt i to Dele, hvoraf den mod Vest afgav Bolig for Hospitalslemmerne — fire „nødtørvende“ Enker efter Ørbæklunde Tjenere eller Fæstere. — Den østlige Halvdel var Skolestue. En lille Tilbygning ved det sydlige Hjørne dannede en Forstue, der var brolagt. Skolestuen var ca. 10 Alen (Husets Dybde) bred og 9 Alen lang, $3\frac{1}{2}$ Alen til Loftet. Der var to Fag Vinduer mod Nord til Kirkegaarden, to Fag mod Syd og eet mod Landevejen. Ved Siden af dette Vindue stod Lærerens Pult. Langs hver Side af Skolen stod et Dobbeltbord med løse Bænke, saa Børnene, der sad ved dem, vendte Ansigterne mod hverandre. Der var god Plads til godt 30 Børn, men de tykke Mure og de smaa Vinduer gjorde Stuen mørk. Langs Væggen mod Nord stod desuden et saakaldet Sandbord, hvor de mindste Børn i sin Tid lærte at skrive i Sand med en Pind. Midt paa Gulvet stod en Kakkellovn, hvorfra et Rør under Loftet gik hen til Skorstenen. (Ved Væggen ind mod Hospitalet stod et stort Skab, der indeholdt et Sognebibliotek; men Bøgerne var næsten alle gamle i 1875). Der var Bræddegulv, men det var meget mørkt, da man paa den Tid ikke mente, at et Skolegulv skulde vadskes. Loftet var næsten kulsort, da der blev sparet paa Maling og Vadsk; Væggene blev hvidtet een Gang

aarlig. — I denne gamle Kirkelade, der i 1646 blev om-dannet til Skole og Hospital, blev der holdt Skole indtil 1. November 1876*).

Efter Kirkeordinansen skulde Bønderne føre Tiendekornet i Kærver til Kirkeladen, hvor det skulde deles i tre Parter: til Kongen, Præsten og Kirken. Ved denne Lejlighed skulde Bønderne bevæertes med Mad og Drikke. Et senere Kongebrev (1546) paabyder Præsten og Kirkeværgen at lade Kornet adskille og tærske, for at Kongen og Kirken rettelig hver kan faa sin Part af Kornet. (Jak. Madsen noterer omhyggelig Kirkeladerne i sin Visitatsbog, og der har kun manglet Lader ved 3 af Fyns ca. 200 Kirker). Senere bestemte Fr. II, at de mest brøstfældige Kirkelader maa nedrives, og ellers gaar Laderne over til andet Brug, til Hospitaler for ældre Folk, til Skoler, ja, endog til Kroer, men det bliver dog forbudt af Kr. IV. Enkelte Lader nedbrydes for at bruges til Forbedring af Kirken, men ogsaa dette forbydes i „Danske Lov“**). Det var derfor en meget smuk Tanke at bruge den gamle Lade til Skole. Men da den ikke længere var tidsvarende som Skole, og en ny var bleven bygget i 1876, lod man den forfalde for endelig at nedrive den i 1882, selvfølgelig efter Ministeriets Tilladelse.

Til denne i 1646 oprettede Skole havde enhver Lov at sende sine Børn***). Selv Børn, der var fra andre Sogne, kunde faa Lov til at komme der, dog paa deres egen Bekostning, og saa maatte de selv stille Skoleme-steren tilfreds. Til fattige Børn blev der givet 6 Rdr. aarlig til Klæder og Sko, Bøger og Papir, dog var disse

*) Optegnelsen om den gl. Skole af Lærer Krag.

***) Efter Dr. Mackeprang: Danske Kirkelader.

***) Fundats af 10. Juli 1646.

Penge særlig beregnet for Børn af Ørbæklunde Tjenere. Men enhver velstillet Mand, som satte sit Barn i denne Skole, skulde medgive een Rdr. til Hjælp ved Omkostningerne. Til „Ildebrand“ var givet 4 Rdr. aarlig, men saa var Børnenes Forældre forpligtet til „at age og forhjælpe det til Skolen“.

Men i den gamle Kirkelade, der blev benyttet til Skole og Hospital, var der ikke Plads til Degnen og hans Familie, og de maatte da bo et andet Sted. I det førnævnte Mageskiftebrev af 1629*) nævnes Degneboligen og 2 Stykker Jord, som sikkert har ligget et Stykke fra denne Bolig. I en Jordebog for 1651**) nævnes blandt Husene Mads Skolemesters, som formodentlig er den føromtalte Degnebolig, der ligesom de fleste Gaarde og Huse har ligget i Byen i Nærheden af Kirken. I en anden Jordebog fra 1667***) skrives, at til Bolig for Substituten er der et Hus, men der hører intet Jord hertil uden „en liden Toft ved Huset“. I et Skøde af 1689****) fra Friiserne til Assessor Rosenvinge nævnes blandt Husmændenes Jorder og Afgifter Degnens Jens Lauritsens, men der nævnes intet om Jordens Størrelse og Beliggenhed ligesaa lidt som om Legatet, en Omstændighed, der blev Aarsag til en Proces med Assessor Rosenvinge. Biskop Kingo bl. a. tog sig af denne Sag, og den endte med Sejr for Skolen. Endelig nævner Jens Lauritsen i sin Indberetning af 1690, at han har Bolig med Have, samt hvorledes det gamle Gadehus faldt ned, og han med stor Bekostning har bygget Huset op igen.

Sidst paa Aaret 1785 er der foretaget Opmaaling, Mage-

*) Ørbækl. Ark.

**) do. do.

***) Føns Bispearkiv.

****) Ørbækl. Ark.

læg og Inddeling*) og da nævnes to Stykker Jord ved Degneboligen med et Areal af 10238 □ Alen, og i Jordebogen af 1801*), hvor Tiende og Bøndergods er anført, nævnes 14 Husfæstere, der tillige med Degnen Wulff, har Jorderne for det angivne Hartkorn i Brug, medens alle kongelige Skatter og Kontributioner bliver svaret af Ørbæk-lunde Ejer. I Embedets Skoleplan af 1840**) ansættes Jordens Størrelse til 6 Td. Land, og endelig nævner et Gavebrev af 1860***), at et Stykke Jord (det, hvorpaa Skolen nu ligger) af Areal 12240 □ Alen er skænket af Justitsraad Lange til Lærerembedet, mod at dette skulde betale Afgifterne. Det meste af de 6 Td. Land er vel nok dette Stykke Jord, der blev solgt fra Skolen for nogle Aar siden, og Resten er altsaa den førnævnte Jord, hvorpaa Skolen nu ligger. Her har Lærerens Bolig været siden 1785, og maaske siden 1646.

Men hvorledes har saa en saadan Bolig set ud?

I en Skifteprotokol for Vinding Herred****) findes der tre Skifteforretninger for Degnene i Ørbæk (1694, 1696 og 1705), og her faar man en ret tydelig Forestilling om, hvordan der saa ud i et saadant Hjem paa den Tid.

Der har været mindst to Længer, og i den ene var der Beboelse. Der har været Storstue i den ene Ende af Stuehuset, Dagligstue og Køkken i Midten, og Bryggers i den anden Ende, og fra Forstuen førte Døre ind til de tre sidste Rum. — I Dagligstuen, der tillige var Soveværelse, stod der et Bord og to Bænke, en lang og en kort, forsynet med Bænkedyner. Foruden de almindelige Bænke var der en større Stol og to mindre samt

*) Ørbækl. Ark.

**) Vinding Hr.s Provstark.

***) Ørbækl. Ark.

****) Provstark. for Vinding Herred.

Slagbænken, der med Bænkedyner paa om Dagen brugtes som en Slags Sofa, men om Natten var opredt med Sengeklæder og brugtes som Seng. I den ene Ende af Stuen var der een eller maaske to „Himmelsenge“ med Olmerdugs Overdyner, Hampetags Hovedpuder og Underdyner samt adskillige Skinddyner. Uden om den ene Seng var der blaat Omhæng med Kappe og blaastribet Fryndser, og om den anden blaastribet Cattuns Omhæng, ligeledes med Fryndser.

I den øverste Stue stod der et rundt Egebord med Skuffe samt en gammel Bænk med Bænkedyne, i et Hjørne en gammel Fyrreseng med Omhæng og Sengeklæder, og rundt om i Stuen var der anbragt fire smaa og een stor Kiste samt et lidet Skab med Laas. Paa Væggen hang to Spejle. I denne Stue har der maaske tillige været Tallerkenrækker, hvor der har staaet 9 nye Tinfade, 18 Tintallerkener, 2 Tinørkruse, en stor Tinkande, to blaa og et hvidt Krus med Tinlaag. Der har ogsaa været 3 gamle Lystestager, et lidet Fyrbækken og et Sengebækken, og af Sølvtoj har de haft et Sølvbæger, en Sølvskaal og 4 Sølvsker.

I Køkkenet fandtes ikke ret meget, hvis der ikke har været mere, end der nævnes i Skifteprotokollen: en gammel Messingkedel, en stor Malmgryde, en liden do., en gammel Jerngryde, en Skærekniv, 2 Bensave (et lidet og et maadeligt), en liden Haandøkse og en Buldøkse, det var hele Køkkenudstyret.

Saa var der en Del mere i Bryggerhuset, skønt en Del af det ikke havde megen Værdi. Af de bedste Genstande her nævnes: Et Ølkar paa 1¹/₂ Tønde, et gammelt „Deintrug“, en liden Øseballe, en gammel „voste Balle“, en Spand og en Strippe, en gammel Saae, en li-

den Haandkværn, en gammel Messing Støder, en hel Del Tønder, Bøtter og Baljer samt en gammel Kerne.

Bag ved Stuehuset laa Stalden og Laden. Indbyggerne her benævnes „Kvæg og Bæster“, og der har været en brun Heste Klod (3 Rdr.), en sortbroget Koe (6 Rdr.), en sort do. (5 Rdr.), en sortbroget Kviekalv (1 Rdr.), 5 gamle Faar (3 Rdr. 3 β), en Væder (2 β), 2 Gimmer Lamb (1 Rdr. 1 β), en Gylt (2 Mk.), 3 Griser (3 Mk. 12 β), 3 Gies og en Gaze (1 Rdr.)

Blandt Bohavet nævnes ogsaa en gammel Vogn og et Par Agedøner, og i Stalden stod jo den føromtalte „Heste Klod“, saa Degnen maa nok have været kørende og „selv om Hestene aldrig var saa smaa, det var dog bedre at køre end at gaa“. Avlsredskaber nævnes der intet af, men der har vel heller ikke hørt mere Jord til Degneboligen end en Have og saa maaske et lille Stykke Toft.

Ovenstaaende Billede af Degnehjemmet i Ørbæk er tegnet nærmest paa Grundlag af Skifteforretningen 1705.

I Ørbæk Sogns ældre Kirkebog, der er begyndt Januar 1645, og hvis første Hundrede Aar er omhyggeligt afskrevet efter en anden, som vel er gaaet til Grunde, findes nogle Optegnelser om Degnene i Ørbæk. Den er uden al Tvivl afskrevet af Provst Mathias Winther, der var Præst i Ørbæk, først Faderens Medhjælper fra 1742, dernæst Sognepræst og Provst efter Faderens, Provst Rasmus Winthers, Død (1767) og indtil sin Død 1791.

Da Legatet i Aaret 1646 blev stiftet, var Mads Degn ansat ved Ørbæk Kirke, og han er tillige bleven Substitut eller Skolemester, idet han nævnes som saadan i Jordebog for Ørbæklunde fra 1651. Af hans Familie nævnes en Søn, Niels, der blev født først paa Aaret 1645 og blev begravet i December samme Aar, og tillige en Søn, Hans, der blev begravet i April samme Aar. Mads Degn bev begravet 1672, 13. Juni, 79 Aar gammel.

Formodentlig har han allerede nogle Aar i Forvejen faaet Afløsning i sin Gerning, idet Kirkebogen meddeler, at 1570, 27. Febr., er Jens Skolemester, (eller som han underskriver sig, Jens Lauridsøn) bleven viet til Sidsel Madsdatter. Den 18. December 1670 blev deres første Barn, Gjertrud, døbt; men allerede 4 Dage efter bliver Barnet begravet. Der staaer fortalt, at det var bleven kvalt i Sengen hos Moderen af en Flig, som var kommet for Barnets Mund, og stakkels Sidsel Skolemesters maa foruden Tabet af den førstefødte døje den Tort offentlig at staa til Skrifte den 29. Jan. og maatte endda give 1 Rdr. i Bøde (til Præstens Kone i Ellinge), og det sker altsammen efter Bispens Anordning, idet han efter Forespørgsel skriver, at ingen Kvinde, som ligger sit Barn ihjel, maa indledes, før hun har staaet offentlig til Skrifte. 1672, 4. Februar, bliver der igen døbt en Pige, men Barnet dør snart efter og bliver begravet d. 3. Juni, 10

Dage før den gamle Mads Degn. Sidsel Skolemesters maa saa glæde sig ved at være Fadder til andres Børn, og dette sker flere Gange, indtil der atter kommer Børn, 3 Sønner, Mads, 1673, 14. Dec., Laurits, 1676, (samme Aar, som „den ædle og velbyrdige Frue Elsebe Ulfeld til Ørbækklunde døde) og Simon 1677; men godt 2 Aar senere maa Jens Skolemester lægge sin Hustru med en dødfødt Søn i Graven.

Enkestanden har dog ikke behaget Jens Skolemester; thi allerede et halvt Aar efter bliver han viet til Cathrine Hansdatter, der er født 1646 og altsaa ca. 34 Aar. Med hende har han to Døtre og en Søn, nemlig: Elsebeth, f. 1681, † 1682, Elsebe Marie 1683 og Erik 1686, og 1693, d. 22. Nov. maa Jens Skolemester begrave den anden Hustru, der døde i en Alder af 47 Aar.

Ogsaa denne Gang synes Jens Skolemester ikke at finde Behag i at sidde ene med Børnene, og han gifter sig for tredie Gang. Den tredie Hustru, Gjertrud Madsdatter, er født 1661 og har været ca. 30 Aar. Af Ørbæk Kirkebog kan man ikke se, hvornaar de er bleven gift, men Ægteskabet har ikke været af lang Varighed, eftersom Jens Skolemester allerede døde 1696 i en Alder af 48 Aar og blev begravet 21. Febr. Knap en Maaned derefter maa Enken holde sin nyfødte Søn over Daaben, og det undrer os ikke, at Barnet faar Navnet Jens efter Faderen.

Hos Jens Skolemesters har der næppe været Velstand, snarere det modsatte. Som før nævnt var Jens Skolemester kun Substitut, idet Ørbæk Kirke ikke ligger 2 Mil fra Nyborg, og han maatte derfor af sin Løn afgive en stor Part til Nyborg Latinscole. Han angiver det selv til 6 Td. og 1 Skp. Byg, som han hvert Aar maatte ud-ede.

I Jan. 1694 faar han imidlertid en Stævning*) og maa møde for Provsteretten i Nyborg, fordi han ikke har betalt sit Korn. Og her møder tillige Latinskolens Rektor Christoffer Henning Leth, som faar Lov til at tage Degnen meget skarpt i Forhør. Først spørger Rektoren, om Degnen ikke har faaet Biskoppens Ordre om at betale sit Degnekorn, hvortil denne svarer, at ganske vist havde en Pebling, Detlef Jørgensen, bragt en Seddel, der var bleven oplæst for ham af Sognepræsten og vistnok indeholdt noget om, at Degnekornet skulde samles til bemeldte Detlef Jørgensen, men hvad Sedlen ydermere indeholdt, kunde han ikke huske. Han bliver derefter forespurgt, om han ikke for nogle Aar siden har søgt Biskoppen (Niels Bang) om noget til sit Kalds Forbedring, hvortil han svarer ja, og at han har faaet først een Tønde og senere een Tønde og en Skp. Byg. Man spørger ham dernæst, hvorfor han ikke har søgt de to sidste Aar, og Svaret lyder, „at han ikke turde understaa sig at begære igen“. Og efter Foranledning svarer han atter, at han af sin Patron paa Ørbæklunde har faaet Hjælp til at betale sin Skat. Han skal nu fremlægge Bevis for, at han som Sædedegn har en Sædedegns Rettighed, hvilket han jo ikke kan, men han svarer dog uforknøyt, at han er kaldet af Niels Friis til Substitut og Skolemester, og da man desuden paastaar, at han kun er Substitut, selv om hans Kaldsbrev lyder paa en Sædedegn, saa svarer han, saa man mærker, at det har dirret bag Ordene: „Da var salig Biskop Niels Bang vel fornøjet med Kaldsbrevet!“ Han bliver nu endog beskyldt for, at han har forholdt fornævnte Detlef Jørgensen Kornet det foregaaende Aar, samt at han har forbudt de Ørbæk Sognemænd at levere

*) Vinding Hr. Provsteark.

Kornet, men disse Beskyldninger viser han indigneret tilbage. Rektoren forlanger tilsidst, at han skal dømmes til at betale Kornet, og tillige foreløbig være suspenderet fra sit Embede. Jens Lauritsen forlanger Udsættelse, og møder atter i Retten efter en Maanedes Forløb med et skriftligt Indlæg; men det nytter ham ikke, og Dommen blev, som Rektoren kunde ønske det. Da Jens Lauritsen døde Aaret efter, kan Suspensionen ikke have været af ret lang Varighed. Man mærker gennem denne Sag en slet dulgt Ærgrelse over, at de Ørbæk Sognefolk igen har faaet deres faste Degn og den lærde Skole i Nyborg derved er gaaet Glip af et Embede.

I en Skifteprotokol*) findes der blandt andet to Skifteforretninger fra Ørbæk, den første fra 1696 efter Jens Lauritsen og den anden 1705 efter hans Enke, Gjertrud Madsdatter, der blev gift med Jens Lauritsens Eftermand i Embedet. Den første vidner om smaa Kaar, idet Ejendelene bliver anset til 67 Rdr. 10 β , medens Gælden er 62 Rdr. 3 Mk. 2 β , hvilket giver 4 Rdr. 3 Mk. 8 β til Deling mellem Enken, Sønerne Mads, Laurits, Simon, Erik og Jens og Datteren Elisabeth Marie. Det blev 2 Rdr. 1 Mk. 12 β til Enken, 2 Mk. 8 β til hver af Sønerne og 1 Mk. 4 β til Datteren, der imidlertid er kommen hen paa Brudagergaard til Karen Friis, der har lovet at holde hende frem, hvorfor Stedmoderen maa beholde Elisabeths Arv, som hun maa anvende til Klæder, „hvortil hun højlig kan trænge“. At hun maatte anvende godt 13 Rdr., altsaa omtrent Femtedelen af hele Formuen, til sin Mands Begravelse, kan man næsten ikke forstaa.

Og vemodigt er det at læse om, hvorledes man har opsat Skiftet af de fattige Ejendele, indtil Barnet var født.

*) Vinding Hr. Provsteark.

Foruden Børnenes Mødrenearv er Fordringerne i Boet for Størstedelen Gæld for Korn og andre Fødevarer, saaledes fra Pastor Korts Enke i Frørup 5 Rdr., for hvilke hun har to Sølvskeer i Pant, fra Præsten for Korn, fra en Enke i Nyborg for Sild, fra en Mand i Nyborg for Leje af en Kakkelovn, fra Præsten Mads Thane i Rønninge for Korn og Penge 13 Rdr. Den sidste skænker dog Pengene til Enken og den mindste Søn.

Mens ovennævnte Skifte staar paa, har allerede den nye Degn og Skolemester holdt sit Indtog i Ørbæk. Han hedder Povl Madsen, er født i Tune paa Sjælland i Aaret 1667 og er altsaa paa den Tid omkring de 30 Aar. Ved Skifteforretningen lover han at være Værge for Jens Lauritsens to yngste Sønner, Erik og Jens, og at sørge for, at baade „Børnene saa vel som de andre Kreditorer faar fuldkommen Betaling og Fornøjelse i rede Penge, at ingen skulde have at klage“. Og enten han nu er forpligtet til at sørge for Formandens Enke, eller han tillige har syntes helt godt om hende, der kun er 6 Aar ældre, saa venter han ikke ret længe med at trolove sig med hende, og de bliver gift 6. Aug. 1696. Og nu lader det til, at Døtrene holder deres Indtog i Ørbæk Lærerhjem: Anne Catrine bliver døbt 1697, Marie 1700 og Sidsel 1701, og den sidste har til Fadder bl. a. selve den velbyrdige Frue Anne Margrethe Rosenvinge, hvis Mand, Assessor Mathias Rosenvinge, i Aaret 1689 havde købt Ørbæk-lunde af Friiserne for godt 5000 Rdr. Disse tre Døtre blev senere gift med Mænd fra Omegnen, Den første med en Borgermand fra Nyborg, den anden med en Bonde fra Gislev og den tredie med en Bødker fra Ellested En Søn, Mads, der blev født 1703, døde allerede Aaret efter, og i 1705 dør Gjertrud Madsdatter i en Alder af 44 Aar. Som før omtalt er der ogsaa optegnet

Skifte efter Gjertrud Madsdatter, og det er kendeligt, at det er gaaet fremad for Degnens i Løbet af de ni Aar. De enkelte Genstande, som tydeligt nævnes i begge Skifteforretninger, har omtrent den samme Pris, men der er en hel Del nyt, som er mere værdifuldt. Og særlig lægger man Mærke til, at Staldens Besætning er blevet betydeligt forøget, ligesom Kreaturpriserne er gaaet meget opad, hvilket vel har sin Aarsag i, at de er bedre, og at Krigen har faaet Priserne til at stige. Formuen er beregnet til ialt 107 Rdr., medens Gælden kun er 37 Rdr., og der bliver saaledes et Overskud af 70 Rdr., til Trods for Børneflokkens Forøgelse og Udbetaling af Stedsønnernes Arvepårt fra forrige Skifte. Povl Madsen maa have været en dygtig Husholder, siden han paa saa kort Tid har kunnet forøge sin Formue. Maaske er der andre Forhold, der er kommet ham til gode, som f. Eks. Lønstillæg, Arv el. opadgaende Tider.

Povel Madsen har vel savnet kvindelig Hjælp til sine Døtres Opdragelse, og han gifter sig efter et Par Aars Forløb med Applone Lauridsdatter, en Enke paa omkring de 60. Og nu lader det til, at Livet i Lærerhjemmet glider sin rolige Gang, forsaa vidt som Krigen, den store nordiske Krig, ikke naaede til deres Enemærker, og Applone dør 1719 højt oppe i de halvfjerds.

Der er imidlertid en Begivenhed, som en Tid har sat Sindene i Bevægelse i Ørbæk og vel ogsaa hos Degnens: Den 15. April 1716 gik der Ild i Claus Pedersens Gaard, der laa paa samme Side af Aaen som Præstegaarden. Det har blæst ret godt den Dag, maaske med en tør Søndenvind, og Ilden er fløjet over Aaen og har forplantet sig til Gaarden nærmest paa den anden Side, og saa har den haft let Spil med at fare videre. Der brændte den Dag 6 Gaarde og 2 Huse, nemlig Claus Pedersens, hvor Ilden

tændte, Hans Madtsens, Povel Hansens, Christen Jensens, Peder Rasmussens og Morten Andersens samt Birthe sal. Rasmus Smidts og Smedens Hus. Det har været sørgeligt at se saa mange af Byens Gaarde og Huse gaa op i Luer, og det har vakt Forfærdelse, da det spurgtes, at et Menneske ved den Lejlighed kom ulykkeligt af Dage. Christen Jensens gamle Svigermoder, der for nylig var flyttet ind i Gaarden, kom ikke ud af den brændende Gaard, men maatte ynkeligt indebrænde, og da Branden var forbi, fandt man kun de forkullede Levninger, der blev begravet paa Ørbæk Kirkegaard den 17. April. Præsten, Hr. Rasmus Winther, har under Anmeldelsen i Kirkebogen udtrykt følgende Hjertesuk: „Gud være naadig os alle arme Syndere tilsammen“.

Ikke saa længe efter, at Povl Madsen er bleven Degn i Ørbæk, faar han og Præsten Michel Luja en Retssag paa Halsen*). Der var lige sat nye Stolestader i Kirken, og hver Familie havde sit bestemte Stolestade. Da kommer der en Søndag en Korporal og 3 andre Soldater ind i Kirken, og til Forargelse for Menigheden støjer de en hel Del og forsøger tilsidst at trænge ind i et Stolestade, hvor de aldeles ingen Ret har til at komme. Præsten sender saa Degnen ned for at vise dem tilbage, og da det ikke frugter, kommer han selv derned, og baade Præsten og Degnen tilretteviser (skælder paa) de 4 Urostiftere. Uhyre fornærmede herover melder de 4 Herrer Sagen til deres Oberst, som saa paa Soldaternes Vegne anlægger Sag imod Præsten og Degnen, der begge maa møde for Vinding Herreds gejstlige Ret, hvor de dog bliver frikendt. Først bliver det med heftige Ord bebrej-

*) Vinding Herreds Provsteark.

det Obersten, at han først har anlagt Sag ved en verdslig Domstol, og de anklagede bliver saa pure frifunden.

Efter Applones Død har Povl Madsen kun levet en ganske kort Tid som Enkemand, idet der snart efter nævnes en Anne Dorthe Povl Degns som Fadder ved en Daab, og snart begynder Vuggen igen at gaa i Lærershjemmet. 1720 døbes Gjertrud, 1722 Hans, 1724 Applone (som Faddere nævnes Caspar Degns Kone i Gislev og Erich Degns Kone i Refsvindinge), 1727 Anne, 1728 Gjertrud (den første Gjertrud var død), 1730 Maren, 1734 Hans. Samme Aar, som den sidste Søn blev født, døde Faderen, og Rasmus Winther skriver: „16 November begravet hæderlige Mand Povel Madtsen, Degn og Skolemester i Ørbæk, som hafde her betjent Degne Embedet og Skolen i 38 Aar og 8 Maaneder, var født i Sjælland i Tune; døde 67 Aar og 8 Md. gammel.“

Atter maa der friske Kræfter til at tage fat paa Lærergerningen i Ørbæk, først paa Aaret 1735 bliver Hans Larsen Becher kaldet til Degn og Skoleholder for Ørbæk Menighed. Han blev født i Odense i Aaret 1711, havde gaaet i Odense lærde Skole og var Student. Denne Gang har Ørbæk altsaa faaet en Degn fra Byen, en studeret Mand ligesom „Per Degn“; men vi befinder os ogsaa paa Holbergs Tid. Hans Becher har, ligesom sin Forgænger i Embedet, modtaget Kaldet „med Enke paa“, og han følger Pligtens- eller Kærlighedens Vej og gifter sig med Formandens Enke, Anne Dorthe Hansdatter, 1735, 24. Oktober. Han var da 24 Aar, hun 39 Aar. Næste Aar i August døbes en Datter, Anna Cathrine.

1737 den 28. April har Hans Becher fungeret som Degn ved den første Konfirmation efter Reformationen. Der blev konfirmeret 8 Dreng og 5 Piger, og denne Handling, som den første af sin Slags, har sikkert i Pie-

tismens Glanstid haft noget stemningsfuldt over sig, og Præsten, Provst Rasmus Winther, skriver i Kirkebogen efter Børnenes Navne: „Der hvile over dennem alle Guds Naadis, Guds Trois og Guds Tryghis Aand, for Jesu Skyld, Amen!“

1739 døbttes en Datter, Maren, men allerede Aaret efter døde Hans Bechers Hustru, Anne Dorthe Hansdatter, og blev begravet d. 28. Marts. Skønt Ørbæk Kirkebog ikke melder noget om, at Hans Becher atter er bleven gift, maa dette alligevel være sket ikke saa længe efter, vel et Par Aar eller saa, for der skrives, at Hans Bechers Datter, Anne Dorthe, var i Kirke 9. Dec. 1744 Et Par Aar efter nævnes Anne Lisbeth Bechers som Fadder ved en Daab, og vi kender altsaa Navnet paa Hans Bechers anden Hustru. Hun maa iøvrigt have været meget populær i Ørbæk, eftersom hun meget ofte nævnes som Fadder. I 1755 blev der saaledes ialt døbt 11 Børn i Ørbæk Kirke, og af dem var Anne Lisbeth Fadder til de 8, og Aaret efter igen til 5 Børn. 1747 døbes Degnens Datter, Christiane, og 1750 igen en Datter, Cathrine Marie.

I disse Aar nævnes der i Kirkebogen en Del Dødsfald af en Sygdom, der kaldes „Blod-Syge“, og vel er det samme som Blodsot eller Dysenteri, en ret smitsom Sygdom. 1754, 6. Sept., døde velbyrdige Niels Bang Himmelstrup fra Ørbæklunde af denne Sygdom som den nittende. 1760 har Sygdommen atter krævet sine Ofre, denne Gang ogsaa i Degnens Hjem, idet Præsten skriver: „25. Marts begravet Degnens Datter, Cathrine Marie, der døde som den syttende af denne smitsomme Blod-Syge, og denne Sygdom, ved Herrens inderlige forbarmelses Naade, blev stillet.

Det gamle Skolehus ved Kirken skulde holdes ved Magt, saaledes som det var bestemt i Fundats af 1646 og 1743. Men i den gamle Regnskabsbog for Legatet (begyndt 1743) ser det ud til, at Huset har trængt til en større Reparation, saa de funderede 4 Rdr. ikke kunde slaa til. Og da Reparationen har været meget nødvendig, saa Hr. Rasmus Winther sig nødsaget i 1745 at overskride Indtægterne med 16 Rdr. til Skolens Istandsættelse, „saa at baade de visiterende, saa og Skolemester og Born maa være tilfredse, og de maa søge Skolen med Lyst“. Fru Rosenvinge til Ørbæklunde er ikke saa godt tilfreds med Regnskabet, men Hans Becher har sikkert glædet sig over den grundige Reparation og takket den fornuftige Provst, der ikke var bange for at sætte noget ind paa at faa Skolen i god Stand, selv om han derved paa-drog sig Patronessens Misbilligelse.

Hans Becher har skrevet en smuk og fast Haand, og han har sikkert været en dygtig Mand. Efter sin Død 5. Januar 1776 faar han af sin Sognepræst, Provst Mathias Winther, det Vidnesbyrd, at han har været en god Sanger og en flittig Skoleholder.

I en Indberetning om Skolerne i Vinding Herred skrives saaledes om Skolen paa Hans Bechers Tid: 1739, 1. Juli: „Der er efter Fundatzen indrettet en grundmuret Skole ved Kirken, strax hos Hospitalet. Skoleholderen der er Degnen til Ørbæk Sogn, Hans Larssøn, constitueret af Kirke-Patronen efter Fundatzen; samme er dertil bequem og af et godt og gudfrygtigt Levnet. Skoletimerne begynder om Morgenen Kl. 7 med Sang og Bøn, til Kl. 11 Formiddag, og fra 1—5 Eftermiddag, da der igen med Lovsang og Aftenbøn endes. Inventaria ere: fornøden Bord og Bænke, og ellers gives fremdeles efter Fundatzen de belovede Bøger til fattige Børn.

Skolemesteren nyder sin Løn efter Fundatzen. Bibel er der ingen. Suspiria recomenderet. Item forskaffes og Sparebøssen af Patronessen“.

Den næste Degn og Skolemester i Ørbæk er Peder Wolff; han er selv en Degnesøn, født i Vindinge som Søn af Degnen Hans Wolff og Hustru, Mette Margrethe, og han maa være kommen til Ørbæk først paa Aaret 1776, efter at han først har været Hjælpelærer hos sin Fader, i hvilken Stilling han er godt anbefalet af sin Sognepræst, der skriver, „at han har vist sig værdig til det lidet Brød, ham nu er cofueret, ja til et langt bedre, hvortil jeg hjertelig ønsker, at Forsynet ville give ham Adgang“.

Et Par Aar efter Ansættelsen bliver Wolff trolovet med en ung Pige, der var fra Ellested, men tjente paa Ørbæklunde, og den 7. November 1778 hjemfører han Karen Lauridsdatter som Brud. Med Undtagelse af en dødfødt Datter har Ægteskabet nok været barnløst, Kirkebogen nævner i hvert Fald intet. Dog findes der i en Folketællingsliste fra 1787 nævnt en Dreng, Karl Adolf Wolff.

Fra sin Ansættelse og indtil 1801 har han 6 Gange haft Vicitats af Biskop Tønne Bloch, og denne udtaler sig ret anerkendende om Wolffs Evne til at katekisere med Børnene, og han er godt tilfreds med Ungdommens Kundskaber, ligesom han ogsaa fortæller, at Wolff synger og skriver godt.

Paa Wolffs Tid sker de store Omvæltninger i politisk og social Henseende: Den franske Revolution, Krigen 1801 og 1807—14, de store Reformere, Stavnsbaandets Løsning, de knappe Tider og den nye Skolelov, og særlig de sidste Ting har haft indgribende Betydning for Wolffs Arbejde. Iøvrigt er de opbevarede Meddelelser om

Wolff sparsomme, vel nok fordi en stor Del af det brændte i Herrested Præstegaard for et halvt Hundrede Aar siden. Hans Hustru døde allerede 1818, medens Wolff naaede at høre Ørbæk Kirkeklokker ringe Dødsbudskabet om Fr. VI. ud over Sognet. Han døde nemlig $^{10}/_8$ 1840, som en Olding paa 87 Aar, efter at han havde været Degn i Ørbæk i $64\frac{1}{2}$ Aar og kun havde haft Hjælpelærer de tre sidste Aar.

Efterfølgeren Hans Michelsen var født i Hjerting i Sønderjylland. Efter at han først havde været Lærer paa Thurø, kom han til Ørbæk som Hjælpelærer 1837 og fik derefter Embedet efter Wolffs Død. Han var gift med Johanne Jakobe Bruun og havde Sønnerne Thomas Bruun Michelsen og Peder Wolff Michelsen, der blev Boghandler i København, den 10. Juni 1876 blev han pensioneret og døde i Ørbæk $^{17}/_1$ 1879. „Gamle Michelsen“, der blev en velhavende Mand, lever endnu i Mindet hos adskillige ældre Folk i Ørbæk, og baade Fortæller og Tilhører kommer i godt Humør ved de mange Oplevelser fra den gamle Skole ved Kirken.

Den syvende og sidste Lærer ved den gamle Skole var Nicolaj Peter Krag. Han er født i Hejls ved Kolding, dimmitteret fra Tønder, derefter Andenlærer i Aastrup ved Haderslev, senere Tredielærer og Organist i Ærøskøbing, hvor han bliver gift med Andrea Henriette v. Eggert, og endelig Lærer, Kirkesanger og Organist i Ørbæk fra 21. Juli 1875. Han virker imidlertid kun et Aar i den gamle Skole, da en ny og tidssvarende er bleven opført og tages i Brug $^{1}/_{11}$ 1876.

Den gamle Bygning staar nu i nogle Aar næsten ubrugt hen; den begynder at forfalde og trænger til en grundig Reparation, og da de funderede Penge ikke

kunde forslaa hertil, og hverken Ejeren eller Kommunalbestyrelse har følt sig foranlediget hertil, beslutter Kirkesynet, at den skal nedbrydes, og Pladsen lægges til Kirkegaarden. Ministeriet giver sin Tilladelse hertil 12. Februar 1882, den gamle, ærværdige og minderige Bygning bliver jævnet med Jorden, og Ørbæk Sogn og Fyn er blevet et Mindesmærke fattigere.

Et Brudstykke af Høravlens Historie i Danmark

Af Højskoleforstander *Povl Hansen*, Vallekilde.

I.

En af de Ting, som særpræger den enevældige Styrelse i Danmark, er dens Lyst til paa kunstig, drivhusmæssig Maade at ophjælpe Landets Fabriksdrift. — Begyndelsen sker allerede under *Fr. III.*, naar sit Højdepunkt under *Fr. V.*, for saa atter under *Fr. VI.*s lange Styrelse lidt efter lidt at forsvinde.

I Midten af Tidsrummet fandtes her i Landet næppe en eneste Gren af Fabriksvirksomhed, uden at den jo paa en eller anden Maade støttedes eller helt ud opretholdtes af Regeringen. Sagen er saa bekjendt, at dette ikke trænger til nærmere Paavisning.

Blandt de forskjellige Fabriksvirksomheder indtog Linnedvæveriet en høj Plads i Regeringens Yndest. Det har, som overhovedet den meste Fabriksdrift, begyndt ganske smaat som Husflid. I danske Lovs 3—13—23 i Forening med Forordn. af 16. April 1681 § 8 tillades det — for Linnedvæveriets større Udbredelse — Vævere at bo paa Landet. 1682 fik Linnedvæverne Lavsartikler.

Efter flere vekslende Forsøg paa, hvorledes man ad Lovgivningens Vej bedst kunde ophjælpe Linnedvæveriet, skred man endelig 1739 til at lægge høj Told paa — eller endog Forbud mod — udenlandske Linnedvarer. Flere Aar forud (1730) var der for Krigshospitalskassens Regning oprettet et samlet Linnedvæveri, det efterfulgtes i det nærmest følgende Aar af flere, og 1735 indkaldtes Lybækkeren *Engelbrecht von Stege* for at rejse omkring her i Landet og oprette Spindeskoler.

Ogsaa Sejldugsfabriker anlagdes, men disse saa vel som hine mægtede kun at bestaa ved stadig Tilskud eller Forret og førte en saare hensygnende Tilværelse.

Under *Fr. V.* naaede, som nævnt, Bestræbelserne for at gjøre Danmark til et Fabriksland, sit Højdepunkt: „Monopoler, Kompagnier, fremkunstlede Fabriker og Forbud mod Indførsel af fremmede Varer hørte til Dagens Orden og var ganske i Tidens Aand“, skriver Historikeren *Nathansen* om dette Tidsrum. — Af, hvad der staar i Forbindelse med Lærredsvævningen, kan fra denne Tid nævnes Opmuntringen til at forfærdige Hørhegler (1748). Det er, saa vidt vides, første Gang en saadan Virksomhed omtales. En Heglemager, *vagnese*, klagede til Regeringen over de mange, som løb omkring paa Landet og solgte fremmede Hegler. Følgen heraf var, at Regeringen forbød Indførsel af saadanne.

Skal Hørren blive skikket til at give godt Garn og Lærred, maa den først tilbørlig hegles. Dette — blev man nu opmærksom paa — var hidtil ikke nok paaagtet og maatte betragtes som en af Aarsagerne til, at vort Lærred ikke, trods alle de anvendte Midler, kunde staa Maal med det udenlandske. Altsaa maatte Heglerierne frem; Regeringen opmuntrede stærkt til saadannes fabrikmæssige Anlæg. Det første, som findes omtalt, er fra

Aaret 1766. Det grundlægges af en Frøken *Ernst* og meddeles Privilegium og Understøttelser i rigt Maal, men lige meget hjælp det alt sammen; 6 Aar efter maatte Frøkenen gjøre Opbud. Hegleriet eller, som det nu ogsaa nævnes, Hørsvingeriet vedblev dog at gaa for Boets Regning.

Efter en Plan af *Struense* blev der 1771 oprettet en Plejeanstalt i Kjøbenhavn, og for her at holde de fattige til nyttigt Arbejde, blev i Forbindelse dermed oprettet et Linnedvæveri og Hegleri: en indkaldt Englænder, *Howden*, bestyrede sidstnævnte. Begge Dele paaførte imidlertid Anstalten betydelige Tab og blev derfor 8 Aar senere ophævede igen; men da man gjerne vilde beholde *Howden* her i Landet, fik han straks efter Privilegium paa at oprette et privat Hegleri med Statsunderstøttelse, men tillige med den Forpligtelse at oplære visse Lærlinger hvert Aar, for saaledes at udbrede Kjendskab til Behandlingsmaaden.

Ved Plakat af 4. August 1790 blev det kundgjort, at en saadan Hegleskole var oprettet.

Omtrent samtidig hermed havde „det næstvedske patriotiske Selskab“ anlagt en Hegleskole og tilstodes 1783 de samme Benaadninger.

Ved denne engelske Maade at hegle Hørren paa mente man at kunne udvinde flere Gange saa mange Procenter Hør pr. Pd. som ved den tidligere brugte.

Imidlertid gik det her som hist, skulde man kunne hegle Hørren godt, maatte man ogsaa have gode Redskaber, gode Hegler, og det synes, som om man med Forbudet mod Indførsel af Hegler (1748) med det samme har knækket al Lyst og Drift til Fremskridt i Heglmagerfaget. Det vigtige Redskab til Hørrens Bearbejdelse stod fremdeles paa samme Stade og var i høj Grad over-

levet. Ingen herhjemme forstod at lave Heglen tidssvarende, da endelig i Aaret 1786 den bekjendte dygtige Kunstsmid *Daniel Dey* opfandt Kunsten at „gøre Hegler“, d. v. s. at gjøre dem bedre end hidtil. Regeringen traadte straks til, og ved en saare rundelig Hjælp, dels som Laan, dels som Gave satte den ham i Stand til at oprette en Fabrik for Hegler efter hans „Opfindelse“. Ogsaa flere andre tilstodes Understøttelse i samme Øjemed.

Skjønt den store Linnedtilvirkning ved Plejeanstalten i Kjøbenhavn snart fremviste saa store Underskud i Regnskabet, at den maatte opgives, fik den dog ikke liden Betydning for Landet, først og fremmest derved, at Regeringen i Plakat af 4. Avgust 1780 udkastede Planen om at lade Anstaltens store Linnedmanufaktur gjenopstaa som mindre Linnedspinderier rundt omkring i Landet. En kyndig Mand blev antaget til som en Slags tilsynshavende stadig at rejse fra det ene Spinderi til det andet for at give Raad og Hjælp, hvor det tiltrængtes. Regeringen bestred foreløbig Omkostningerne, der ikke var saa ganske smaa, da der i meget kort Tid oprettedes 40, og dette Antal blev endda i de følgende Aar øget en Del.

Nogle Aar efter Spindერიernes Anlæg begyndte man ogsaa her at tilknytte Heglerier og Væverier, saa snart havde man atter hele Linnedfabrikationen samlet i forskjellige mindre Brændpunkter hist og her i Landet; et af de mest betydelige og mere kendte anlagtes paa Gudumlunds Gods i Aalborg Amt. Som Leder af dette ansattes en indkaldt Englænder ved Navn *Gordon*.

En anden lignende Fabrik anlagdes paa Grevskabet Lindensborg i samme Amt; en tredje ved Brahetrolleborg i Fyn (1785). Den Mand, som forestod sidst nævnte,

hed *Thorning* og var i sin Tid opfært ved Plejeanstalten i Kjøbenhavn, hvor han noget nær gjaldt for et Vidunder i sit Fag. Ved sin Tiltrædelse fandt han 4 Væve i Gang, men i Løbet af 4 Aar havde han bragt Antallet op til 19 paa selve Fabriken, 17 andre i Omegnen og desuden 21 regelmæssige Linnedspinderier spredte over hele Fyn. For denne Dygtighed og tilsyneladende Nidkjærhed for Sagen tilstod Regeringen ham da ogsaa den ene Understøttelse større end den anden, tilsidst endog 6000 Rdr. paa en Gang. Dette viste sig imidlertid at være mere, end han kunde taale; kort efter (1792) rømte han ud af Landet, efterladende sig en Gjæld paa flere tusende Rdlr. Fabriken blev dog fortsat.

II.

Den foran omtalte, som det syntes ret heldige Plan at oprette mindre lignende Fabriker omkring paa Landet i Stedet for den ene store ved Plejeanstalten i Kjøbenhavn skyldtes fornemmelig Konferentsraad *Ryberg* til Øbjerregaard i Sydsjælland — en brav og foretagsom Mand.

Som Direktør ved Plejeanstalten i Kjøbenhavn fik han tidlig Øjnene op for, hvor daarligt det hele Anlæg svarede Regning, og grundede nu ofte paa, hvorledes Sagen paa anden og bedre Maade kunde tages op. Da kom han i Forbindelse med Sakseren *Voelcker*. Denne Mand var allerede 1700 bleven ansat ved en Lærredsfabrik i Holsten og havde der lært at kjende den Maade, hvorpaa man i Danmark forfærdigede Linnedvarer, ligeledes var han ved Selvsyn bleven overbevist om Landets mange Betingelser for god Høravl og var en lang Tid optaget af, hvorledes disse Forhold bedst kunde udnyttes. Netop, som han var midt i disse Overvejelser, var det, Forbin-

delsen med *Ryberg* kom i Stand, og ud af de mange og lange Samraad mellem de to Mænd fremgik saa Planen om Plejeanstaltens Opløsning, Udflytning og Udstykning i de mange, men mindre Spindrier paa Landet. Inden man skred til dette betydningsfulde Skridt, maatte man dog helst — foreslog *Voelcker* — forsøge i det mindre. *Ryberg* burde ved sit Gods straks anlægge et saadant lille Spinderi til en Prøve. 1777 udførtes dette, den første Spindeskole anlagdes i Landsbyen Køng og Aaret efter en lignende i Ring.

Den gode Fremgang, disse Skoler havde, bragte *Voelcker* til at foreslaa Næstved, at den skulde oprette et Selskab til Linnedspindrierens Udbredelse paa Landet. Dette blev Oprindelsen til „det næstvedske patriotiske Selskab“, som stiftedes 1780.

Men trods al den Iver, der saaledes udfoldedes saa vel af Regeringen som af Enkeltmand, vilde Linnedtilberedningen dog ikke rigtig lykkes, Varerne var enten for dyre eller for middelmaadige. Saa endnu i Hundredaarets sidste Tiendedel, regner man, at der til Danmark-Norge aarlig indførtes mellem en halv og en hel Million Alen almindeligt Lærred, foruden det fine, som vi ikke herhjemme kunde tage Kampen op med.

Denne Kjendsgjerning tvang da til ny Overvejelser, ny Spørgsmaal om, hvor Grunden hertil dog kunde være at søge. *Ryberg* var blandt de første, der mødte med Svar. Naar det ikke var Hørens Behandlingsmaade og ikke Redskabernes Underlegenhed, mon det da ikke kunde ligge i vor ubetydelige og daarlige Høravl, der nødte os til i dyre Domme at købe Høren, Raastoffet hos de fremmede. Tidlig synes den Tanke at have dæmret hos ham, og han havde efter Evne søgt at gjøre sig Sagen klar. 1779 skrev han til *Howden*, den engelske Bestyrer

af Plejeanstaltens Hegleri i Kjøbenhavn, og spurgte, om der ikke blandt hans Lærlinger var en eller anden dygtig ung Mand, som kunde have Lyst til nogle Aar at drage ned til Holland og der mellem Evropas fremmeligste Hørdyrkere i de Dage lære Fremgangsmaaden fra Grunden af, for saa siden at komme tilbage og blive sit Fædrelands Læremester i denne Gren af Agerdyrknin-gen. I saa Fald vilde *Ryberg* hjælpe ham med Penge.

Howden havde netop en saadan Mand, han kunde give sin bedste Anbefaling. Det var *Henning Schroll*.

Om samme Mands Fortid ser jeg mig ikke i Stand til at meddele nærmere Oplysninger, kun kan jeg nævne, at han den Gang i flere Aar havde arbejdet hos *Howden* i dennes Hegleri.

Efter nærmere Aftale tiltraadte *Schroll* straks sin Udenlandsrejse. Vejen lagdes om ad Westfalen, thi ogsaa dette Sted var i Ry for sin Høravl; men inden lang Tid fortsattes dog Rejsen til Holland, hvor han først rigtig tog fat, bestemt paa at ville til Bunds i alle Enkeltheder angaaende den hollandske Driftsmaade. Aar gik efter Aar, der var bestandig noget tilbage for ham at lære. Han indskrænkede ikke sine Undersøgelser alene til Hol-land, men var i kortere Tidsrum baade i Brabant og Flandern.

Imidlertid blev det ham indlysende, at selv om man i disse Egne var foran alle andre med Hensyn til Hørens Dyrkning, saa var dog Skotland forud med Hensyn til at behandle den ruskede Hør, derfor maatte et Ophold i sidst nævnte Land ikke undlades.

Efter et kort Besøg i Fædrelandet, under hvilket Be-søg man forgjæves fristede ham til at opgive Turen til Skotland, tiltraadte han nu denne.

Atter gik Tiden, og man var tilsidst nær ved at op-

give Haabet om hans Tilbagekomst, da han endelig i Aaret 1790 efter i alt 11 Aars Fraværelse igjen viste sig for *Ryberg* som en efter egen Mening udlært „Hørbereder“ og foreslog *Ryberg* straks at oprette en „Hørberedningsanstalt“ ved Øbjerregaard. Hertil havde denne dog ikke Lyst — uvist af hvad Grund. Følgen blev da, at *Schroll* d. 22. Septbr. 1790 til „General-Landøkonomi og Commerce-Kollegiet“ indgik med et Andragende om Statsunderstøttelse til „i Danmark at indføre en ny forbedret Høravl“. Andragendet var vedlagt de bedste Vidnesbyrd om Duelighed.

III.

Schrolls praktiske, selvhjulpne Maade at tage Sagen paa, vakte Opmærksomhed i Kollegiet, hvad tydelig kan ses af den Forestilling til Kongen, som deraf fremgik. Alle Midler til at holde Linnedtilvirkningen i Live havde mer eller mindre slaaet Fejl, men maaske havde man her endnu det bedste tilbage. Det burde i hvert Fald forsøges.

Forsøg paa at støtte og fremhjelpe indenlandsk Høravl ad Lovgivningsvejen var den Gang ingenlunde fremmed for danske Lovgivere. Hør- saa vel som Hampeavl havde allerede langt tilbage i Tiden været erkjendt som „en Gren af Agerdyrkingen i Danmark, der burde drives med Iver“, da baade Vejrlig og Jordbund er gunstige.

1629 havde allerede *Kr. IV.* befalet, at Bonden skulde dyrke Hamp, for at Landet selv kunde skaffe det fornødne til Flaadens Brug. 1669 blev dette skjærpet og fastslaaet saaledes, at hver Bonde, der ejede en Helgaard, skulde

saa en Skjæppe Frø, Halvgaard en halv Skjæppe. I danske Lov 3—13—19 gjentages Paabudet.

Da der lidt senere blev anlagt forskellige Sæbesyde-rier og Oljemøller, udkom i den Anledning Forordn. af 7. Avg. 1687, som udstrakte Paabudet at gjælde Kjøbstad-jorderne, endog skjærpet saaledes, at hver Kjøbstad i Danmark for Fremtiden skulde tilsaa en Fjerdedel af sit samlede Jordtilliggende med Hampe-, Hør- eller Roefrø.

Imod dette nærgaaende Lovbud rejste Kjøbstæderne straks en saa stærk Modstand, at det allerede samme Aar indskrænkedes igen. Det skulde nu kun gjælde for Kjøbstad-jorder, som fandtes tjenlige til denne Slags Kultur, et meget svævende Udtryk, som da ogsaa i de følgende Tider fortolkedes højst vilkaarligt og gav Anledning til saa mange Undtagelser og Bagdøre at smutte ud af for de vrangvillige, at Befalingen 1741 paa ny maatte gjentages med den Indrømmelse, at Tobaksplanten blev indlemmet mellem de paabudte Planter. Men til Gjengjæld maatte der nu heller ingen Undtagelser ske, uden vedkommende ansøgte derom hos Stiftsamtmændene, og denne da efter „nøje indhentet Underretning“ udvirkede (gl. Tilladelse*).

Trods al anvendt Møje lykkedes det selvfølgelig ikke at gennemføre Lovbudet hverken for Bøndernes eller Borgernes Vedkommende, hvad der vakte den højeste Grad af Forundring hos de styrende og 1773 foranledigede en Rundskrivelse til alle Landets Stiftsamtmænd for at høre deres Mening om Aarsagen til dette bedrøvelige Forhold.

I de indkomne Svar erklærer de adspurgte det rent ud for en Umulighed at gennemføre Loven efter sin Bog-

*) I Rigsarkivets anden Afdeling, Kjøbenhavn, findes en Mængde Papirer vedrørende disse Forhold.

stav; en Fjerdedel er alt for højt sat, for det første er der ikke nær saa megen „Hørjord“ i Byernes Tilliggende, for det andet kan saadant Arbejde ikke overkommes, og endelig — sidst men ikke mindst — hersker der en saa dyb Vankundighed angaaende Fremgangsmaaden ved fordelagtig Høravl, at alene denne sidste Grund vilde være nok til at forklare Sagen.

Altsaa, tænkte Kollegiet, er denne tredje Grund virkelig saa væsentlig, saa er det vel bedst, der først bliver bødet paa den. Man satte sig i Forbindelse med Folk af Faget og fik trykt og udgivet et Skrift med „paalidelig Anvisning til den rette Høravlingsmaade“. Dette lille Skrift blev nu i den nærmeste Tid derefter uddelt i mangfoldige Eksemplarer. Men heller ikke herved lykkedes det (1778) i nogen Henseende at hæve Høravlen, hverken med Hensyn til Godhed eller Mængde. — Kollegiet erkjendte derved Opgaven for uløselig ad den Vej; der maatte findes paa noget andet.

I Stedet for at byde og befale slog man da ind paa at opmuntre. Regeringen paatog sig at skaffe bedste Slags Riga-Hørfrø til billig Pris til dem, som vilde benytte sig af Tilbudet, passende Opmuntringspræmier uddeltes, men alt med det samme triste Udfald.

Ny Overvejelser førte til ny Bestemmelser; var det virkelig Tilfældet, at Vankundigheden var saa stor, at den ikke kunde afhjælpes hverken af Bøger eller ved Præmier, saa var der ingen anden Udvej end at se at faa Folk til at lære den „fordelagtige Høravl ad praktisk Vej ved Mønsterbrug rundt omkring i Landet. — Saa langt var Kollegiet kommet i 1790 — netop saa langt som Konferentsraad *Ryberg* og *Voelcker* en 12—14 Aar tidligere — og saaledes stod Sagerne, da *Schroll* meldte sig.

IV.

Henning Schrolls korte Andragende til Kollegiet er bleven af Betydning i Høravdens Historie i Danmark. Han meddelte i faa Ord, hvortil og hvorledes han havde uddannet sig, fremlagde sine Vidnesbyrd og udtalte i pæne Ord Ønsket om, at han nu med sine Kundskaber og sin Indsigt i Høravden kunde blive sit Fædreland til Nytte.

Dette, mente han, kunde bedst ske ved, at han kom i Spidsen for et statsunderstøttet Landbrug, hvor Hørav — baade dens Theori og dens Praksis — spillede Hovedrollen, og hvor unge Mennesker fra alle Landets Egne kunde optages som Lærlinger og derfra føre Avlsmaaden med hjem hver til sin Egn. Han indrømmer dog straks, at Kollegiet vanskeligt kan have den nødvendige Tillid til ham som ukjendt Person, derfor er det hans Bøn, foreløbig at maatte blive taget paa Prøve, det øvrige vil da følge af sig selv.

Den unge Mand med samt hans Ansøgning blev af Kollegiet taget imod som en buden Helligdag; netop en saadan Person med en saadan Uddannelse var det, man efter sine Overvejelser og sidste Bestemmelse trængte til. Han blev straks antaget, og efter „indgivet allerunderdanigst Forestilling desangaaende, behagede det Hs. Majest. allernaadigst at resolve“, at Kollegiet maatte lade udrede 1400 Rdl., for dermed at bestride Omkostningerne ved den foreslaaede Prøve.

Det var mange Penge, men dog kun Smaating imod, hvad der hvert Aar gik ud af Landet til Indkjøb af Hør og Hørfrø; den samlede Sum heraf plejede i disse Aar at løbe op til omtr. en halv Million Rdl.; kunde om end kun en lille Del deraf holdes tilbage mellem Landets egne Børn, var Summen alligevel godt anvendt.

Blandt de Mænd i Danmark, som med størst Varme omfattede alle deslige Fremskridtsforsøg, var Grev *Ludvig Reventlov* paa Brahetrolleborg en af de mest kjendte og mest paalidelige, til ham vilde Kollegiet da henvende sig for at skaffe *Schroll* Lov til at foretage Prøven paa hans Gods og under hans Opsyn.

Greven indvilligede, og der blev da til Prøven indtaget 9 Tdr. Land, spredt beliggende paa Gaardens Hovmarker, af forskjellig Godhed og efter forskjellig Afgrøde Aaret forud. Af Frø til Udsæd brugtes $7\frac{1}{2}$ Tdr.

Udfaldet af Prøven viste sig det følgende Efteraar at være i høj Grad tilfredsstillende. Der var ialt avlet 10 Skpd., 15 Lpd. 4 Pd. Hør, 2 Skpd. Blaar og 36 Tdr. Hørfrø. Gjort i Penge beløb Summen sig til 911 Rdlr. 4 Mk. Deraf Udgifter: 515 Rdlr. 4 Mk. 5 Sk., følgelig et Overskud af 395 Rdl. 5 Mk. 11 Sk., altsaa lidt over 40 Rdl. af hver Td. Ld. Det var et Udbytte, som flere Gange oversteg det, man den Gang betragtede som almindeligt for Kornavlens Vedkommende. Af de 1400 Rdl., som var henlagt til Prøven, brugte man kun de 500, og af disse var de fleste medgaaede til halv Vejs uvedkommende Udgifter, som f. Eks. Udgifter til en Rejse, *Schroll* gjorde til Holland for at indkjøbe Saافرøet.

Udfaldet af dette første Forsøg talte i høj Grad til *Schrolls* Fordel i Kollegiet, lige som man ogsaa heraf sluttede sig til, hvilken Fordel den „forbedrede“ Høravl kunde blive for Landet, om den vandt Udbredelse. Kollegiet syntes da at have „fuldeligen Grund til at være betænkt paa, hvorledes denne Mands Kundskaber bedst kunde benyttes, og han selv sættes i saadan varig Virksomhed, at samme efterhaanden kunde udbrede en bedre og fordelagtigere Høravl over hele Landet“.

Det vakte derfor heller ingenlunde Uvilje, da *Schroll* kort efter indkom med en ny Ansøgning om at blive sat i Virksomhed paa den tidligere antydede Maade. Hans Ønsker gik, i Korthed sagt, ud paa af Industrifonden at blive sat i Stand til at købe en Gaard paa omtrent 150 Tdr. Land og derpaa gjøre de fornødne Indretninger og anskaffe de nødvendige Redskaber til Hørvælsens Drift.

Efter Kollegiets Indstilling faldt der den 23. Jan. 1793 kgl. Resolution herpaa: Kollegiet bemyndiges til at anvende 10,000 Rdl. til Indkjøb af en saadan Gaard mod 1. Prioritet og 3 pCt. aarlig Rente, og 4000 Rdl. til Gaardens Istandsættelse, Indkjøb af Besætning, Redskaber o. s. v. Desuden 200 Rdl. aarlig som Gave til *Schroll*, og endelig 20 Rdl. for hver af 10 Lærlinger i 5 Aar.

Herimod skulde *Schroll* forpligte sig til aarlig at anvende 10—12 Tdr. Ld. til Hørvæls og inden 3 Aars Forløb at have et Antal af 10 Lærlinger, som paa nærmere fastsatte Vilkaar efter 5 Aars Læretid skulde være fuldstændig udlærte. Dertil skulde han til Kollegiet indgive „en skriftlig systematisk Beskrivelse og Forklaring, grundet paa Erfaring, om Hørvælsens rette og bedste Drift paa de forskjellige Jorder“; og endelig som det sidste Vilkaar underkaste sig Grev *Ludvig Reventlovs* fortsatte Tilsyn med, at alt dette virkelig blev overholdt.

Hermed var *Schroll* tilfreds og saa sig nu om efter en passende Gaard, helst paa Sjælland, men ingen passende tilbød sig her, derimod gjorde *Reventlov* ham opmærksom paa et Par Arvefæstegaarde under hans Gods Brahetrolleborg. Disse Gaarde blev da omsider ved Grevens Mellekomst købt, Jorderne sammenlagte, gamle Bygninger revet ned, en ny Gaard opført, og her paa „Lykkenssæde“, som Gaarden blev kaldt, skulde *Schroll* saa rigtig til at tage fat paa Hørvæls. Ejendommen, der

var beliggende i Højrup By, Hillersløv Sogn, Svendborg Amt, udgjorde 136 Tdr. Ld., deraf var dog i Begyndelsen kun lidt over Halvdelen dyrket som Pløjeland, Resten henlaa som Mose og Skov. Jorden var i en meget maadelig Tilstand, saa der var meget at gjøre, inden den kom i brugelig Stand. I Løbet af dette Aar, 1793, søgte han nu at faa al Ting i Stand, for til næste Aar at kunne begynde, men smaat maatte der begyndes, mere end 3 Tdr. Ld. turde han dette Aar ikke indtage til Hør, heller ikke blev hans Lærlingeantal — kun 4 — saa stort, som i Følge Forpligtelserne var ham paalagt, men hverken *Reventlov* eller Kollegiet holdt sig strængt til Resolutionens Ordlyd, saa det gik altsammen til fælles Tilfredshed.

Aaret 1793 var imidlertid særdeles ugunstigt for Høravlen, den ualmindelig tørre Sommer satte Planten fuldstændig i Staa, Udbyttet blev da ogsaa kun højst ringe, men alligevel blev der dog i ren Fortjeneste paa hver Tdr. Ld. over 15 Rdl., hvad man under de givne Forhold betragtede som særdeles antageligt.

Næste Aar blev 7 Tdr. Ld. indtaget til Hørdyrkning, og dette Aar blev en Modsætning til sin Forgænger; Hørrer var ualmindelig god, der blev et Overskud paa over 43 Rdl. af hver Td. Ld.

De følgende 3 Aar var ogsaa gode Middelaar, men heller ikke i disse Aar naaede *Schroll* at udstrække Avlen til det lovede Antal Tdr. Ld.

En samlet Opgørelse blev nu foretaget over Udbyttet i de 6 Aar (1791 medregnet), og denne viste da, at paa de 36 Tdr. Ld., som i disse Aar havde været dyrkede med Hør, var der ialt avlet

13,661 ¹ / ₂ Pd. Hør til samlet Værdi	2,159 ¹ / ₂ Rdl.
1,677 — Svingeblaar	— 45 ¹ / ₂ —
142 ¹ / ₂ Tdr Hørfrø	— 1,206 ¹ / ₂ —
	<hr/> Ialt 3,511 ¹ / ₂ Rdl.

Alle Udgifter fradragne, viste Regnskabet en ren Fordel af omtr. 36 Rdlr. gjennemsnitlig paa hver Td. Ld. „Et Udbytte,“ skriver Kollegiet, „som ingen Kornart lettelig vil kunne naa.“

Dertil kom, at Hørren viste sig at være en ganske fortrinlig Vare, der i Finhed og Styrke stod fuldstændig paa Højde med den bedste, der fra Udlandet indførtes. I Løbet af kort Tid blev den meget efterspurgt af Handelsmænd. Ogsaa det avlede Frø kunde staa Maal med hvilket som helst andet.

Schroll havde i disse Aar havt ialt 20 Lærlinger, som havde fri Kost og Bopæl paa „Høravlings-Institutet“ — som det nu begyndte at blive kaldt — samt en Pengeløn paa 24 Rdl. aarlig.

Mens det saaledes efter Omstændighederne gik godt med den Del af Marken, som var dyrket med Hør, gik det derimod paa modsat Vis med den anden og større Del. Ved en samlet Opgjørelse fra Aar 1800 beregner *Schroll*, at han gjennemsnitlig har havt et aarligt Tab af over 200 Rdl. Man kunde nu maaske mene, ytrer han, at han da burde drive stærkere paa Høravlen, han vil derpaa svare, at saadant ikke kan ske. Efter en Hørafgrøde kan man nemlig ikke næste Aar vente en lignende igjen paa samme Sted; hans Mening er, at man i det mindste maa lade 11—12 Aar gaa mellem hver Hørafgrøde paa samme Sted. Følgelig kan han paa sin Ejendom i det højeste kun tilsaa 7 Tdr. Ld. aarlig med Hør. I det øvrige maa dyrkes andre Planter.

Men selv den fordelagtigste Avl paa $\frac{1}{11}$ eller rettere $\frac{1}{19}$ af en Gaards samlede Jorder magter vanskeligt at bøde paa en mindre heldig Avl paa det øvrige.

Gaarden er — opdager han nu — bleven købt alt for dyrt, Kornavlén kan han desuden ikke passe til Fulde, da han selv stedse maa have sin Opmærksomhed henvendt paa Hørrén og de mange Lærlinger, som dér skal gøres kjendt med Drifts- og Behandlingsmaaden. Følgen bliver da, at han ikke ser sig i Stand til at fortsætte længere paa denne Vis uden at komme i bundløs Gjæld, hvis ikke Kollegiet paa ny vil træde hjælpende til.

I flere gjentagne Skrivelser paaviste *Schroll* dette for Kollegiet, som vel i Begyndelsen lagde det døde Øre til, men dog tilsidst viste sig som en trofast Hjælper i Nøden. En Forestilling desangaaende blev indsendt til Kongen; heri betonedes Vigtigheden af at opretholde Institutet og netop paa samme Sted. Der var dog flere Fordele end de fleste andre Steder: de store Mose- og Engdrag kunde altid skaffe tilstrækkeligt Vand til at røde Hørrén i, der var ved en Bæk, som flød derigjennem, indrettet Grave til dette Brug; den nærliggende Linnedfabrik paa Brahetrolleborg havde ogsaa Betydning for Institutet og mere dslg.

Paa Forestillingen resolveredes, at om „Hørbereder“ *Schroll* vilde som hidtil vedblive sit Institut paa Lykkenssæde, da maatte Kollegiet fremtidigt øge hans aarlige Pengegave fra 200 til 500 Rdl.

Schroll modtog Tilbudet med stor Taknemlighed og forpligtede sig til igjen at opfylde alle de tidligere

paatagne Vilkaar og vedblive Institutet paa Lykkenssæde.

I hans Indberetning for det følgende Aar findes dog allerede adskillige Klageposter, han kan endnu ikke klare sine Pengesager, og han kan ikke fremvise saa mange Lærlinger, som hans Forpligtelse paabyder ham. Skylden for dette sidste er dog ikke hans, men derimod Mangel paa Tilbud. Saadanne mener han bør fremkaldes ved, at der tilstaas Lærlingerne forskellige Goder, han foreslaar saaledes Fritagelse for Militærtjeneste, Hjælp til at kunne nedsætte sig efter udstaaet Læretid o. lign.

Dernæst udvikler han en Plan om, at Regeringen nærmest ved disse Lærlingers Hjælp skulde oprette forskellige mindre Mønsterbrug i Høravl rundt omkring i Landet i Lighed med Institutet paa Lykkenssæde.

Paa denne Skrivelse fulgte atter en Forestilling til Kongen og dennes Resolution:

Hørbereder *Henning Schroll* maa foruden de Understøttelser, haa hidtil har nydt, endvidere tilstaas en Præmie af 10 Rdl. aarlig i 8—10 Aar for enhver af hans Lærlinger, der efter endt Læretid nedsætter sig som Høravler; han maa for enkelte nærmere bestemte Lærlinger paa Institutet faa 30 Rdl. aarlig, og han maa endelig endnu en Gang tilstaas yderligere Pengeunderstøttelse. Til Gjengæld skal han være pligtig at modtage 12 Lærlinger om Aaret, hvis dette Antal melder sig, og endvidere udarbejde en Beskrivelse over den forbedrede Høravlingsmaade, denne vil Kollegiet da sørge for kommer

til almen Kundskab, enten ved Trykken eller paa anden Maade.

Angaaende Lærlinger, da tilkjendes herved disse Fritagelse for Militærtjeneste og efter udstaaet Læretid paa Institutet 100 Rdl. som Hjælp til Anskaffelse af Redskaber, og fremdeles en Præmie paa 20—30 Rdlr. aarlig i 8 Aar, saafremt de vedbliver Høravlens. Hvor Forholdene kræver det, kan en saadan Lærling tillige faa 300—400 Rdl. rentefrit til Laans i længere Tid.

Denne Resolution af 5. Marts 1800 satte Fart i Høravlens rundt omkring i Landet, hvor Lærlingerne kom hen. En Mængder Ansøgninger fra de følgende Aar viser, at den udlovede Hjælp fra Regeringen blev flittig søgt, og den ene mindre Høravlingsanstalt efter den anden oprettedes. Af de betydeligere maa nævnes en ved Aabenraa og en ved Køng Linnedvarefabrik. Men Moderanstalten, Lykkenssæde, vedblev stadig at nyde godt af Regeringens Velvilje. 1804 og flere Gange i de nærmest paafølgende Aar fik den ved ny Resolutioner Stillingen yderligere forbedret *Schroll* blev Dannebrogsmænd, og efter *Thornings* Flugt overtog han i Forening med Grev *Reventlov* ogsaa Linnedvarefabriken ved Brahetrolleborg, for at drive denne i Forening med Institutet. Senere fratraadte han den dog atter. Hans Beskrivelse over den „forbedrede Høravl“ lod Regeringen udgive i Trykken, for derved at udbrede Kjendskab til Sagen.

I Følge en senere Ordning paatog han sig at dyrke 30 Tdr. Ld. aarlig med Hør, og da hans Gaards Jorder ikke der kunde slaa til, forpagtede han for Livstid en af Brahetrolleborgs Hovmarker, for derved at blive Herre over den nødvendige Jord. For største Delen af det Laan, Regeringen i sin Tid havde tilstaaet ham, blev Tilbage-

betaling ham helt eftergivet, saa *Schroll* blev efterhaanden en velhavende Mand.

Et stort Antal Lærlinger udgik i Aarens Løb fra Lykkenssæde og spredte derfra Kjendskab til den „ny og forbedrede Hørvæ“ over hele Landet. I en Beretning om Hørvæns Tilstand i de danske Provinser 1840 (Handels- og Industritidende) kommer Forfatteren atter og atter til at vise hen til Lykkenssæde som det Sted, hvor snart en Egn og snart en anden gennem de udsendte Lærlinger har modtaget Tilskyndelse til at bryde Hørvælen ny Banner. I alt naaede *Schroll* inden sin Død 1832 at udsende 89. Efter hans Død overtoges Institutet af Enken, der dog kort efter afstod det til Sønnen, *Georg Schroll*, der lige som 3 andre Brødre flere Aar tilbage havde gennemgaaet Undervisningen hos Faderen. Hvad Understøttelse, denne havde nydt, saa vel som hvad Forpligtelse, han havde paataget sig, gik over paa Sønnen, der straks øgede Ejendommen ved Kjøbet af endnu 32 Tdr. Land, hvorved han sattes i Stand til paa Gaardens egne Marker hvert Aar at kunne dyrke 15 Tdr. Ld. med Hør, desuden ligeledes undertiden lidt Bondejord, hvorimod den Hovmark, som Faderen havde forpagtet for Livstid, atter var bleven inddragen i Godsets Avlsdrift.

I Følge en samlet Oversigt fra Aar 1840 var der til dette Aar udsendt 119 Lærlinger ialt, foruden de 15, som da endnu fandtes i Lære.

Af disse 119 — hvoraf de fleste vedblev med Hørvælen, efter at være komne fra Lykkenssæde — nedsatte sig 36 paa Fyn, 31 i Nørrejylland, 23 i Sjælland, 14 i Sønderjylland, 4 paa Laaland, 3 paa Langeland, 2 paa Bornholm og 1 paa Falster.

Disse Lærlinge fra Institutet lærte igjen andre, og blandt disse sidste træffes senere et betydeligt Antal,

som paa deres Hjemegn stadig gik omkring og skagede og hegledede for Folk. Dette var egentlig gamle *Schrolls* Plan, Høravlen vilde paa den Maade bedst vinde Indgang mellem jævne Folk, mente han.

Institutets Hør vedblev i de følgende Aar at have en rivende Afsætning, og Frøet solgtes stedse som Saافرø. Flere af de Lærlinger, som udgik fra Institutet, kunde ligeledes med stor Lethed afsætte deres Varer, endog baade til Kjøbenhavn og Holsten, og hjembragte herfra Priser, som stundom kunde overgaa de russiske, ja endog ofte maale sig med de nederlandske. Alt som Følge af den Fremgangsmaade, som paa Lykkenssæde lærtes.

Der kan efter alt dette saaledes ikke vel være Tvivl om, at den unge Mand, der 1779 forlod sit Fædreland for i det fremmede at lære forbedret Høravl, virkelig ogsaa opnaaede ved Flid, Ihærdighed og Dygtighed, saavel som ved stor Velvilje fra Regeringen ikke alene at skabe sig en smuk og indbringende Virksomhed, men ogsaa at gavne sit Land. Den forhen oversete og temmelig ringeagtede Høravl blev af ham bragt op til at indtage en smuk og forholdsvis betydelig Stilling i det danske Landbrug.

En strandet Plan om Indførelse af Mølletvang.

Den 19. Maj 1761 udgik der fra Rentekammeret til Amtmændene en Skrivelse, hvori det hed, at det mentes, „det kunde forekomme en og anden Ulejlighed samt medføre sin Nytte, dersom baade Vand- og Vejrmøllerne overalt paa Landet her i Riget blev hver tildelt sine visse Møllægæster af nærmest liggende Beboere. . . .“; Amtmændene befaledes derfor at indgive deres Betænkninger herom. Den Nytte, Rentekammeret tænkte paa, ses i Skrivelsens Slutning, hvor det fremhæves, om det ikke var muligt at sætte Møllerne op i Afgifter og Skatter, naar de hver erholdt deres visse Møllægæster.

Medens Møllenæringen var undergivet bestemte Indskrænkninger — de hævedes først ved Lov af 14. April 1852 —, fandtes der i selve Kongeriget ingen almindelige Paabud om, at visse Sognes Beboere skulde søge til bestemte Møller.

For en saadan Tanke havde ganske vist en enkelt Amtmand gjort sig til Talsmand ved Mølleskyldens Fastsættelse 1690, men den var ikke kommen til Udførelse; vi ser den nu dukke frem igen ud fra samme Hensyn til

en mulig Forhøjelse af Afgifterne. Den stødte imidlertid paa afgjort Modstand, og alt blev ved det gamle. Vi skal her fremdrage nogle karakteristiske Udtalelser i de Erklæringer, der indkom fra Amtmanden og fra Herredsfogederne i Nyborg og Tranekjær Amter (det nuværende Svendborg Amt).

En Forhøjelse af Afgifterne fandt man helt utænkelig og Amtmanden bemærkede, at skulde der foretages en ny Ligning, „vilde den maaske snarere blive ringere end højere, da Vandet ved de fleste Møller har meget formindsket sig, idet mange Vandløb ved Tidens Længde er udtørrede, og Mølledammene idelig mere og mere tilgroede“.

Følgerne af at tildele hver Mølle sine bestemte Mølle-gæster vilde kun blive stadige Stridigheder mellem Møllerne og Bønderne, som mellem Møllerne indbyrdes, og Møllerne vilde blive mindre paapasselige med Kornets Maling og Behandlingen i det Hele, „ej at tale om den tunge Haand, der ventelig vilde gøre Indførsel i Sækken; thi naar Mølle-gæsterne nolentes volentes¹⁾ skulde forbindes til et Sted, vilde visselig disse og flere Inkonvenienser ikke udeblive“.

Overfor den Fordel, en Møller kunde have ved at vide, at Naboen ikke kunde unddrage ham sine Mølle-gæster ved at snakke og skænke bedre for dem, fremsætter en af Herredsfogederne følgende kulturhistorisk interessante Bemærkninger: „Men hvad dette Møllernes sædvanlige og dertil almindelige Klagemaal angaar, at andre forlokker og fradrager dem deres Mølle-gæster, da maa man agte, at det er ikke bedre grundet end Haandværksfolkenes, der alle Tider taler i samme Tone (skønt

¹⁾ Enten de vilde eller ikke.

det egentlig og fornemmelig er gode Varer og god Behandling, der giver god Søgning), ja Møllerne er endnu mindre grundet, siden kun faa saaledes er situerede, at de har lige nær til tvende Møller. Hvad nu Proprietærer, Præster og andre deslige paa Landet bosiddende angaar, da forstaar det sig, at de ser fornemmelig paa Vejens Korthed, forsvarlig Maling og redelig Behandling, og at Snak eller Skænk heri hverken kan gøre til eller fra. Og hvad Bonden angaar, da kan i det mindste ikke ret mange anses saa daarlige, at de for et Glas Brændevin skulde tilsidesætte nævnte vigtige Fordele. Saa enfoldig er Bonden ikke og har aldrig været, at han anser Møllerens Skænk for en virkelig Gave; nej, han paativler i ingen Maade, at det jo er hans egen Sæk, som skænker ham, og at den Møller, som heri gaar videre end sædvanlig, o og tolder noget dybere og ser sig derved indemniseret¹⁾. Og skulde man mene, at Mølleskænk ved denne Forandring aldeles kunde vorde afskaffet, da agter jeg slikt aldeles uventeligt, da det paa Landet er Kutyme at skænke alle Mennesker, som kun har mindste Ærende i Huset. Bonden og Møllekusken vilde klage, at han var tørstig, og vilde da Mølleren ikke som sædvanlig skænke ham for intet eller paa Afkortning i Kornet, saa forlangte han det for Penge. Forandringen bestod da alene deri, at Mølleren, som forhen skænkede for Korn, nu skænkede for Penge. Og nægtede Mølleren begge Dele, som ganske uventeligt, da tog Bonden vistnok sin Lejel, om ikke Lommepuffert²⁾ med“.

1) Holdt skadesløs.

2) Ordet betyder jo egentlig Lommepistol, men bruges saa om „en liden Flaske med Brændevin, som man har i Lommen for at tage en Slurk efter Behag“.

I Betænkningerne fremhæves desuden, at Almuen stærkt holdt paa, den havde Frihed at tage til Mølle og søge hen med Kornet, hvor den blev bedst behandlet; at det vilde være overmaade vanskeligt at gennemføre den paatænkte Mølletvang, kunde man bl. a. se af, at trods Godsejeres Tilhold til deres Bønder om at søge bestemte Møller, sneg Bønderne sig alligevel til andre, som syntes dem bekvemmere. Og som alene Frihed til at søge den Mølle, man vilde, borgede for redelig Behandling af Møllegæsterne, saa var det ogsaa denne, der havde hidført Fremskridt paa Mølløvæsenets Omraade. Man mærker i disse Udtalelser, som i de fra Landets øvrige Amter, stærkt Luftningen fra en ny Tid, Tiden for de store Landboreformer.

Holger Hjelholt.

Tonedigteren Hans Hansen.

Nogle Meddelelser af *J. P. Kristensen-Randers.*

De to navnkundigste Fynboer er vel uimodsigeligt Sproggranskeren *Rasmus Kr. Rask* og Æventyrdigteren *Hans Christian Andersen*. Skulde man særlig efter dem slutte sig til det ejendommelige ved fynsk Folkenatur, maatte man tro, at dertil hørte liden Lyst til at være hjemme. Den førstnævnte gjorde en vidtløftig Udenlandsrejse paa 6 $\frac{1}{2}$ Aar, og før den Tid havde han endda været 2 Aar paa Island. Han kom, som der er sunget om ham, „fra Renens Veje ned til Elefantens Leje“. Og om Andersen ved vi alle, at han stadig var paa Farten, snart indenfor Landets Grænser, snart udenfor; hermed stemmer en Aandrihed af ham meget godt: At rejse er at leve. Men inden man giver sig til at slutte noget om fynsk Menneskenatur ud fra disse to Berømtheds Rejser, er der meget at betænke, blandt andet den Kendsgerning, at begge — som ugifte alle deres Dage — var uden egentligt Hjem.

De har sikkert Ret, som hævder, at Fynboerne ynder den lune Tilværelse indenfor overkommelige Grænser mere end vidtløftige Farter paa endeløse Veje.

Ret har altsaa Folkesykologen *Torkild Gravlund*, naar han siger: „Fynboen trættes ikke i sin Hjemglæde;“ „de er store Rammefabrikanter i Hække og Gærder“. „Fynboens Have er Landskabet om hans Hjem, der er Genstand for hans dybeste Omhu. I Særdeleshed dog dets Afgrænsning“.

Og Ret har Maleren *Nicolaus Lützhøft*, naar han i sin Omtale af fynske Malere siger: „Det umiddelbare Synsindtryk, Farveglæden, Fortroligheden med Naturen og det intime (inderlige) Forhold til Motivet er vel Fynboernes særlige Styrke“.

Der er maaske ogsaa noget i Gravlunds lille Meddelelse: „Jeg spurgte en yngre, jysk Politiker, hvad der karakteriserede fynsk Politik. Moderation! sa' han: „Akkordens Aand fra Hans Tavsens til Borgmester Jensen“.

Imidlertid! har Fynboerne en stærkt udpræget Sans for det hjemlige, det nære, det overkommelige, saa viser en *Tietgen*, at Sansen for de store Opgaver, ja, det verdensomspændende, ikke er udelukket her. For Resten er vel stort Udsyn og stærk Hjemkærlighed lige nødvendige for Livets Sundhed, og begge stemmer vel lige meget overens med den gamle Folkesykologi, der siger. at af alle danske er Fynboerne Fantasifolket.

Folkekomponisten *Hans Hansen* hører til de Fynboer, der rigtig føler sig hjemme i en snæver Kreds, og han har haft den Lykke at kunne følge sit Sind.

Midt i et ægte sydfynsk Landskab, omtrent lige langt fra Svendborg og Faaborg, ligger Landsbyen *Ulbølle*, ikke noget stort Stykke Vej fra „de fynske Alper“ mod Nord eller fra Lille Bælt mod Syd. Et Hus, f. T. Smed Hans Madsens, lige op ad Kirkegaardsmuren mod Vest, var hans Barndomshjem. Og i Huset ved den østlige Kirkegaardsmur, nu tilhørende Træskomand Jørgen Peder-

sen, boede Hans Hansen al sin Tid, fra sit Ægteskabs Begyndelse til sin Død. Mellem disse to Huse ligger hans Grav, til højre for Stien, der fører til Kirkens Indgang. En glat Marmortavle bærer Indskriften:

MUSIKER HANS HANSEM

* 2. Marts 1818

† 1. November 1878.

HUSTRU ANE f. JØRGENSEN

* Januar 1828

† 13. November 1855.

Velsignet være Eders Minde.

Hans Fødselsaar er opgivet urigtigt her. Han blev nemlig født 1817 i Bjerregaard paa Vesterskerne Nørremark. Her sad dengang hans Morfader, den „ret-sindige og forstandige Mand“, Gaardmand og Sognefoged Simon Jensen. En Søn af ham, Jens Simonsen, der døde som Mekaniker i Vesterskerne 1876, omtales ikke sjælden endnu i sin Hjemegn. Han skal omved 1820 have været Opsynsmand ved den Instrumentsamling, som *H. C. Ørsted* brugte til sine Forsøg, og Sagnet vil mene, at det egentlig var Jens Simonsen, der opdagede Elektromagnetismen.

D. 15. Juni blev det ældste af Sognefogdens Børn, Anne Marie Simonsdatter, gift med Dyr læge og eksamineret Beslagsmed *Hans Hansen*. Dennes Eksamensbevis er velbevaret til denne Dag og viser, at der er tildelt ham 16 Karakterer ialt, nemlig 11 første, deriblandt 1 for Opførsel, og 5 anden. Beviset, som er underskrevet af den meget ansete Veterinær, C. N. Viborg, d. 23. Dec. 1813, tildeler Kandidaten „første Character“. Godt 6 Aar senere fik Hans Hansen af Amtmanden over Svend-

borg Amt Tilladelse til at drive Smede-Haandtering i Ulbølle, da det med troværdige Beviser var godtgjort, at han var „bosiddende og uundværlig Smed“ sammesteds. Et Regnskab, der er bevaret til nu, tyder paa, at han har haft meget at bestille som Dyrlæge, og det vides, at han i denne Egenskab mødte paa Markeder „med gult Skilt paa“ for at afgive sit Skøn over Kreaturer og Heste. Alligevel blev *Dyrlæge* ikke det Navn, han kom til at gaa under. Fynboerne har fintmærkende Øren for særtklingende Navne, og Dyrlæge Hans Hansen blev altid kaldt „*Kursmeden*“, eftersom han var eksamineret Beslægsmed.

Saa vidt man kan skønne, boede de unge Dyrlægefolk (han var 28, og hun 26, da de blev gift,) nogen Tid i Hustruens Barndomshjem, inden de fik eget Bo. I hvert Fald blev det første af deres syv Børn født paa Bjerregaard den 2. Marts 1817. Allerede tre Dage efter blev Barnet hjemmedøbt og fik samme Navn som sin Fader, altsaa Hans Hansen. Drengen blev konfirmeret 1831 og faar af Præsten Omtalen: „Udmærket god Kundskab“. Det blev dog ikke hans Evne til at samle Kundskaber, der særlig blev lagt Mærke til i hans Barndomsaar, men derimod hans musikalske Begavelse. Kun 6—7 Aar gammel viste han Lyst og Nemme til Musik. Hans første Læremester blev Sognefogden i Ulbølle, Peder Mikkelsen, som var en Søstersøn af Drengens Morfader. Hos ham lærte han Noder: men Peder Mikkelsen, som „kun spillede for egen Fornøjelse“, kunde ikke lære ham ret meget, og knap 9 Aar gammel søgte den lille Hans sig en anden Vejleder. Det var en tarvelig Landsbymusikanter, som boede i Egeskov, halvanden Mil borte. Et Par Gange ugentlig gik den lærelystne Dreng „paa sin Sok“ den tre Mil lange Tur for at faa en vistnok meget mangelfuld

Undervisning. Henimod Konfirmationsalderen fik han sig en bedre Lærer i Stadsmusikant *Gregers Hjort Simonsen* i Svendborg. Vel var Vejen hertil længere end til Egeskov, men nu var Hans's Ben nok saa udviklede, som de havde været for nogle Aar siden, og han havde mere at gaa efter end før.

Da der er Folk her paa Egnen, som mener, at nævnte Stadsmusikant er Ophavsmand til den tit sungne Melodi: „Jyden han æ stærk aa sej“, skal der her gives nogle Oplysninger om den Familie Simonsen, som baade gav St. St. Blicher en forstaaende Komponist til flere af hans jyske Sange, og den fynske Folkesanger Mads Hansens musikalske Medarbejder den nødvendige Spillelærer.

For mere end et Par Hundrede Aar siden indvandrede fra Böhmen eller fra Bayern her til Danmark en Musiker, der hed Simon. Det maa siges, at med ham kom der en god Del Musik til vort Land. En Efterkommer af ham blev Stadsmusikant i Assens, og en af dennes Sønner, *Hans Caspar Simonsen*, er „Jyden“s Komponist. Han døde som Organist ved St. Knud i Odense den 5. Marts 1876. (Se Jeppe Aakjær: St. St. Blichers Livstragedie, II. B., S. 255).

Hans Hansens Lærer i Svendborg, Stadsmusikant *Gregers Hjort Simonsen*, var Hans Caspar Simonsens Farbroder, og Farfader til den bekendte kgl. Kammersanger *Niels Juel Simonsen*.

Om *Stadsmusikant* forklarer „Salmonsens Leksikon“, at det var et Embede, der stammer fra Middelalderen, — det nævnes i Danmark allerede 1380 —, og som gav sin Indehaver et strængt overholdt Privilegium paa Udførelsen af al Musik ved Barsler, Bryllupper og andre Gæstebud. I Købstæderne ansattes Stadsmusikanten af Præsidenten eller Borgmesteren. I København inddroges Po-

sten formelt først 1860. Heller ikke paa Landet var Musik for Betaling fri Næring i Hans Hansens yngre Dage.

Da han en Tid havde faaet Undervisning hos Simon- sen, blev han hans Medhjælper og fik det Hverv at ud- øve og varetage Musikken i sin Hjemegn, og Folk var vel tjente og fornøjede med hans Spil, for nu var han særdeles dygtig Violinspiller.

Forfatteren *Peder R. Møller* skriver (i Søndagsbladet Nr. 31, 1894), at „flere af Svendborg Bys formaaende Mænd søgte at faa den unge Mand til København, for at han kunde uddanne sig videre i Musik, ja, Baron Holsten paa Hvidkilde stillede ham endog i Udsigt, at han vilde afholde alle de Omkostninger, dette vilde medføre“.

„Men dels den Hjemfødningsfølelse, som især i den Tid var fælles for alle Bønder, og dels Hans Hansens medfødte Sky for at komme i uvante Omgivelser og „skifte Ham“ gjorde, at han modstod alle Overtalelser“.

„Man kan ærgre sig over, at Snæversøn her, som saa ofte, har hindret en evnerig ung Mand i at udnytte det Pund, Vor Herre gav ham i Vuggegave, og af Hans Hansens Afslag paa de velmente Tilbud, fristes man let til at faa ringe Tanker om hans Personlighed; men man maa, for at være billig i sin Dom, huske paa, at i Tre- diverne var det menige Folk i langt højere Grad aandel- lig stavnsbundet, at da skulde der anderledes udprægede Personligheder til at sprænge Baandet end i vore Dage“.

Saaledes udtaler altsaa *Peder R. Møller* sig. Vi vil senere høre en anden Fynbo, Organist og Komponist, *Thorvald Aagaard*, gøre en anden Tankegang gæl- dende.

„Fødelandet har en Lænke, let at bære, tung at bryde“.

Sandheden af disse Ord i allersnævreste Betydning har Hans Hansen følt.

Ligesom hans Fødsel bandt hans Giftermaal ham til Egnen mellem Svendbog og Faaborg.

Der fortælles, at da han og en Svendborg-Musiker engang spillede til Gilde i Jens Ladefogeds Gaard i Ulbølle, havde de begge ondt ved at holde deres Øjne fra Ane Jørgensen, der var en Datter fra Kragegaard i Vester-aaby. De skiftedes til at danse med hende, naar de nu og da hvilede sig fra Spillet. Engang, mens de begge spillede, sagde han fra Svendborg med Hentydning til Ane: „Dér danser en Pige — hende vil jeg ha'“. Men Hans Hansen sagde: „Nej, hende vil jeg ha'!“

Og saaledes blev det. Da han var 30 Aar gammel, giftede han sig med hende. Til deres Hjem havde han købt et lille Hus i Ulbølle, som allerede nævnt, nær ved det Hus, hvor han var vokset op. De havde to Børn sammen, som begge lever endnu: Maren Hansine Marie Hansen, g. m. Slagter Morten Pedersen i Ulbølle, og Julie Sophie Hansen, g. m. Møller Larsen i Ulbølle.

Hans Hansen drev en lille Jordlod og kunde altsaa med Rette kaldes Husmand. Derimod var der kun liden Grund til at kalde ham Væver. Han havde ganske vist i sine meget unge Aar lært at væve, men Haandværket tiltalte ham aldeles ikke, og som moden Mand drev han det aldrig.

Inden jeg omtaler hans Livsgerning, som var Musiken, skal der meddeles nogle Træk, som sammen med det allerede meddelte karakteriserer hans Personlighed, og som vil genfindes i hans Tonekunst.

Han var en meget beskeden og tilbageholdende Mand. Horne Sangforening sendte ham engang en Indbydelse, vistnok til en festlig Lejlighed. Da han kom hjem, spurgte

hans Søster, Ane Marie, som styrede hans Hus efter hans Hustrus Død: „Hvordan gik det saa der henne?“ Han fortalte, at der var bleven holdt en Tale for ham. „Hvad sagde du til det?“ spurgte hun saa. „Jeg gjorde ingenting; jeg gav et Nik og tav stille“.

Han var et Menneske med et dybt Stemningsliv. Søsteren, Ane Marie, fortæller, at da hans Hustru var død — efter kun 8 Aars Ægteskab — sørgede han meget og længe. Hans Sorg drev ham tit op til Graven om Aftenen eller Natten, eller han sad længe oppe og „spillede saa kønt, at man kunde faa Taarer i Øjnene“.

Men Lune og komisk Sans havde han ogsaa. Da der var Bryllup i Bernekilde, en Gaard i Vesterskerlinge, indtraf der en lattervekkende Begivenhed paa et meget uheldigt Tidspunkt. Brudeparret stod opstillet i den oplyste, tæppebehængte Lo, og Musikken skulde lige til at spille Brudevals. Just ved denne Tid kommer Brudens ukonfirmerede Broder hjem fra Marken med Faarene. Vædderen fik — rimeligvis paa Grund af alt det Lys, der skinnede ud i Gaardsrummet — et Anfald af Sindsforvirring og foer lige ind i Loen. Hans Hansen var straks paa Højde med Situationen. Han spillede et meget muntert og stærktlydende Dansestykke, til Dyret var kommet ud. Først da der var bleven tilbørlig Ro, lød Brudevals. — Peder R. Møller skriver: „Han var meget faatalende, den gamle Kunstner. Tit „faldt han i Staver“ og kunde da, selv midt i Kredsen af den muntreste Ungdom, staa grublende og aandsfraværende i lang Tid. Men paa Bunden hos ham laa et indestængt Lune, som til Tider glimtede frem. De dybe Kluk, der ved saadanne Lejligheder traadte i Stedet for Latter, var smittende, og Smilet, der gik over hans alvorlige Aasyn, gjorde samme Virkning,

som naar et Solskin farer hurtig hen over et Stykke Landskab, der ligger i dyb Skygge“.

Han var ikke af dem, der let gik med til noget nyt; han haanede det heller ikke, bare fordi det var nyt, men overvejede roligt. Da hans Ven, Mads Hansen, havde faaet Vesterskerninge Højskole oprettet 1868, sagde han ærligt og redeligt, at Højskoler var noget, han ikke kunde vide noget synderligt om; men han gav dog sit Minde til, at hans 18aarige Datter, Julie Sophie, der senere blev gift med Møller Larsen, Ulbølle, kom med paa Skolens første Hold. „Der maa jo da være noget godt ved det“, sagde han.

Efter sin Tid og sin Lejlighed var han en veloplyst Mand. Han var selvanden Medholder af „Nationaltidende“, og det var ualmindeligt den Gang, at Bønder holdt eller var med til at holde et københavnsk Dagblad, han læste gerne Romaner, men ogsaa religiøse Skrifter.

Med Hensyn til Hans Hansens Virksomhed som Musiker er der det at sige, at den særlig kom Sydfyn til gode. Enkelte af de Melodier, han skrev til Mads Hansens Sange, har dog gaaet Landet over i Skyttekredse og blandt Højskolefolk. Og en dansk Bladmand blev for nogle Aar siden i Berlin overrasket ved at høre Vagtparaden der nede spille Melodien til „Sang for unge Krigere“: „I vor Barndom vi hørte Kartovernes Brag“.

Med stærk Brug af Organist Thorvald Aagaards Artiklet i „Fyns Tidende“ for 6. Sept. 1904 meddeles følgende Oversigt over Hans Hansens særlige Livsgerning.

Han blev en meget søgt Musiklærer. Han kunde have fire til seks Lærlinger paa samme Tid. Hans Undervisning omtales som noget særdeles dygtigt. En af hans

Elever, den senere Musikdirektør i Svendborg, *H. Pedersen*, der laa som Soldat i København 1866—67, fik under sit Ophold derovre Lejlighed til at spille Violin for den store Komponist *N. W. Gade*. Denne blev opmærksom paa en Særegenhed ved Spillet og spurgte ham: „Hvor har De lært det?“ Pedersen nævnte da Hans Hansen, og Gade sagde: „Ham kunde jeg have Lyst til at stifte Bekendtskab med“.

Af sine Elever fra Egnen dannede han et Orkester, der i alle Maader stod over, hvad man ellers havde af Musik paa Landet. De spillede til Koncerter og Gilder i en vid Omkreds. Paa fynske Herregaarde blev man ogsaa snart opmærksom paa hans Dygtighed og benyttede tit hans Musik ved festlige Lejligheder, saaledes paa Egeskov, Valdemar Slot og Søbysøgaard. Da Baronen paa Taasinge vilde have dannet et Orkester af Bønderne derovre, blev Hans Hansen Lærer for dem. Den samme Herremand havde et lignende Orkester paa Hindsholm. Hans Hansen kom undertiden derud for at spille med. Vesterskerlinge Orkester, der snart talte 12—14 Deltagere, spillede ofte til Koncerter og Theaterforestillinger i Svendborg og Faaborg, og Hans Hansen blev med Tiden ret velhavende. — Han havde klart Øje for Faren ved at være Musiker. Alt for tit havde han set, hvordan Musikerne faldt for Fristelsen til de „vaade Varer“. Men selv var han i høj Grad karakterfast og havde stor Indflydelse paa sine Medspillende. „Et Blik fra ham var nok til at holde dem i Tømme“.

Det er dog ikke Hans Hansens Virksomhed som Orkesterleder, der giver ham Ret til at blive mindet ikke alene paa Fyn, men i hele Landet. Hans Eftermæle er først og fremmest knyttet til hans Tonedigtning.

Han har komponeret mange Dansemelodier og Koncertstykker. Blandt de første kan nævnes en Francaise.

Men det er særlig inden for Sangmelodiens snævre Rammé, han har vist sin musikalske Evnes særegne Art. Og han havde den Lykke, at der i hans Naboby, Hundstrup, boede en Sangdigter som Gaardmand *Mads Hansen*, der netop digtede Ord, der stemte nøje med de bedste Toner i Ulbølle-Musikanterens Indre. *Hans Hansen blev Mads Hansens Komponist.*

De to lærte tidlig hinanden at kende. Mads Hansen lod sig nemlig som helt ung undervise i Violin- og Klarinetspil af Hans Hansen. Og da Mads Hansen i 1859, kun 24 $\frac{1}{2}$ Aar gl., stiftede „Hundstrup-Vesterskerninge Sangforening“, der snart fik en lempelig Navneforandring og blev kaldt „Vesterskerninge-Hundstrup Sangforening“, blev Hans Hansen Leder af Sangen.

D. 13. Novbr. 1865 blev „Svendborg Amtsskytteforening“ dannet. Til Skyttebevægelsen er de to Mænds Navne knyttede lige saa nær som til Virksomheden for god Sang. Allerede 1863 havde Mads Hansen faaet stiftet Skytteforeningen „Palnatoke“ for Vesterskerninge-Hundstrup-Ulbølle Sogne. 1866 skænkede Kvinder en Fane til Foreningen med Indskriften: „End er mit bedste Skud i Vente“, og til Indvielsesfesten lød for første Gang Mads Hansens udmærkede Sang: „Vi har sagt det saa tit, og du ved det saa godt, du er mægtig, du Kvinde i Nord“. — 1867 lød saa ved en Skyttefest i Kværndrup den Marsch, som har lydt for Skytter mangfoldige Gange senere: „I vor Barndom vi hørte Kartovernes Brag“. Ikke blot til denne, men til adskillige andre af Mads Hansens Skyttesange har Hans Hansen sat Melodi, f. Eks.: „Til Vaaben, Brødre, tag Bøssen fat“, med Omkvædet: „og Maalet er Danmarks Frelse“.

Det Fællesarbejde af de to Sydfynboer, som vil holde sig længst, ja saa længe som der er Fynboer til, der forstaar at glæde sig over det mest ægte fynske, er dog det, der fremkom i deres Sangforening.

Denne Forening fik stor vækkende og samlende Betydning for Egnen; thi paa mere end et Omraade søgte man her at fremme „god Tone“. I Hundredevis samlede Folk om Musik og Sang. Ofte sluttede man Samværet med en rask Leg eller en Svingom, hvor Sangerne førte an.

Med Tiden blev Sangkoret kendt for sin Dygtighed, og det var derfor rimeligt, at det kom til at deltage i den store Sangfest i Faaborg Lørdag den 24. Juli 1869. I en Artikel, der slog til Lyd for Festen, skriver „Faaborg Avis“ for 12. Juli: „Som noget særegent ved denne Fest anføres, at Folkedigteren *Mads Hansen* har indsendt to Sange i fynsk Mundart, til hvilke Melodierne er komponerede af Husmand *Hans Hansen*. Sangene udføres af en Kvartet af Vesterskerlinge og Hundstrup Sangforening“.

Da der sikkert er adskillige blandt Aarsskriftets Læsere, som ikke har Sangene ved Haanden, optrykkes de her:

Opvaavni.

Faa ajle di smaa Blomster dæ dov æ te i Aar,
 o Fovle, de æ edde te o sejel
 Saa fin o frisk o faver, som Bøjeskovi staar,
 dæ te har je aller før set Leje.
 Aa hvor je venjer Øjet hen, je ser saa sære Tenj,
 de løvter saa forunnerli herenje i mit Senj;
 je mærker i Aar, i Danmark æ de Vaar;
 de løvter saa forunnerli herenje i mit Senj;
 Naturen æ fo'aret, ejer je har vaaen blenj.

Om Maaeni da fløjer di Fovle u med Sanj,
 som om di faa Nattero vil takke;
 o gaar je ne ve Bækki en Avtenstund en Ganj,
 da æ de, som Bøllerne ku snakke.
 Saa vesker de saa sælsomt i Ellekrattets Løv;
 hver lille Blomst hun nikker mildt o sejer te mej: „Tøv!“
 Je mærker i Aar, i Danmark æ de Vaar.
 Hver lille Blomst hun nikker mildt o sejer te mej: „Tøv!“
 Naturen æ fo'aret, ejer je har vaaren døv.

Aa Folkets Ly æ heller knap, som de plejer von,
 de skyer Blomst i mannen simpel Høtte,
 aa vil I bare venjte ino et lille Ko'n,
 saa blyver Boni Lanjets bedste Støtte.
 Di gamle Folkeviser, dæ ha lydt ved Kamp og Lej,
 di æ som Fovletoner, je ka høre paa mi Vej.
 Je mærker i Aar, i Danmark æ de Vaar,
 de æ som Fovletoner, je ka høre paa mi Vej;
 de hele æ fo'aret, ejer aa a de æ mej.

Folkesnak.

Bas:

Naa ska' je' bare faa'tælle Jer noue!

Andre Stemmer:

Naa?

Bas:

Naa æ' Bo'ma'i blyve faa'loue'!

Andre Stemmer:

Saa — aa, nej sel

Naa æ' hun grov,

saa faar ha' sej dov
en Kune nov!

Bas:

Ka'skel

Andre Stemmer:

Aa hør, la' vos gæ'te
aa se, vi ka' træffe den ræ'te:
De' æ' Lavs Mølleskovs Mine?

Bas:

Nejl

Andre Stemmer:

De' æ' Jens Avselsens Tine?

Bas:

Nejl

Andre Stemmer:

De' æ' Per Jørrens Lavrine?

Bas:

Nejl

Andre Stemmer:

Saa æ' de' Knu's Nikkeline?

Bas:

Nejl! Vist æ' de' ej!

Andre Stemmer:

Jov! — Saa — aa!
Saa æ' de' Bøkkerens Ka'en?

Bas:

Nej, de' æ' Guldbakkens Ma'en!

Andre Stemmer:

Nej vel! — Jov vel!

Hahahaha!

Naa æ' hun grov!

Hahahaha!

De' æ' da Sjøv!

Det var fire Enkeltkvartetter og 7 Dobbeltkvartetter, der skulde optræde, og de havde Præmier at kappes om. I Dommerkomiteen sad *Matthison-Hansen* fra København, Præsterne *Morten Bredsdorff* og *Sørensen* og Musiklærer *Ehlert*.

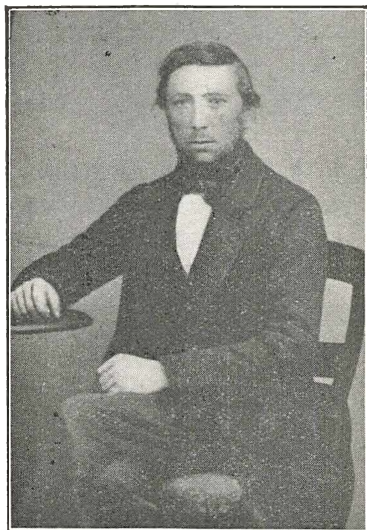
Den Orden, hvori Kvartetterne optraadte, blev bestemt ved Lodtrækning, og Vesterskerlinge-Hundstrup blev den sidste af alle de optrædende 11 Kvartetter, Nr. 7 af Dobbeltkvartetterne, der kom efter Enkeltkvartetterne.

Inden Kappelstriden begyndte, blev der til Velkomst sunget en Sang af Mads Hansen. I den staar der:

„— vi vil af hverandre lære
at synge om, hvad vi skal være,
og om, hvad vore Fædre var“.

„Faaborg Avis“ meddeler, at der til Kvartetmødet paa Hotellet i Faaborg havde indfundet sig saa mange, som Salen kunde rumme, og Sangforeningernes Præstationer fulgtes med megen Interesse, især modtoges Mads Hansens Sange i fynsk Mundart med stormende Bifald, og det sidste Nr. maatte gentages tre Gange“. — Da Bifaldet brusede, efter at Sangen var sunget første Gang, sagde en af Dommerne til Dirigenten — den før nævnte Hans Pedersen: „Aa, gentag den ikke; det bliver vanskelig saa godt som først!“ og fik det raske Svar: „Det kan vi lige saa tit, vi skal“.

Peder R. Møller fortæller, at Hans Hansen, der var med, uden den Dag at have nogen ledende Stilling, havde sat sig længst tilbage paa Galleriet i Salens Baggrund, hvor han var skjult for Mængdens Øjne. Da Bifaldet bragede kraftigt efter den første Sang, „Opvaavni“, anede han, at der for Alvor vilde „gaa Ild i Blaarene“ efter den anden, og listede derfor stiltfærdig ned. Da Bifaldet

Komponisten Hans Hansen.

efter den anden Sang var ved at henhø, hørtes en Røst fra den tætpakkede Tilhørerskare: „Komponisten frem!“ Til dette Raab sluttede sig saa mange, maaske alle derinde, saa det lød som en sand Storm: „Komponisten frem!“ Da Larmen stilnede af, meddelte en Stemme fra Galleriet: „Hans Hansen er gaaet“. Efter endt Koncert gik hans Sangere over til en Gæstgivergaard paa den anden Side af Gaden, hvor en Havesal var stillet til de-

res Raadighed. De vilde bære deres afholdte „Kursmed“, som han undertiden blev kaldt efter sin Fader, i Triumf ind i Salen. Men han var ikke let at finde. Dog, endelig fandt de ham. Han var gaaet ind i Hestestalden, havde svøbt et Hestedækken om sig og lagt sig til at sove paa noget Halm i et tomt Hestestade. Der laa han nok saa fredelig og tog sig en Middagslur, medens et henrevet Publikum billedlig talt lagde Lavrbærkransen om hans Tinding.

Ved mange Lejligheder havde Mads Hansen Brug for Hans Hansen, og han udtalte tit: „han er mig en uundværlig Hjælp; uden ham vilde jeg have udrettet adskilligt mindre“. Og han bøjede sig ikke sjældent for ham. „Af og til vilde Hans Hansen for Melodiens Skyld have ændret noget i en Sang af Mads Hans, og det kunde komme til en ret ivrig Dispyt. Mads Hansen var paa-staaelig og mente, det var umuligt at lave det paagældende Sted om, og Hans Hansen holdt paa, at der *skulde* rettes; som oftest blev Resultatet, at Mads Hansen maatte gaa hjem med sin Sang og faa den gjort om“.

En af de Lejligheder, da Hans Hansen ydede sin Ven i Hundstrup Hjælp, skal omtales særskilt. Et af Mads Hansens Skuespil var under Indøvelse i hans Sangforening, da han kom paa den Tanke, at det burde slutte med en Sang. Han skrev da en saadan. Men han manglede Melodi til den, og Tiden, da Stykket skulde opføres, var nær. Han gik da samme Aften til sin Ven og spurgte ham, om han paa staaende Fod kunde lave ham en Tone. „Hans Hansen læste Versene igennem, og faa Timer efter var en af hans smukkeste Melodier bleven til, sluttende sig nøje til Teksten, som var begge født af en og samme Stemning“. (Peder R. Møller .

At en Bonde digtede, og at en anden Bonde lavede

Melodier dertil, var noget nyt; men dette nye havde Rod i noget meget gammelt; det var rene og ægte *fynske* Toner, der lød i Faaborg den 24. Juli 1869. Naar „Folkesnak“ synges, maa enhver rigtig Fynbo glædes over den Sikkerhed, hvormed det hele Optrin er tegnet. Hans Hansen har ikke mindre end Mads Hansen kendt sine Landsmænds letfængelige Nyfigenhed. Han har kendt dem fra Gildestuer og fra Bygaden, naar de om Aftenen kom ud fra de tætliggende Gaarde og samledes i Klynger.

Hans yngre, fynske Kollega, Organist Aagaard, der ogsaa er baade Orkesterleder og Komponist, skriver: „I denne firstemmige Sang for Mandskor har han absolut vist sjældne Evner for Karakteristik. Hør blot efter Bassernes ivrige, men dog overlegne Fortælling og Tenorernes rapmundede Snakkesalighed“.

„Komiken vinder alle ved sin naturlige Elskværdighed og staar langt over, hvad saa mange drevne Visemagere formaar, der „vil lave“ komiske Sange, dem, der gerne enten vil blive flove eller slibrige“.

Til Aagaards Omtale af „Folkesnak“ tør maaske føjes, at noget lignende kunde skrives om: „O, hør, du lille Kukker!“ hvis Tekst ligeledes er af Mads Hansen, og Melodien — for firstemligt Mandskor — af Hans Hansen.

Gangen i dette Værk er denne:

„O, hør, du lille Kukker, er det sandt, at du kan spaa,
saa sig du mig, hvor mange Kys jeg skal i Sommer faa!“

Kukkeslagene lyder, de tælles af en enkelt Stemme, og tilsidst synger Koret:

„Tusinde, Tusinde Kys skal jeg faa!“

Videre:

„O, hør, du liden Kukker, da du mig saa herligt spaar,
saa sig mig, naar jeg giftes skal, sig, om hvor mange Aar“.

Nu lyder kun ét Kuk, og en enkelt Stemme tæller:
èn! hvorpaa hele Koret synger:

„Hurra, Hurra! jeg skal giftes i Aar!“

Der er lyst Humør og dramatisk Liv i dette.

Aagaard faar saa Ordet igen:

„Som „*Folkensnak*“ er betegnende for det komiske Element hos Fynboen, er „*Opvaavni*“ det skæreste Udtryk for Fynboens bløde Stemningsliv, der saa let kan sættes i Svingning. Ja, denne Melodi er i udpræget Forstand fynsk, og man kan endog sige *sydfynsk*. Her er Sydfyns smilende Natur parret med Hans Hansens halvt melankolske og stærkt poetiske Sind. Der er som en stadig Rislen af Vaar og Ungdom i denne Sang og dens Melodi, en undrende Glæde over Naturens og Menneskelivets Foraarstid“.

„Naar man ser nøjere efter og undersøger Hans Hansens firstemmige Udsættelse af disse Sange, glædes man over den Finhed, hvormed Klangene er følt og Stemmerne er ført. Naar man saa faar at vide, at han aldrig har lært Harmonilære, faar man end større Respekt for hans Evner“.

„Han var mere end en almindelig Spillemand. Han var Musiker, og han ejede en frodig Skabertrang og Skaberevne. Hans Familie fortæller, at naar han sad, lagde han gerne det ene Knæ over det andet, og Foden bevægede sig altid i en eller anden Takt; thi han var fuld af Musik“.

„Hans nærmeste kendte det. Naar han troede sig ene, kunde han sidde i Timevis i sin Stue og fantasere paa

Violinen. Men naar nogen var til Stede, var han aldrig at formaa dertil“.

„Engang var Ole Bull i Svendborg, og Hans Hansen hørte ham spille. Næste Dag skulde Koncerten gentages. Om Morgenen sagde Hans Hansen: „Jeg tror, jeg gaar derud igen i Dag“. Og han kom derud. Men i lang Tid efter hørte hans Familie, hvordan han sad og forsøgte at spille som den mærkelige Nordmand. Hans Søster fortæller om de ejendommelige og kønne Toner, han da fandt paa Violinen“.

„Meget tyder paa, at han var i Besiddelse af sjældne Evner, der kunde have hævet ham højt blandt hans Tids Musikere. Det er dog tvivlsomt, om det var blevet en Vinding for os, om han var kommen til København. Som det gik, beholdt han sin ejendommelige Personlighed ubeskaaren. Hans Toner var ægte Folketoner og kunde tilignes af de brede Lag. Og heri staar han foran saa mange højtpriste Tonekunstnere, der kun naar at forbyde den fine Verden og hverandre indbyrdes med sindrigt sammensat Musik, der tit hverken som Maal eller Middel faar større Betydning.“

„Flere Gange modtog han smigrende Indbydelser fra Musikkens Førstemænd til at besøge København. Men Hans Hansen var saa velsignet fri for Ærgerrighed, og han yndede hverken Ros eller Smiger. Han følte sig tilfreds med at leve og virke i sin Hjemegn“.

„Hans Minde og hans Melodier vil leve længst her, hvor der af den ene Sangforening er vokset mange andre, og hvor Sangen har en samlende Magt og en Sangbund, som man sjælden finder Magen til“.

Men inden dette Bidrag til en *historisk* Aarvog for Svendborg Amt slutter, er det maaske ikke helt urimeligt at gøre opmærksom paa, at lige saa vist som Vester-

skerninge og Ulbølle ligger i Sydfyn, ligger Sydfyn i Danmark.

I Indledningen til denne lille Afhandling blev der fremhævet en fynsk Ejendommelighed, som Hans Hansens Livsførelse og det bedste i hans Tonekunst er et stærkt og smukt Udtryk for.

Det kan vel saa være passende tilsidst at paavise, at han sammen med Mads Hansen peger ud over det fynske og dybt ind i et mærkeligt Stykke Danmarks-historie.

I sit første Skrift: „Af en endnu levendes Papirer“, anede den 25aarige *Søren Kierkegaard*, at der i Steen Steensen Blichers jyske Digtning fandtes en Verden, der betydningsfuldt viste ind i Fremtiden, og som maaske kunde komme til at virke heldbringende for den prosaiske Maade, paa hvilken Politiken hidtil er bleven behandlet.

Blicher havde Interesse for Folkeoplysning, og det er vel værd at vide, at han til den regnede mere end det rent faglige. Da Lærer Povlsen i Gassum (Fader til Brødrene Karl og Alfred Povlsen i Ryslinge) endte sin Aftenskole i Vinteren 1843, indbød han Skolekommissionen til at overvære Slutningsprøven. Denne endte med, at Karlene sang nogle Fædrelandssange, hvoriblandt en af Blicher. Den gamle Digter sad med Taarer i Øjnene, mens den blev sunget. Var det et nyt Danmark, der glimtvis steg frem for de vaade Øjne? Et nyt Danmark, hvor, ogsaa billedlig talt, den Bondemuld, der for Aarhundreder siden sov hen som Hede, skulde vaagne op som Mark og Lund.

Ved Hjælp af Blichers Øjne forstod Søren Kierkegaard, at skulde Samfundsudviklingen („Politiken“ kalder han den) ikke blive en sørgelig Blanding af Madstræb og Magtsyge og almindelig Valgret, da maatte det Lune, det

Hjertelag, den Sans for Poesi, som Spentrup-Præsten lod komme til Orde i sine Folkelivsbilleder, kaldes frem til en stærk Indflydelse paa hele Udviklingsgangen.

Hans Hansens Samarbejde med Mads Hansen er i god Samklang med Blichers Digtning og Kierkegaards Forstaaelse af denne. De forstod begge, at Mennesket lever ikke alene af Brød og almindelig Valgret, men at til de frydefulde Kilder, som Folkelivet næres af, hører nødvendigvis ogsaa den gode Sang og de gode Toner.

Efterskrift.

En ogrigtig Tak til dem, der velvilligt har ydet mig Hjælp ved Udarbejdelsen af disse Meddelelser, særlig: Hans Hansens Søster, *Anne Marie Hansen*, og hans Datter, Fru *Julie Sophie Larsen*, begge af Ulbølle, Forfatter *Peder R. Møller*, Vesterskerninge, Organist *Thorvald Aagaard*, Ryslinge, Red. *Petersen*, „*Faaborg Avis*“, Forstander *Aage V. Tuxen*, Svendborg, Sognepræst *Böttiger*, Vesterskerninge, og Apotheker *C. T. Simonsen*, Hellerup.

Amtmand P. C. Schumacher.

I Hundredaaret efter hans Død.

Ved *L. J. Böttiger.*

Peter Christian Schumacher, født 1743 i Kjøbenhavn, Søn af en Etatsraad og Toldinspektør, som langt ude var beslægtet med den under Navnet Griffenfeldt bekjendte Peter Schumacher, blev efter privat Undervisning Student med Udmærkelse, kun 13 Aar gl., og — kun 17 Aar gl. — juridisk Kandidat med første Karakter. Efter i 5 Aar at have været Volontær i det tyske Kancelli fik han Ansettelse dør 1766 som Sekretær. For at dygtiggjøre sig til Hs. Majestæts Tjeneste og lære de fornemste evropæiske Hoffer at kjende foretog han sig fra 1767, paa egen Bekostning og med de bedste anbefalinger af Grev Bernstorff til alle Ministre ved de fremmede Hoffer, sin første, fireaarige Udenlandsrejse til Tydskland, Italien, Frankrig, England og Holland. „Mit Ophold ved tyske Universiteter i 2 Aar var langt nyttigere for mig, end 20 Aars Ophold ved Kjøbenhavns Universitet vilde have været“.

Efter Hjemkomsten sidst i 1770 var han Sekretær i det nye Departement for udenrigske Sager, „med 200 Rdl. Gehalt“, indtil Struensees Udenrigsminister, Guldbergs Ven,

den usympathetiske Grev v. der Osten, der yndede den unge Mand og gav ham Ophold i sit Hus, sendte ham efter Ansøgning i August 1771 som Generalkonsul til Maroc (Marokko), hvor han var til 1776.

Ogsaa selve Grev Struensee havde vist ham Velvilje og mere end een Gang ytret sin Forundring over, „at han ved den almindelige Godhed, fast hele Ministeriet vær-digede ham, saameget trængte paa at gaa til en anden Kant af Verden“. „Mine Grunde gjemte jeg i mit eget Bryst: Forudahnen af vigtige og bedrøvelige Katastrofer fra en eller anden Side, som mit til Taknemmelighed mod begge Partier forbundne Hjerter ligesaa lidt som min med-fødte Aversion for alle Intriger tillod at faafilere mig i“. (indblandes i). Da Efterretningen om Struensees Død kom til Sch., „udlokkede den, jeg tilstaar det, mange Taarer“. Ved Sch.s første Audients sammen med Formanden hos Kejseren i Marokko, Mulei-Jezid, paastod denne paa det Heftigste, at en Sum af 7000 Pjastre (c. 28,000 Kr. dansk), som han mente at have til Gode hos Danmark, skulde udbetales ham, hvis ikke et Fredsbrud skulde paafølge. Det kgl. Økonomikollegium i Kjøbenhavn forment det nødvendigt at afsende Summen; men Sch. havde imid-ler-tid saaledes vundet Kejsereens Gunst, at denne ikke mere talte om Pengene, — og Sch. kunde sende dem tilbage uden at bruge dem. Ved Afskeden 1776 viste Kejseren ham langt mere Ære end nogen tidligere Konsul, tillod ham at udføre toldfrit alt, hvad han vilde, lod salutere, da han steg i Baaden, med 11 Kanonskud og lod sig nøje med en Afskedspresent paa 90 Pjastre, saaledes at Sch.s Omkostninger højst beløb sig til 300 Pjastre mod det Tidobbelte tidligere. I Berberiet nedskrev Sch. sandsyn- ligvis den „Beskrivelse af Marokko og Fez“, der fandtes som Haandskrift i hans Bogsamling.

Osten afløstes 1773 som Udenrigsminister af den tilbagekaldte Andreas Peter Bernstorff (Brodersøn til Hædersmanden, Statsminister J. H. E. B.), som kjendte Sch.s Dygtighed og Kundskabsfylde og havde holdt meget af hans Fader (død 1.—1.—1777), hvorfor han 3.—10.—1777 forflyttede ham, der nu var 34 Aar, til St. Petersborg som Legationssekretær („Legationsraad“ med Justitsraads Rang) hos Oberst Grev Ahlefeldt. Det var langt fra noget pekuniær Vinding, eftersom Sch. havde haft 1900 Rdl. aarligt som Konsul og kun fik 700 Rdl. i Rusland; men Løfte om Befordring om to Aar maatte bøde derpaa, og han „overgav sig i Forsynets viseste Styrrelse“. Ved Ahlefeldts Hjemrejse i Juli 1779 blev Sch. ene om Gesandtskabssagerne. Men han lønnede kun slet sin Velynders Godhed og Tillid, idet han, den vel duelige og begavede, men ogsaa ærgjerrige og selvstændige, meget pirrelige og ufor nøjelige Mand, villigt lod sig bruge af Hofpartiet herhjemme — „Kabinettsraadet“ — til at handle mod sin Chef bag Chefens Ryg. „Guldberg og Schumacher indledede et i vort Diplomatis Historie enestaaende Rænkespil“. (A. Friis).

Det var 1774—83 den nordamerikanske Frihedskrigs urolige Tider. England stod ene i Evropa, bekriget af Frankrig, Spanien og Nederlandene og hadet af Preussen og Rusland. Danmark havde da en blomstrende Handel med sine mange Skibe i udenrigsk Fart: i Tiaaret 1775—84 gik der 106 Skibe til Ostindien, som hjembragte Ladninger til 51 Mill. Dalers Værdi. Men franske, spanske og især engelske Kapere foruroligede de danske Skibe under Farten. Den ædle Bernstorff, som kun havde Interesse for Landets økonomiske Opkomst gennem Handel og Skibsfart, afskyede Krig, eftersom — sagde han — „et Krigsaar er et Aarhundrede af Lidelser for Menne-

skeheden“, vilde ad fredelig Vej hævde den lille Stats Selvstændighed overfor Stormagterne, og da han mente, at Danmarks Handels- og Skibsfartsinteresser vare knyttede til England, arbejdede han — og med ham hele „Statsraadet“, „Konseilet“ (undt. den tarvelige, purunge Arveprinds Frederik, Formand pro forma) — for et godt Forhold til nævnte Land.

Men Arbejdet vanskeliggjordes dels ved den engelske Konges personlige Forbitrelse over Søsteren Karoline Mathildes Behandling i Danmark, dels ved „Kabinettsraadet“ Holdning herhjemme. I Raadet — Hofpartiet — var den myndige, hæderlige og velbegavede Enkedronning, Juliane Marie, i Spidsen, og hun havde den ædle, patriotiske, stuelærde, men ikke videre statskløgtige Statsminister Høegh-Guldberg i sit Kølvand; — Arveprindsen var ogsaa her kun „Straamand“. Den Første nærede Uvilje mod England som Karoline Mathildes Hjemstavn, men Hengivenhed for og Beundring af Svogeren, den engelskfjendtlige, men russervenlige Preusserkonge Frederik II. Guldbergs politiske Syn var, at „Danmark ved at stille sig gunstigt for England vilde med Grund udsætte sig for Ruslands Mistillid, Preussens Misfornøjelse, Spaniens og Frankrigs Had og Nordamerikas Fjendtlighed“. Nu foreslog England en dansk-engelsk Alliance til „væbnet Neutralitet“. Men Bernstorff krævede, at Rusland skulde være med, og at England skulde gaa ind paa Grundsætningen: „Frit Skib gjør frit Gods“, — d. v. s., at det stod hver Stat frit for at bringe, ogsaa til de krigsførende Lande, alle Varer, der ikke i streng Forstand henhørte til Krigsfornødenheder. Den engelske Gesandt i Petersborg, Lord Harris, arbejdede nu dér for et russisk-engelskdansk Forbund efter Bernstorffs Ønske. Men Juliane Marie og Guldberg herhjemme og i Udlandet Frederik II

og hans Gesandt i Petersborg Gørtz, samt Keiserinde Katharina II i Rusland og hendes Udenrigsminister Panim modarbejdede af Had til England. Gørtz havde Instrux om at pleje intim Omgang med den danske Legation, og da han fandt Schumacher isoleret i det diplomatiske Korps som borgerligt født, bragte han ham paa en god Fod med Panim, som hidtil havde overseet ham. Da Sch. ikke skjulte i sine Depecher, at han omgikkes Gørtz, og da disse — „skrevne med Aand og Liv“ — vare mere prægede af antiengelsk Opfattelse end af Bernstorffs, henvendte Guldberg sig direkte til Sch., for at faa ham til at modvirke Bernstorffs Politik hos den russiske Regering. Baade Arveprindsen og Guldberg skrev egenhændigt til Sch., at hans Betragtninger og Handlinger havde Kongens og Hoffets højeste Bifald, — at Kongen (!) ikke vilde fremskynde en Beslutning af det russiske Hof til Fordel for England, — at Sch. „ikke maatte forklare visse Udtryk i de Ordre, han fik, stærkere end Kongen (!) vilde“ — at han ikke maatte røbe dette for Nogen eller skrive hjem derom; — men „skulde nogen skadelig Mistanke opkomme hos Grev Panim ved Beretninger fra Kjøbenhavn, kunde han, naar hans Forstand fandt det nødvendigt, forelæse Panim dette Brev“.

Sch. holdt ikke hemmeligt, men ilede til Gørtz, lod ham læse Brevet og plejede Raad med ham. Følgen var, at en russisk Note tvang Bernstorff til at opgive den tredobbelte Alliance, hvorved — som der er sagt — Frøet blev lagt til Englands Overfald 1801 og 1807. Bernstorff søgte derefter at hindre, at Forbundet med Rusland blev rettet for stærkt mod England, og at Holland, Englands Fjende, kom med i Forbundet, og han instruede Sch. i begge Retninger og troede efter Sch.s Depecher sine Ordre efterlevede.

Men — „en ligefrem Skandale“! (Holm) — : Sch. vedblev at lade Gørtz læse de modtagne Depecher (— selvfølgelig blev Panim og Frederik II da ogsaa Medvidere! —) og snigløb Harris, der troede, at Sch. fulgte sin Chefs Ordre. Bernstorff arbejdede videre til Gunst for England, men maatte sluttelig give efter, — og Traktaten, som var Panims Forslag, underskrevs 1781, hvad der blev en kostbar Historie for Danmark, der det følgende Foraar maatte udruste 30 Krigsskibe. Derefter optog Guldberg sin Korrespondance med Sch., beroligede gennem ham Panim for „Anglikanerne“ i Kjøbenhavn, indskærpede ham at sende sine Breve i særlig Kuvert under Enkedronningens Adresse, bad ham om at blive paa sin Post og tilstillede ham en kostbar Ring som Belønning for Iver og Dygtighed. „Sch.s Rænkespil satte sin skønneste Frugt“ ved den Meddelelse til Preusserkongen gennem Gørtz, at der var en Plan i Gjære, som gik ud paa, at Bernstorff i Forbindelse med det engelske Parti i Kjøbenhavn vilde, naar Kronprindsen fyldte sit 13. Aar (28.—1.—1781) og efter Kongeloven blev myndig, tage Magten i Danmark og sætte Enkedronningen ud af Spillet. Den preussiske Gesandt i Kjøbenhavn, Grev Bismarck, og selve Juliane Marie beroligede dog Frederik II med, at det Hele var Opspind. Om Bernstorff udtalte hun: „en hæderlig Mand, der handler efter Principer, en aaben Karakter, der siger, hvad han mener“. Rusland lod hun vide: „det kan regne paa os, om og Alt her skal knage“. —

Bernstorff fik dog en særlig Overenskomst med England i Stand, hvorved dette Land indrømmede Danmark Ret til sikkert at fragte alle Næringsmidler, medens Alt, hvad der direkte kunde tjene til Skibes Ekvipering, skulde regnes for Kontrabande. Betydningen af denne Traktat

kan skjønnes deraf, at der i Treaaret 1781—83 gik 465 Skibe til Vestindien, d. v. s. 3 ugentlig. Sch. fik Ordre til at meddele og begrunde den hemmeligt afsluttede Overenskomst i Petersborg, hvor den vakte Vrede. For at berolige Rusland mente Guldberg, at Bernstorff maatte ofres: han vilde ogsaa nok selv af med ham som politisk Modstander. Søndag Aften 12.—11.—1780 fik Bernstorff et egenhændigt, af Guldberg sammensat Brev fra Kongen med Tilhold om at søge sin Afsked, hvad han gjorde under almindelig Beklagelse og stor Hyldest; — selv Kejserinde Katharina var vred over hans Forskydelse og vilde have sendt ham den højeste russiske Orden. Men Magthaverne belønnede Sch.: 1781 blev han Ministerresident og Etatsraad, 1782 befuldmægtiget Minister (Gesandt) og Konferentsraad med Adelsbrev i Tilgift, og 1783 Kammerherre „uden sædvanlige Gebyrer, hvilke Kongen selv vilde betale for denne fortjente Mand“. Kejserinden beærede ham med en Daase med hendes Chifre (Navnetræk) og en Ring med Brillanter. „Min Lykke — skriver Sch. — var nu saa stor, ja større, end jeg nogensinde havde turdet vente mig den; thi hvad Lykke kan være større end den at nyde to store Monarkers Bifald og at være sig selv bevidst, at man ikke har vundet den ved Smigreri eller nedrige Konstgreb, men ved Arbejdsomhed, ved Application (Flid), ved Iver for begge Rigers nøjeste Forbund og ved retskafne Handlinger“.

Men: Glæden blev kort! — 1784 kom Regeringsforandringen ved Kronprindsens Konfirmation: Guldberg blev styrtet, og Bernstorff kom atter til Roret som Udenrigsminister, — og strax kom Straffen over den skyldige Sch.: Bernstorff kaldte ham tilbage fra Petersborg, „og den fortørnede Minister gav mig endog selv at forstaa, at jeg gjorde bedst i strax at forlade Kjøbenhavn og be-

give mig paa et bortliggende Sted i Provindserne“. Dermed var Sch.s diplomatiske Løbebane afbrudt for stedse, — „ikke for haardt!“ dømmer en af vore betydeligste Historikere, afdøde Prof. Holm*). Bernstorffs Hustru skrev rent ud om Sch.: „han har opført sig som en Skurk“, og saaledes betragtede Bernstorff selv ham senere, da han fik Øjet op for hans Dobbeltspil.

Men mærkeligt er det, at ligesom der uden den yngre Bernstorffs Vidende var ført hemmelig Forhandling mellem Legationsraad P. Chr. Schumacher i Petersborg og Statsminister Guldberg i Kjøbenhavn, saaledes havde 16 Aar tidligere den ældre Bernstorff bag Gesandten i Petersborg v. der Ostens Ryg haft som Udenrigsminister en lyssky Korrespondance med Legationsraad Andreas Schumacher i Petersborg: hvad Onklen havde øvet, fik Nevøen at prøve.**).

„Ærgjerrighed og Haabet om at naa videre ved Hofets Hjælp forklarer Sch.s Opførsel i Petersborg“. Den bratte Afskedigelse tog han sig meget nær som ufortjent;

*) Se Edvard Holm: „Danmarks og Norges Historie under Christian VII“, af hvilket Værk, ligesom af Historikeren Aage Friis's Bog: „Bernstorff og Guldberg“, en hel Del af det ovenfor Fortalte er udskrevet. Den Førstnævnte støtter sig til „Gørtz's Korrespondance med Frederik II“ i Statsarkivet i Berlin, med Forkastelse af Schumachers skæve Fremstilling af Forholdene i hans paa Sorø Akademi opbevarede Breve.

***) De to Mænd med „Schumacher“ som fælles Efternavn, og som vare fjernt beslægtede, maa forøvrigt ikke forveksles: begge vare, og det samtidigt, Statssekretærer i Kjøbenhavn, begge bleve Afsendinge i Petersborg og Konferentsraader, begge døde som Amtmænd, begge vare af borgerlig Herkomst og med borgerlige Anskuelser, og begge viste sig alt for selvstændige, saa at de fjernedes fra deres Stillinger.

han paaberaabte sig sin „Pligtopfyldelse“ overfor Konge og Fædreland, talte „om de uforskyldte Krænkelser, som hans Karakter og Hjerte ikke havde fortjent, men som den Almægtige havde givet ham Mod til at bære“, og trøstede sig uden Selvkritik med, at „den Bevidsthed, som en god Samvittighed giver, at man i alle sine Handlinger mod sin Konge, sit Fædreland, sine Medborgere, Velyndere og Velgjørere (!) aldrig har gjort, uden hvad Ære, Pligt og Iver befalede, bør være den retskafne Mands fornemste Belønning“. Han hævdede, at hans Depecher havde „været grundede paa Sandhed og skrevne med Aabenhjertighed“: „mon Grev B. ikke selv var bedretjent med slige sandfærdige Beretninger som mine endnu, naar han ved den Røgelse, der daglig ofres ham, troer sig den viseste Mand og dog bliver til plaisanterie (Morø) ved alle europæiske Hoffer?“ Et maa fremhæves til Sch.s Ros: som han selv var nøjsom og sparsommelig og aldrig søgte at berige sig ved sine høje Stillinger og gode Forbindelser, benyttede han ogsaa givne Lejligheder til at forskaane Hs. Majestæts Kasse for Udgifter. Han kunde sige at have i Marokko og Rusland sparet for Kassen ikke langt fra 70 à 80,000 Rdl. tilsammen: de tilbagesendte 28,000 Rdl. og anseeligt nedsatte Udgifter i Marokko ere tidligere omtalte; — i Petersborg renonce-rede han paa den ved Traktaters Underskrivning sædvanlige Present paa 6000 Rdl., som „den værdige, ejegode“ Panim, „der elskede ham som en Søn“, vilde uden hans Vidende skaffe ham hos Bernstorff, og han forskaanede derved Kassen yderligere for 12,000 Rdl. i Presenter til Andre, hvorhos han sendte 30,000 Rdl. til „hæmmelige Udgifter“ tilbage som ubrugte.

Afskedigelsen gjorde vel Sch. bitter og skarp, hvortil hans af Naturen tunge Sind vel bidrog Sit; men, naar

der er sagt, at, som Bernstorff havde faaet Uvilje mod ham, gjengjældte han denne „med et næsten glødende Had“, er dette et vel stærkt Udtryk, ialtfald ikke gjældende efter nogle Aars Forløb; thi Sch. skriver 1787 om Bernstorff: „Hans Hjerter var vist godt; han mente det vel med Fædrelandet; men desuagtet er han vist den skadeligste Minister, Danmark har haft, og Smerterne af hans Ministerium vil endnu mange Aar svie til hans Efterkommerer“; — og 1792 erklærer Sch. udtrykkeligt, at han ikke nærer noget „Had“ til B. „skjønt jeg altid har anset ham og hans Onkel som to Mænd, der har gjort Fædrelandet en ubodelig Skade, som vist ikke nær kan overveje det Gode, de maatte have gjort“. Med dette Syn paa A. P. Bernstorff forargede det ham at se ham stadig omtalt som „den store B.“, og han gjengiver fra et Selskab i Hamborg, hvad den russiske Minister fra Eutin gav til Bedste, at, da Kejserinde Katharina saa ofte læste i Journalen „der grosze B.“ og ikke vidste det Ringeste om hans store Handlinger, formodede hun, at det var en fejl Oversættelse af det danske „den lange B.“

Fra Uvilje mod Bernstorff gik Sch. videre — forøvrigt i Samstemning med den 1784 afgaaede Regering — til Afsky for og bitter Spot over hele den tyske Kreds i Kjøbenhavn, hvis Midtpunkt det Bernstorffske Hus var, og som raadede over 4 tyske Kirker i Hovedstaden med 7—8 tyske Præster og flere tyske Skoler.

„Hvilken Kontrast mellem Ministre, som tale ved uegenyttige, ædle Handlinger, og et andet Sæt af Mænd hos os, hvis ubetydeligste Handlinger strax udbasunes i alle Aviser og Journaler. Faaer en vis Minister en Søn, saa lader han cirkulere i Danmark og Holsten sin Ros paa Tryk, hvor han lader sig kalde den Store, den Udødelige. Neppe

faaer hans Hingst et Føl, der er vel gjort, og, om det endog ikke var, saa faaer det Præmien som velgjort; thi den Stiftamtmand gad jeg se paa, der turde negte en despotisk Finantsministers (Schimmelmanns) Hest Præmien om den endog var den største Skindmær. Neppe skriver han egenhændig en Opsats, førend der tales om den som om et Vunderværk. Neppe læser han (Grev Chr. D. Fr. Reventlow) et Par Ark Papir, saa hedder det, at han vaager hele Nætter for Landets Vel. Neppe reparerer Broderen (Grev Joh. Ludvig Reventlow til Brahetrolleborg) paa sit eget Gods en Skole — da dog Hundrede her har bygget Skoler og Hospitaler uden den ringeste Larm —, saa hedder han Fædrelandets Velgjører. Neppe giver en Minister, der nogen Tid har været syg, paany Conference med Ministrene, saa hedder han den utrættelige, store Mand, og de Kielske Lærde, ifald de vil staa dem vel, maa fra alle Kanter og Hjørner udbrede hans Lov og Ære“.

Meget i det Foregaaende er uddraget af Sch.s Breve til Gehejmeraad Joh. v. Bülow, Kronprindsens Kammerjunker („Marskal“) og fortrolige Ven*).

I et af disse Breve dat. 2.—2.—1787 fortæller Sch., at Grev Bernstorff havde sat sig i Hovedet at se Racines „Athalie“ opført af sin Kone, der skulde spille Josabeths Rolle. Grevinden vidste ikke, hvorledes hun skulde klæde sig og deklamere; hun skrev da til den unge Prof.

*) Videnskabernes og Kunstens offervillige Velynder, pludseligt afskediget 1793, uden at Grunden kjendes, derefter Ejer af Sanderumgaard ved Odense. I den Bülowiske Samling i Sorø findes henvend 150 Breve fra Sch. til Bülow foruden 5 Afhandlinger af Sch. om Finantssager og 12 Ark med Skildringer af 8 fyrstelige Personer 1786.

Cramer*) i Kiel og bad ham i sit eget og sin Mands Navn at komme til Kjøbenhavn for at informere hende; Cramer, „der som de fleste tyske Lærde er en Vindbeutel“, „Skuespiller og Gøgler“, forlod nu sine Embeds- pligter, Forelæsninger, i den vigtigste Tid for Studerende og rejste over Hals og Hoved midt i Vinterens Hjerte til Kjøbenhavn“ for at tjene Fædrelandet i den vigtige Be- givenhed at lære Grevinde B. at spille Komedie; det flat- terede ham meget, at hele Holsten skulde vide, hvor nød- vendig han var for en Ministers Fornøjelse, der, som man troede, deciderede over hele Holsten“; i Brevet stod ofte „mein lieber Cramer“, og Grevinden underskrev sig „hans Josabeth“; „Cramer, som troer, at hele Holsten skal bukke nok engang saa dybt for ham, naar det vides, at Grevinde B. er hans Josabeth, lader nu dette Brev cir- kulere i Holsten: jeg har læst det i Itzehoe“. I Anledning af Kronprindsens Nærværelse ved Stykkets Opførelse efter Indbydelse, skriver Sch. i et senere Brev: „Deri sees et Bevis paa hans Godhed og condescendenz (Nedladenhed), at han paa et Par Timers Tid har villet ennuyere sig (kjede sig) ved at høre disse lange og kjedsomme Tira- der. Sandelig jeg havde tiltroet Grev B. mere Skjønson- hed og, om jeg saa tør sige, mere Verdenskundskab, ikke at invitere en stor Herre til at se sligt et Spektakel, — Familielystighed, for at kalde det med det moderateste Navn; dog er snart ikke andet, end om man inviterte ham til at se paa, at man spiller Top eller leger Blinde- buk“ — — — „Hvad jeg frygter, er især Exemptet.

*) Joh. Andreas Cramer, tidligere tysk Hofpræst og der- efter theol. Prof. i Kjøbenhavn, veltalende, meget anset i den Bernstorffske Kreds, afskediget 1771, fordi han talte mod Hoflivet, Biskop i Lybæk, Prof. 1774 og Kants- ler 1784 i Kiel, † 1788.

Store Exempler smitte. Grevinde B. og Grevinde S. (Schimmelmann?) har intet i deres Husholdning at gjøre; de kan anvende al deres Tid paa at lære deres Ruller; deres Mænd har Penge nok til at betale Dekorationer, Klædedragter p. p. (m. M.), Autoritet nok til at lade komme Professorer fra Kiel til at informere deres Familier i at spille Komædie og maaske Kredit nok til at faa disse Professor-Rejser betalte paa Kongens Bekostning; men skulde denne Komædie-Mani udbrede sig til Middel- og Borgerstanden, maa vi da ikke vente os, at alle vore nuværende gode Husmødre maa blive ligesaa mange Theater-Princesser, at de vil gaa og studere deres Ruller istedenfor at tage vare paa deres Kjøcken og deres Børn, at de vil ruinere deres Mænd ved deres Skjødesløshed i Husholdningen, ved Bekostninger for Dekorationer og Klædedragter, ved Presenter til Komædiantspillerne, der skal informere dem, og ved Traktementer, der skal gives Tilskuerne, der, efter at have faaet Halsen tør ved at skribe Bravo, nødvendig maa have den vædsket igjen ved Vin og Puns — — —“

„Saa liden Lyst man end maatte have til at satyrisere, er det snart ikke muligt at bare sig derfor ved at se de mange Futiliteter (Ubetydeligheder), vore vigtigste Mænd giver sig af med i en Epoke, hvor det gjælder om Fædrelandets vigtigste Anliggender. Skjøndt det, som konvenerer (passer) for Børn og unge Folk, vist ikke altid konvenerer for Mænd af en vis Stand og Alder, saa vil jeg dog i det hele ikke dadle denne Komædiespillen, naar den ansees som anden Leg. Men at kalde en Professor med Forsømmelse af sine vigtigste Forretninger midt om Vinteren over til Kjøbenhavn er dog vel at give Børneleg en højst latterlig Importance (Betydenhed). Rapporteres det til Rusland, vil det være nyt Supplement til de Beskyldninger, salig Grev Panim saa ofte gjorde Grev B.,

at han handterte Børneværk med en Alvorlighed, som om det var de vigtigste Sager, og de vigtigste Sager, som om de var Børneværk“ — „Skjøndt jeg for min Del aldrig har elsket de saakaldte Forlystelser, Baller, Comedier p. p., saa dadler jeg dog ingen, der morer sig dermed; men jeg ønskede kun, at de maatte ansees som distractioner (Adspredelser) og ikke som Sager af Vigtighed. — — Hvad som ofte har degraderet (nedværdiget) den danske Gejstlighed i mine Øjne, er den nedrige Vilighed, med hvilken en Del af den gaaer ind i alle de deciderende (tonegivende) Ministres Hovedpassioner. Nu er Comediantspillen og Operasyngen Ministrenes Steckenpherd (Kæphest): strax bliver vor anseeligste Geistlighed spillende og syngende. Var Fruentimmer Ministrenes Hovedpassion, saa venter jeg at se en Del af vor fornemste Geistlighed omskabt til ligesaa mange Koblere. Disse Raisonnements, som virkelig ere grundede paa Erfaring, har været den eneste Punkt, hvori jeg har været uenig med den værdige Geheimeraad Guldberg. Jeg har ikke kunnet bare mig for saavel skriftlig som mundtlig at sige ham, hvor meget jeg fandt vor Gejstlighed intri- guerende og dens Opførsel stridende mod den Religion, de prædikede. Hvad Indtryk kan den gamle Cramers*) Skrifter om Bønnens Kraft og hans Prædikener om Verdens Forsagelse gjøre, naar man ved, at han stadigt ligger og pokulerer (skaaler) og betjener sig af alle Smigerkneb for at vinde Faveur (Gunst) og faa sin Ambition (Ærgjerrighed) tilfredsstillet; og hvo kan opbygges af Sønnens Prædikener og Forelæsninger mod Vellyst, verdslig Glæde p. p., naar det vides, at han for at flattere

*) Fader til Joh. Andr. Cramer, Præst i Tydskland, „drak sig ihjel“, siger Sch.

sine Josabethers (! — se ovenfor!) Passioner gjør alt sit til at indføre nye Luxe, der give Anledning til Vellyst og skadelig Tidsspild — — —“

Fra 1784 til 1789 „privatiserede“ Sch., først som Turist paa Rejser i Tydskland, Sveits, Italien m. fl. Lande, dernæst som Landmand i Holsten. Ved Opholdene i Udlandet — 5 à 6 Gange i sit Liv rejste han hele Evropa igjennem — kom det ham til Gode, at han var flere Sprog mægtig: „jeg lærte alle evropæiske Sprog undtagen Russisk“. I hans Bibliothek fandtes da ogsaa fransk, spansk, italiensk og russisk Sproglærer og Bøger paa Tydsk, Engelsk, Fransk, Hollandsk og Latin, foruden „en haandskreven tyrkisk Bog“. I Efteraaret 1786 træffe vi ham i et lille lejet Hus i Itzehoe, hvor han „slog sig skikkeligt igjennem“ med sine Vartpenge: 1200 Rdl., „i Gjerningen“ med Fradrag til Rangskat m. M. kun godt 900 Rdl., „mindre end nogen anden Minister før ham havde“, „dog tilstrækkeligt til at leve af, ifald jeg ikke var chargeret (bebyrdet) med en Del smaa Pensioner, som jeg i mine Velmagtsdage i Marokko og Petersborg paatog mig, og som jeg vilde tro mig højst ulykkelig ved at lade indgaa“. I Rusland havde han haft 10,000 Rixdaler „i Gehalt“ (Løn). I Itzehoe levede han i en „filosofisk Ensomhed“ og „ventede paa Lejlighed til at faa et lidet Landsted, hvor han kunde give sig af med Agerdyrkning og skaffe sig solide praktiske Kundskaber deri, indtil Hs. kgl. H. maatte værdige at bruge ham paany i sin Tjeneste“. Gjennem Vennen Bülow fik han Kronprindsen til at afkjøbe ham for 4000 Rdl. de Juveler, Kejserinden havde skænket ham, hvorved „han friedes for den Fortrædelighed at rejse om i Tydskland som et Stykke af en Juvelkræmmer med Jøder og Jøders Tilhængere paa Døren“, og hvorfor han bad Bülow om (— med et af Sch.

ofte brugt Udtryk —) „at lægge ham for hans kgl. Højheds Fødder for at bevidne ham al min Ærbødighed og Taknemmelighed og de ivrigste Ønsker, jeg gjør for hans Lyksalighed og Velgaaende“.

Ved Salgssummen blev Sch. sat i Stand til at kjøle af Grev Casper Moltke i Marts 1787 et lidet Landstec „Osterholt“ ved Itzehoe paa 4 Tdr. H. for 4600 Rdl. i klingende Mønt (5200, „hvis det skulde betales i grov Kurant“). Her levede han „et skjønt, stille og ensomt, dog saa roligt, nøjsomt og fornøjet Liv, at han personligt ingen Grund havde til at søge Embede, — og dog ønskede han en offentlig Virksomhed for ikke „at æde sit Lands Brød uden at gjøre Gavn derfor“. Her havde han „Fornøjelsen efter 3 Aars Savn at kunne holde Ridehest som i 16 Aar tidligere, og som i mine hypokondriske (tungsindige) Luner er for mig ret en Sag af Vigtighed“.

„Ofte paa hele Maaneder saa han ikke et fremmed Ansigt og kom ikke bort fra Osterholt“. Tiden anvendtes til Læsning, „med Pennen i Haanden“, Brevskrivning og økonomiske Forsøg i og egenhændig Deltagelse i Agerdyrkning. I April 1788 skrev han til Bülow: „I denne Vinter har jeg været mere end almindeligt hypokondrisk og sygelig, og jeg synes daglig at kunne glæde mig i det lykkelige Haab og de glædelige Udsigter, at Epoken maa ikke være for langt borte, hvor jeg vil indtræde i en bedre Verden, og hvor jeg vil spare for mit Fædreland de Vartpenge, jeg nu saa ganske omsonst nyder“. —

„Patriotisme har gjort mig til Poet“, skrev Sch. senere fra Osterholt til Gehejmerraad Bülow. Dermed sigtede han til et Syngestykke, som han i sine ensomme Timer havde udkastet Planen til, rørt over Kronprindsens

ædelmodige Godgjørenhed mod nogle fattige Fiskere i det skaanske Fiskerleje Raa, og som han ønskede, „at en af vore gode Poeter skulde udføre for at forevige den ædle Handling“. Ideen havde han fra et engelsk Theaterstykke, han havde seet i London for 22 Aar siden. Udkastet, som han sendte til Bülow, havde til Formaal „at fremstille vor fortræffelige Kronprinds' ædle Karakter, Menneskekjærlighed og for sine Undersaatter lykkelige Tænkemaade i Modsætning til den svenske, ikke afholdte Kong Gustaf IV Adolfs Ødselhed, Lyst til Spektakler og Komedier, Falskhed, Salg af sine Undersaatter til Tyrkerne og Presenter til Paven“; — i tvetydige Vendinger skulde der gives Vink om, hvor godt det vilde være, om begge Riger „forenedes“ under en dydig og veltænkende Herre, saaledes at det ikke bestemt sagdes, om der mentes fælleds Fyrste eller blot nøje Alliance. Altsaa: Svenskerne skulde opægges til Had mod deres Konge, og saa skulde der fiskes i rørte Vande til Fordel for Kronprindsens Kandidatur til den vaklende svenske Throne. Den mere velmente end politisk og æsthetisk betydelige Lejlighedsdigtning skulde i svensk Oversættelse sendes i mange Exemplarer til svenske, finske og russiske Boghandlere og paavirke det svenske Folks Stemning. For Forsigtigheds Skyld skulde Titelbladet nævne en svensk Oversætter, Stokholm som Trykkested og en derværende Boghandler som Forlægger. — Scenegangen i det lille Drama: „Den svenske Fiskers Tilbagekomst til Raa“ udkastede Sch. som følger. 1ste Scene: En svensk, retskaffen, veltænkende Fiskers Kone og Børn vente paa Mandens Tilbagekomst fra Kjøbenhavn, hvorhen han er rejst for at takke Kronprindsen, den ædle Velgjører, for Hjælp i hans Ulykke. Her en Arie om Nøjsomhed. 2den Scene: En enfoldig Nabo kommer og sætter Familien i

Skræk ved at fortælle om de Danskes Grusomhed, saa at Fiskeren vil blive pint og dræbt. Datteren synger en Begrædelse af Faderens Ulykke. 3dje Scene: En fornuftig Svensker, som er bleven saaret i Slaget ved Kvistrumbro (1788), kommer ind, leer ad deres Graad og taler om den danske Kronprinds' ædelmodige Behandling af de Svenske. 4de Scene: Fiskeren kommer tilbage til Alles Glæde, har paa Tilbagerejsen reddet en Dansk fra at drukne, fortæller om Kronprindsens fortræffelige Egenskaber og alle Danskes Venskab for de Svenske og synger en Sang, der til Kronprindsens Ros ender med: „Lyksalig det Land, som kan kalde ham sin! — Gud give, jeg kunde og kalde ham min!“ 5te Scene: Den reddede Dansker kommer ind, ytrer sin Taknemmelighed, taler om de Danskes og Svenskes ædle Tænkemaade, fortæller, at han ogsaa har været med i Slaget ved Kvistrumbro, — og — som det opklares — vist sig menneskekjærlig netop mod den i tredje Scene omtalte Svensker; de To omfavne da hinanden og fortælle begge Træk om Kronprindsens Sjæls Storhed og de Danskes ædle Handlemaade. Her kunde da i en Arie gives vigtige Vink, f. Ex. om de Danske sang: „O, svenske Folk, hvis Dyd og Mod — Vi Danske ej miskjender; — Udsprunget af beslægtet Blod, — Kom! lad os være Venner! — Gid, at vi alle samtlige, — Som Friedrichs Dyder ære, — Maa udi Et forenede — Ved ham lyksalig være!“ Stykket skulde ende med et Kor til Kronprindsens Ære, f. Ex.: „Hans Navn og Ære aldrig skal af vores Bryst udslettes! — Gid han var vor! og vi igjen var Friederichs den sjettes!“*)

Levelysten fik dog Overhaand over Tungtsindets Ønske i Foraaret 1788; han søgte Ansættelse i Holsten for

*) Se Jul. Clausen: „Skandinavismen“ 1900.

ialtfald at kunne være i Nærheden af sit kjære Osterholt. Det lykkedes ham dog ikke. Derimod udnævntes han — uden Ansøgning — i Maj 1789 til Amtmand over „Nyborg og Tranekjær Amter“*), — en Udnævnelse, som utvivlsomt skyldtes Vennen Bülow's Indflydelse hos Kronprindsen, maaske ogsaa Bernstorff, som sad i Statsraadet, og hos hvem Sch. selv havde „bragt sig i Erindring“ (!!)

6. Juni 1789 skriver Sch. sit første Brev fra Faaborg, hvor han tog Bolig som Amtmand, til Bülow: „Men hvad skal jeg nu skrive Dem om fra det lidet Faaborg, hvor man saa særdeles lidet bekymrer sig om eller forstaar sig paa Politik, at det første Spørgsmaal alle, endog de Fornemmere, gjorde mig ved min Ankomst hid, var, om vore i Holstein staaende Soldater allerede var marcherede ind i Hamburg, og paa mit Spørgsmaal, hvad de skulde gjøre i Hamburg, svarede man mig, at Røgtet gik i Faaborg, at Hoffets Afsigt var med disse Soldater at tvinge Hamburgerne til at modtage vore danske Sedler for fuld Værdi uden at beregne, hvad nu sker, 25 pCt. Tab Vexel-Cours — — — Naar man kommer hid fra Holstein, saa bliver man ret hjerteklemt ved at bemærke den Kummer og trykkende Fattigdom, som hersker i smaa Stæderne i Danmark mod Holstein, hvilke er en nødvendig Følge af de trykkende Byrder (hvortil kommer den trykkende, uhyre Vexelkurs, som gjør danske Penge til de sletteste i Europa), som det Første er belagt med i Proportion af den Sidste. Hvorfor mon dog Holstein altid har været

* Fra 1799 „Svendborg Amt“, med Fradrag af Hindsholm til Odense Amt og med Tillæg af Kjøbstæderne Svendborg, Faaborg og Rudkjøbing, samt fra 1802 Nyborg fra Stiftamtet.

behandlet som det rette Barn og Danmark som Stedbarnet!“

I Faaborg boede Sch. først i den ved Sognepræst Kannewurffs Enkes Død ledigtblevne Gaard paa Torvet, hvorpaa han anvendte „anseelige Bekostninger“, dernæst i det af ham 1793 opførte, nu nedrevne Hus „Nøjsomhed“, udenfor Østerport ved Landevejen. Over Døren stod med et Ordspil: „Veltillfredshed, Glæde, Fred — nydes vist i Nøjsomhed“. Til Huset maa have hørt Jord, siden Kongen 1794 approberede „Magelæg af nogle Amtmand Schumacher og Graabrødrehospitalet tilhørende Jorder paa Bymarken“. Aaret før Byggeriet i Faaborg var Osterholt solgt. I Sommeren 1790 havde Sch. faaet Tilladelse til at tilbringe 3 Uger paa sin lille Bondegaard i Holsten — „mit Fyrstendømme“. „Nu er jeg da paa mit lidet Osterholt. Her seer jeg da intet, uden hvad som i højeste Grad behager og fortryller mig, mine smaa, kornrige Agre, til hvis Frugtbarhed jeg med mine egne Hænders Arbejde“ (— han havde selv gaaet bag Ploven —) „saameget har bidraget, mine tilvoxende Træer, jeg selv har plantet, og mine Græsarter, som jeg saa omhyggelig har opavlet. Her nyder jeg da indvortes Glæde af landlig Stilhed. Hvilken behagelig Afvexling at kunne løbe fra mine Embedsforretninger til min Staldforing, mine Græsarter og øvrige Forsøg ligesom igjen fra disse til Forretningerne! Kan noget i Verden give mig den i Vinter og Foraar svækkede Sundhed igjen, maa det være Landlivet blandet med Forretninger til Nytte for mine Medborgere“. Det var da et haardt Stød for ham, at Nøden tvang ham til at skille sig af med Osterholt 1792. „Da jeg stod paa Vartpenge, nød jeg 1200 titulære Rdl el. 980 Rdl. i slesv.-holst. Kurant. Nu som Amtmand nyder jeg dette kun i Banco Nota, altsaa 10 pCt. mindre, og

har desuden mit Kontor at holde, som koster mig over 200 Rdl. Jeg staaer altsaa egentlig kun for 780 Rdl. Banco Sedler, altsaa ringere endog end de meste af de omkringboende Præster. Jeg har derfor, saa haardt det end gaaer mig imod, maattet resolve mig til at sælge Osterholt og aftræde det til 6. Dec. til Hr. von Rumohr for 5633 Rdl.; jeg gav mindre derfor, men har meget forbedret og forskjønned det, saa at jeg derpaa har tilsat over 2000 Rdl. Jeg forlader det med den Kummer, hvormed man forlader en Ven, i hvis Omgang man har haft tusind uskyldige Forlystelser, og som har foraarsaget En mangan glædefuld Time. Dog her i Verden maa man vænne sig til Opofringer og Fornægtelser, og vi ved, at vi tilsidst skal forlade Alt. Give Gud, at, naar den Tid engang kommer, vor Samvittighed maa give os det Vidnesbyrd og det Haab, at det Tilkommende for os vil blive langt lykkeligere og glædefuldere, end hvad vi have forladt“.

Forøvrigt var Sch. tilfreds som Amtmand: „jeg finder mig særdeles lykkelig og fornøjet i det mig nu allernaadigst anbettede Embede, og, skjøndt mine Indkomster ere snarere mindre end større end tilforn, saa er det dog for mig den sandeste Glæde nu at være sat i Lage til at gjøre nogenlunde Fyldest for det Fædrelandets Brød, jeg nyder“.

Paa Rejser fra Kjøbenhavn over Nyborg til Udlandet eller omvendt kom kongelige Personer oftere gennem Faaborg, og Amtmanden maatte da gjøre pligtmæssig Opvartning indenfor sit Omraade. Da saaledes sidst i Sept. 1789 Kronprindsen ventedes til Faaborg paa Gjennemrejse, skrev Sch. til Marskal Bülow, at det vilde være ham en Glæde, om Prindsen vilde træde af hos ham: „men mit Hus er saa simpelt, mine Indretninger saa

simple, jeg selv var altid Elsker af det Simple, og nu har 3 Aars Landhusholdning, Stilhed, Ensomhed og Afsondring forøget denne Grundlage i min Character; dog vor naadigste Kronprinds elsker jo selv det Simple. Maa-ske kunde altsaa en blot ringe Suppe, indtaget i min stille Hytte, som en Forfriskning efter en Sørejse ikke være ham ubehagelig, og især naar Hs. H., som jeg tør haabe, mindre vilde se paa den simple, ringe Beværtning, end paa det Hjerte fuld af den dybeste Ærbødighed og Taknæmmelighed mod ham, med hvilket en tro og ivrig Tjener turde vove at anbyde det“. Først i Nyborg, som det synes, kom Sch. til „at opvarte“ den fra Udlandet tilbagevendende Kronprinds, og her var han — paa Grund af fejl Anvisning, „enten af Enfold eller af Ondskab“ — saa uheldig at gaa uanmeldt ind til den store Herre; „dette Fusentasteri gav ham mangan urolig Time“, og han ud-bad sig gennem Bülow Hs. kgl. H.'s Forladelse“ for en Etourderie (Dumdristighed), som han aldrig vilde kunne tilgive sig selv“. „Jeg tilskrev den store Herres ædle Tænkemaade, at jeg ikke fik en højst ubehagelig compliment som fortjent“. „Da jeg aldrig fandt mig skikket til Hoffet, saa vil Fejltagelse i Hofetikette altid være min Lod. Tavs, indesluttet i mig selv, tankefuld ved Hoffer som i mit Studerekammer, oftest distrahit, halv døv og ganske berøvet den Munterhed i Omgang og Opmærksomhed til at gefalde, som characteriserer Hofmænd, duer jeg til Intet uden at sidde med Pennen i Haanden eller gaa bag en Plov. Alt andet, hvad man i Verdens Sprog kalder Lykke, Fornøjelse p. p. er derfor og var stedse for mig som et tomt Intet“. — Aaret efter, ved samme Aarstid, vendte Kronprindsen tilbage efter sit Bryllup med Prindsesse Marie paa Got-torp Slot. Sch. tog imod dem i Nyborg og var aldeles

rørt over Prindsessens „fortryllende Øjne, der lyste af Godhed, en Yndighed, som maatte henrykke endogsaa den fineste Hofmand, og en Dyd, som maatte fyldestgjøre Himlen“: „hun vil blive Danmarks Yndling!“ „Bl. a. fornøjede det mig inderligt, at en Bondekarl, som stod ved Siden af mig, da Hds. kgl. Højhed med saa megen Naade tiltalte mig, at han rørt af den Mildhed, Godhed og Naade, som straaede af hendes Øjekast, vendte sig om til de andre Bønder og sagde ganske højt: „det er sandt! det er et dejligt Menneske!“ hvilken vist uhykkelske Ros jeg vovede strax at gjentage for Hds. kgl. H.“

Fyens Stiftamtmand var Kmh. Fr. Buchwald til Gudumlund, hæderligt bekendt som besjælet af Bernstorff'ernes og Reventlow'ernes bondevenlige Sind. Der havde i Mai 1791 været Tale om, at han skulde fortrænge Sch. fra Nyborg Amt til det ringere Amtmandsembede i Haderslev Amt. Heri og i den fuldstændige Modsætning mellem de to Personligheder maa Forklaringen søges til Sch's stadi-
 gige satiriske Udfald mod Buchwald, hvor Lejlighed gaves. Sch. fortæller saaledes i et Brev, dat. 22.—7.—1791, at Stiftamtmanden ganske mod Borgerskabets udtalte Vilje, men dog paa dettes Bekostning havde opbygget Slagterboder i Odense By, hvor der kun var 3 Slagtere, for at ophøje Byen til en Residents, formodentlig i Betragtning af, at den var Stiftamtmandens Bopæl; Boderne stod hen og raadnede uden at bruges; ved Stiftamtmandens Tilbagekomst efter en Tids Fraværelse havde Pøblen hængt en Del Rotter i Boderne; Hr. Kammerherren havde altsaa den Fornøjelse ved at kjøre forbi Boderne at bemærke, at Omkostningerne dog ikke havde været ganske forgjæves, da de Katte, som gik til Torvs for at købe Rotter, nu vidste, hvor de skulde søge dem, og kunde haabe at

faa gode, fede Rotter for deres Penge; — „hele Fyen morer sig over disse Løjer, og en Del glæder sig vel over Hr. Kmhs. Tilbagekomst, fordi de i hans Fraværelse saa meget manglede materie de conversation (Samtalestof) og savnede de Gjenstande for Morskab og Løjer, som han ved sine Anstalter og Opførsel saa daglig giver Stiftet og Byen.“ — ⁷/₁₀ 1791 fortæller Sch.: at Stiftamtmanden mod al mulig Etikette, Ceremoni og den ham. saa naturlige grace (Værdighed) uddelte til 3 Skoleholdere ved Brahetrolleborg (hvor den for sin varme Interesse og opofrende Virksomhed for Almueskolevæsenets Fremme i Egnen bekendte Grev Ludvig Reventlow boede) de dem af Kronprindsen skjænkede Medaljer, hvortil han føjede den for Lærerne glædefulde og smigrende Skænk af et — Kys! „Nogle af Tilskuerne vil have bemærket, at Skolelærerne skal have slikket sig over én Time om Munden for ret at indsuge det velsmagende Kys. Dette er dog noget poetisk talt; thi Andre vil derimod mene, at Guldmedaljerne muligt maatte have smagt dem bedre end Kysset; men de, som tænke saaledes herom, sige det dog kun hinanden i Øret, da vor Stiftamtmand let maatte svære et dødeligt Fjendskab til dem, som lægge mindre Importanz (Værdi) til et af Hs. Højvelbaarenheds Kys end til en Guldmedalje fra Hs. kgl. Højhed“. — I et tredje Brev dat. 17.—2.—1792 udtaler Sch. sin Misbilligelse af de Komedier og Maskerader, som gjorde „Stiftamtmandens Residents“ meget brillant, men hvortil han ikke vilde komme trods Indbydelse af de fornemste Delhavende. „Jeg erfarer vel, at En og Anden affecterer herfor at anse mig som en Herrnhut eller Pietist; men herom bryder jeg mig ikke. Er det Pietisteri eller Herrnhuteri at anse huslig Dyd, Arbejdsomhed, Omhu og Tarvelighed

for Hovedpligter og at tilvende den trængende Nødlidende, hvad man kan anvende paa Comoedier og Narrestreger, saa er jeg gjerne Pietist og overlader gjerne til vore Odense Store samt til Bispen (Tønne Bloch, Fyens Biskop 1786--1803) og Præster at anse Svir, Drukkenskab, Comoedie og Masqueradeløben for orthodoxe Christendoms Pligter. Mærkeligt nok, at vor Stiftamtmand og Biskop, som ellers ere uenige i Alt, blot ere enige, naar det gjælder om Comoedie, Masquerade og deslige Narrestreger. Det forekommer mig, som om jeg ønskede de Tider igjen, hvor Præsterne bar Calotter og Præstekoner og Døtre bar simple Huer, og hvor Præster saa langt fra at gaa i Comoedie eller lade deres Børn spille Comoedie ikke engang vovede at spille Kort, ja knap at gaa i lystig Selskab. Overmaade meget har Præstestanden tabt i den almindelige Mands Agtelse, siden slig Forandring er foregaaet i deres Levemaade. Ret ækelt er det nu at se vore unge petitmaitre- (Spradebasser-) Præster med deres ziirlig friserte eget Haar, som de nu, naar de kjøre i Regn og Blæst til deres Annex, maa holde Folk til at opstikke, for at paradere ret ziirlig paa Prædikestolen, og dette netop paa en Tid, hvor alt andet Petitmaitrerie synes afskaffet, og hvor man ikke finder Petitmaitre uden blandt Præsterne. I Almindelighed gjøre og Præsterne efter den nuværende Tone langt mere Skade med deres Exempel end Nytte med deres Lærdom. Saaledes er det Bønderne forbudt at gjøre altfor store Brølluper og invitere dertil altfor mange Mennesker, fordi dette glver Anledning til megen Svir og Liderlighed. Imidlertid encouragerer (opmuntrer) Præsterne selv til denne Uorden, fordi de laa større Offer, jo større Forsamlingen er. ja, her er endog overalt Bruget, at de Præster, som har voxne Døtre,

sende disse til Bondebrølluper for at dandse hele Natten med de fordrukne Bønderkarle“.*)

1. Maj 1800 flyttede Sch. fra Faaborg til den af ham købte Ejendom i Ollerup Sogn „Bejerholm“, en gammel Adelsgaard, som nævnes allerede 1372**), 4 Aar før Hvidkilde, og som dengang var Avlsgaard under Nakkebølle, med 3 Tdr. H. i Ollerup og $10\frac{6}{8}$ Tdr. H. i Vesterskjerninge. Sælgeren var Oberstløjtnant de Cicignons Datter, Gehejmeraad Fr. Skeef til Mullerup's Enke, „Dronningen paa Fyen“ (som Frederik VI kaldte hende), som ogsaa solgte selve Nakkebølle 1815. Strax ved Bejerholms Kjøb indgik Sch. Tiendeakkorder med Præsten i Vesterskjerninge (Tienden skulde beregnes efter Gjennemsnit af de sidste 10 Aar) og med Proprietær Berg paa Skjoldemose, Ejer af Vesterskjerninge Kirketiende og Ollerup Kongetiende (Tienden in natura omsattes til 1 Rdl. 2 Mk. aarligt af hver Td. Hartk. af Bejerholm og den saakaldte Bernekilde Lykke). Gaardens Besætning bestod ved Sch.s Død af 8 tildels gamle Heste, 16 Køer, 1 Aaringstyr og 1 rødkullet 2 Aars Tyr, 10 Faar med 10 Lam og 1 Vædder, 2 Søer med 15 Grise og 2 overfødte Svin. Vilde Amtmanden kjøre ud — med eller uden Per Kusk i Livréc og Surtout (Kappe) og med Hat — kunde han vælge imellem „1 Enspændervogn, 1 gulmalet, holstensk Vogn

*) Jfr. L. Koch: „Den danske Kirkes Historie i 1801—17“, S. 180 flg.: „Den gejstlige Stand var falden i Foragt hos de Dannede“. —

**) I en latinsk Vidneførsel fra 1372 frakjende Fogeden i Sundsherred, Præsterne i Skerning og Sedhorp (Sørup) Væbner Godekinus af Beyerholm m. Fl. en vis Botilda Kerff retmæssig Besiddelse af noget Jordegods, Drosten Laurits Jønson havde skænket de Spedalskes Hus (St. Jørgensgaard) ved Svendborg 1332.

med Læderstole, 1 ditto, 1 ditto brun, 1 Kalesche, 1 mindre, 1 Vinervogn og 1 rødmalet Vogn“. „2 gamle Sadel, 1 dobbelt og 1 enkelt Trendse og 1 Ridepisk“ var Minder om hans Rideture; — naar han paa disse var ude for at se til sine Marker, vare Børnene — fortælles der — ilede til for at lukke Leddene op for ham, hvorfor vankede en Ducør. Endnu i sit 73. Aar havde han kjøbt en ny Ridehoppe (400 Rdl. N. V.) Paa Gaardspladsen var en Lygte anbragt paa en Pæl. I den store Have fandtes et lukket Lysthus med 2 Bænke og 1 Sofa med 2 blaastribede Puder, og blandt dens Urter var ogsaa Kommen, Cikorie, Kjørvel, Karse og Kokleare. Beboelseslejligheden bestod af I. Forstue; — II. Amtmandens Kontor (med Skrivepult, Sofa, „Mosjonsstol“*) Servante, Reol, Papirkasse, Rejseskrin, 2 Sabler med Felttegn, et Par Sølvspænder, 1 grøn Silkeparaply, Spanskrør med Sølvknap og Ring, 3 Stokke med Benknapper, Lygter og Kort over Rusland); — III. Sammes Soveværelse; — IV. en 3 Fags Dagligstue (med 1 firkantet Bord med 2 Fløje, 1 ditto „forfærdiget af sl: Afdøde“, 1 ditto med Porcellænsplade, 1 Sofa, 6 Armstole med tærnet Betræk, 1 Kontorstol, 1 Sovestol med Taburet, 2 Spejle med forgyldte Zirater, 1 Natuhr i en lakeret Urne og 13 Billeder i Ramme); — V. det blaa Kabinet paa 1 Fag (med 1 Egechatol med Opsats, 1 Sofa, 2 Stole, 1 Taburet, 2 dobbelte Lysearme, 2 Familiebilleder i Rammer, 1 Jernvindovn m. M.); — VI. det broderte Kammer ligeledes paa 1 Fag (med 1 stort Egebord med Fløje, 1 Egechatol med Opsats, 1 otte Dages Stueuhr-Sangværk i blaamalet Futural, 1 Spejl, 1 Barometer, 1 rundt Bord med Sofa, 4

*) kjøbt paa Mullerup 1816; et Par Aar tidligere havde Amtmanden ladet gjøre en „Motion-Machine“ (?) —

Stole, 1 Lænestol med broderet Betræk, 2 mindre Borde, 1 grønt Rullegardin, 1 firkantet Jernvindovn og 3 Silhuetter i Ramme af Amtmandens tre gode Venner Guldberg, Grev Panim og Marskal Bülow); — VII. en 2 Fags Sal (med 2 Mahognispilleborde, 1 rundt Mahognibord, 1 lille Elletræsbord, 1 Bøgesofa, 12 Stole med blaat Betræk, 1 Bord med 2 Fløje, Skrivepult, Spejl, 2 dobbelte Lysearme, 1 stor, rund Glaskugle hængende under Loftet, 1 stor, to Etages-Vindovn med Tud og Tromle, 2 Fag Gardiner med Fryndser og 2 uldne Rullegardiner); — VIII. Bibliotheket; — IX. Gjæstekamre forneden og ovenpaa; — X. Jfr. Meinerts, Jfr. Mazantis, Fuldmægtigens, Kontorbetjentens og Pigernes Kamre, Køkken, Spisekammer, Mælke-, Rulle- og Borgstuer, Ølkammer, Vin- og Saltkjældere og Fadebur (ovenpaa).

Saaledes var da en ret velhavende og højfornem Amtmands Stuer møblerede og udstyrede for 100 Aar siden, — ikke overdaadigt, heller ikke tarveligt. Husgeraadet svarede dertil. Hvad der fandtes i de ved Skifteretsforretningen tillaaede og forseglede Skabe og Gjemmer, vides ikke: 11 Nøgler overleveredes Herredsfogeden. Men til „daglig Brug“ stillede Følgende til fri Raadighed: I. af Sølv: 1 Potageske, 8 Spiseskeer, 1 Peberdaase, 1 Sukkerbøsse, 1 Flødeske, 1 Sukkertang, 4 Theskeer og 1 Thesi; — II. af Porcellæn: 1 Kaffekande, 2 Sukkerdaaser, 2 Spølkummer, 2 Thepotter, 1 Thedaase og 23 Par Thekopper; — III. af Messing: 4 Stager, 6 Plader, 1 Lysesax, 2 Profitter og 1 Lyseslukker; — IV. fremdeles: 1 Olieglas med Sølvlaag, 2 Blikskrin til Sukker, 4 Saltkar, 4 Malmysestager, 2 Staallysesaxe, 6 Blikpresenterbækker, 12 Flaskeundersættere, 1 Sukkersax paa Brædt, 6 grønne, lakerede Lysemanchetter, 1 brun, lakeret Kaffe-kande, 2 Dusin Frimurerglas, 23 Vin- og 4 Ølglas, samt

2 Damaskesduge og 36 Servietter. I Kjøkken og Fadebur fandtes en Bouillonskjedel med Laag, 5 Kasseroller med Laag, 8 Former, 4 Thekjedler, 1 Chokoladekande, 1 Æbleskivepande og 1 Skummeske, — Alt af Kobber; dernæst 15 Blikformer, 2 Kjedler og 1 Morter af Messing, 1 Fad og 20 Tallerkener af Tin, Vaffel-, Oblat- og Godraadsjern, 1 Stenmorter, 1 Kjødgaffel, Trefødder, 1 Dusin dybe og 2 Dusin flade Porcellænstallerkener, 16 Fade og 4 mindre med Laag, 11 Terriner med Laag, 4 Asietter, 4 Sauce- og 3 Salatskaale, 4 Geléformer, 1 Hvidkaalshøvl, 2 Citronpressere, 1 Tærtepande med Laag m. M. Den „nøjsomme“ Mands Vinkjælder var ret godt forsynet: dér laa — foruden 3 Halvankre og 19 tomme Bouteiller — 19 Flasker Rom, 10 Fl. gammel Rom, 4 Fl. Madeira, 2 Fl. Likør, 1 Fl. spansk Vin, 1 Fl. Cataloniaevin, 3 Fl. Charto . . . (?), 4 Fl. Faaborg Vin, 12 Fl. ordinær Vin og 4 Fl. med sort Segl.

Af Sch.s Bogsamling paa ca. 1900 Nrr., der solgtes ved Auktion paa Bejerholm i Sommeren 1818, kan skjønes, i hvad Retning hans Interesser gik: kun lidt Skjønlitteratur og lidt Historie, — selvfølgelig nogen Jura, Politik, Statistik, Rejsebeskrivelser og klassisk Litteratur; — desuden Sproglære, Botanik („Berberissens Forsvar“ 1814), Zoologi (om Bier, Myrer, Oldenborrer, Maaren, Saltvandsfisk og Hunde), Havevæsen (Gartnerbøger; om Frugttræer) og Landvæsen (om Agerdyrking, Kvægavl, Plove, Hestebeslag, engelsk Saamaskine, Kværk og Snive, Kartofler, Foderurter, Hør, Hamp, Spergel, Ukrudt); — men særdeles Meget vedkommende Medicin og Kirurgi (om Opium, Vandkur, Forstoppelse, Fruentimmersygdomme, Jordemødre, Barselkoner, Ammer o. s. v.) og endnu Mere vedk. Økonomi, Industri og Teknologi (om Ovne, Dampkogeapparat, fordelagtige Møller, forbedrede Veje og

Vandlebninger, de bedste Sko, Kogning, Konditori, Likører, Ost, Bensuppe, Cikorierod til Kaffe, Paparbejder, Fernis og Lakering, Lommeuhre og Barberknive). Til selskabelig Underholdning tjente Bøger om Julelege, Tryllekunster, Magi og Alkymi, Kunststykke og elektriske Spilleværker. Sang- og Visebøger, Musikalier for Guitarre og Klaver og en Bog om Fløjtespilleren i Forbindelse med „2 Kasser paa Loftet med musikalske Instrumenter“, synes at tyde paa, at Sch. har været Dyrker, ialtfald Ynder af Musik. Naar der af religiøs Litteratur fandtes foruden Andagtsbøger: „Christus og Fornuften“, „Haandbog i Moral“ og „Den renere Christendom“ (begge sidste paa Tydsk), tør formenes, at Sch.s Christendom væsentligst har været rationalistisk i Tidens Aand, selv om han ogsaa havde Brorsons „Troens rare Klenodie“ staaende i sin Reol og ialtfald i sine sidste Aar jevnlige kommuniserede (i Vesterskjerninge Kirke). Formeningen bestyrkes af flere allerede anførte Udtalelser af ham og af følgende. „Umuligt kan man have Tillid til Gud uden tillige inderligt at ønske at vinde hans, den Allerhøjestes, Bifald, og hvad Lykke i Livet kan være større, hvad i Verden kan give mere indvortes Ro! — — — At en Uhrmager, der for at fortjene Levebrødet forfærdiger et Par Hundrede Uhre, naar han har solgt dem, bryder sig kun lidt om, hvorledes de gaaer, dette begriber jeg; men at det allerviseste Væsen, som for sine for os ubegribelige Hensigter har fundet det nødigt at skabe en Verden, at han skulde siden finde det unødigt at bryde sig derom, men blot more sig med at se Jorden løbe om paa sin Axe, — nej, det er umuligt. Og var det endog muligt, at disse Tanker om Guds Indflydelse paa Verden var en Illusion, saa kontribuere de dog saa meget til en brav, ædeltænkende Mands Lyksalighed, at det vilde være daar-

ligt at søge at skille sig derved. Den behagelige Vished, at der existerer et Væsen uendeligt bedre og forstandigere end jeg, som tænker, vil og handler som jeg, men med en Forstand, en Godhed, en Magt, der uendelig overgaaer alt, hvad vi kjende herom paa Jorden, at dette allerfortræffeligste Væsen kjender mig, elsker mig, leder mig gjennem mange for mig ellers mørke og kummerfulde Veje til mit sandeste Vel, — hvilken lykkelig, hvilken Sjælen over alt det Jordiske langt ophøjende Tanke! Ja, hvilken Trøst i Livet, hvilken Tryghed i dydige Grundsætninger! hvilket Mod til at følge disse udspringer ikke af den levende Tanke, at der er et Sted en Dommer, som nøje ved vor Værd og som giver os sit Bifald! Synet op til ham gjør Hjertet rolig og tryg. Og dette lykkeligjørende Bifald erholdes uden tusind Kunstgrieb, uden Hofkabler og Intriger, blot ved den behageligste, den mest smigrende, den største Beskæftigelse i Livet, ved Bestræbelsen af at kontribuere saa meget mulig til sine Medmenneskers Lyksalighed“.

Et enkelt Stykke af sit indre Menneske lægger Sch. frem for os i følgende Selvbedømmelse: „Jeg er bleven opdraget af en meget skarp og alvorlig Fader, vant altsaa fra Barnsben af indtil mine mandlige Aar paa det Nøjeste at adlyde, og denne Grundsætning er saaledes indgroet hos mig, at jeg med Sandhed kan bevidne i mine Embedsforretninger ofte at have ganske handlet og negotieret mod min egen Overbevisning, blot fordi jeg troede det min Pligt aldrig at lade noget indflyde af mit Eget, men blot at lyde mine Foresattes Befalinger. Ligesom jeg altsaa har troet det en Hovedpligt at adlyde, har jeg ogsaa staaet paa at ville adlydes, hvor jeg enten paa kgl. Befaling eller som Husfader troede, at det var min Pligt at befale. Derfor bliver jeg maaske ogsaa mere opbragt

end mangan anden, hvor jeg seer, at Subordinations Pligt sættes ganske ud af Øjne“.

Som Sch. flittigt brugte sin Haand til at føre Pennen, ogsaa under Læsning, saaledes gav han sig ogsaa af med, hvad der almindeligt forstaaes ved Haandens Arbejder. At han pløjede, plantede og fodrede paa Osterholt, er omtalt; men han baade snedkrede og drejede tillige, ja, i den sidste Færdighed kunde han lære fra sig. I hans Dagligstue stod et af ham selv forfærdiget Bord, og om en Elev i Drejning fortæller han 1814: „Jeg har paa nogle Aar hos mig (som Kontorbetjent) et ungt Menneske af Bondestanden, Jens Simonsen, som jeg ved at bemærke, at ham fattedes Kræfter til Bondehaandtering, selv har til lært til Drejning. Efter deri at have erhvervet de første Haandgreb, har han ved egen Flid i Drejning og de dertil hørende Arbejder allerede bragt det saa vidt, at han forfærdiger Fløjter, Clarinetter og deslige musikalske Instrumenter af Træ og Ben og udarbejder Klapperne og Fjærene selv.“ *)

*) Jens Simonsen, Sognefogedsøn fra Bjerregaard i Vesterskerlinge (ogsaa Søstersønnen, den bekjendte Musiker og Komponist i Ulbølle Hans Hansens Fødegård), nedsatte sig efter Sch.s Død som „Kunstdrejer“ i Vesterskerlinge By, men rejste 1824 som „privileret Drejer“ til København, antoges af Selskabet til Naturvidenskabernes Fremme som Kustos ved Selskabets Instrumentsamling og hjalp H. C. Ørsted, der ikke var videre haandsnild, ved hans Experimenter; han kunde da sige til Studenterne med et Skuldertræk: „Ja, Professoren kan nok snakke om det; men det er mig, der kan gøre det“. Allerede 1826 kom han tilbage til Fyen og opholdt sig snart her, snart der (Sorø, Ollerup, Rudkjøbing), indtil han døde i sit Fødesogn 1876, ugift, 84 Aar gl., uden trods sin Dygtighed at have bragt det til noget Stort.

Paa Grund af de stigende Brændselspriser spekulerede Sch. meget over den sparsommeligste Brændselsbrug. En efter tysk Anvisning indrettet Kogeovn, som opvarmede baade Kjøkken og Borgerstue paa Bejerholm, og hvori han bagte Sur- og Hvedebrød, fandt han brændselsbesparende og fik indført flere Steder. Efter en Del Forsøg udfandt han ogsaa den mest besparende Stueovn (med Kanal under Gulvet). Derimod lykkedes det ham ikke trods en Hoben Forsøg med en efter tysk Tegning opført Bagerovn paa Bejerholm: den vilde aldeles ikke trække og maatte rives ned igjen.

At Sch. i det Hele taget var mere realistisk end idealistisk anlagt, fremgaaer bl. A. deraf, at da der skulde tages Bestemmelse om Anvendelsen af Klosterkirken i Svendborg, der var bygget i Valdemar II's Tid af Graabrødrene og laa paa den nuværende Banestations Plads, foreslog Sch., at den skulde bruges til Vejerbod og Oplagssted for Transitgods! Andre foreslog den anvendt til et nyt Raadhus, Amtssygehus eller Arbejdsanstalt. Provsterne Bredsdorff og Wedel udtalte mere ideelt, at, da Kirken var stiftet for Oplysningens og den moralske Kulturs Fremme, kunde den mest passende bruges til Skole (Kirken blev nedbrudt 1828).

Som Sch. lagde sin patriotisk-litterære Lyst for Dagen ved at være Medindbyder til et „patriotisk Selskab for Fyen“ (1810) og Medlem af „Fyens Stifts litterære Selskab“ (stiftet 1815) samt ved at skaffe Præsten Joakim Begtrup Kancelliets Tilladelse til fri Adgang til Byens Arkiver og Protokoller, da B. vilde udgive en „Beskrivelse over Svendborg“ (Bogen udkom 1823), saaledes udviste han sin socialpatriotiske, industrielle Interesse ved at indkalde tyske Haandværkere, ialtfald Lægesønnen Joh Aug. Stützer fra Magdeburg som Sadelmager i Ve-

sterskjerninge († 1842), samt ved at sende Bidrag til „Bibliothek for Fysik, Medicin og Økonomi“ („Underretning om et nyt Forsøg til Besparelse af Lys“), til „Handels- og Industritidende“ (1804 og 05) og til et tydsk Tidsskrift („Bemærkninger om Vinteren 1799“), — og endeligt ved at virke som korresponderende Medlem i „Selskabet for indenlandsk Kunstflid“. Nyttigt og gavnligt for Almenheden! — det var Tidens Løsen; — Præster prædikede endogsaa, som bekjendt, om Nytten af at staa tidligt op, Nytten af Kartofler, Nytten af Staldfodring osv.; — Amtmand Sch. fulgte Tidsstrømmen.

Som Korrespondent til nævnte Selskab omtalte han Fabriksvirksomheden i Svendborg Amt 1810—14, og han nævnte da Kjøbm. Voigts Garveri i Faaborg og Grev Reventlows paa Brahetrolleborg, den Sidstes Væveri og Le- og Skæreknivfabrik, Sammes og Grev Moltke paa Einsidelsborg's Høravlingsinstituter, Propr. Bergs Oljemølle paa Skjoldemose, Grev Schaffalitzskys de Muckadells Vævefabrik og Papirmølle, Kjøbm. David Meyers Saffians-, Cikorie- og Tobaksfabrikker i Svendborg, Væverier hos Fabrikør West og Rasmus Hansen i Ollerup og Grev Ahlefeldt-Laurvigs Fabrikker paa Langeland, dels til Tilvirkning af Brændevin af Kartofler og Sukker af Runkelroer og Kartofler, dels til Forfærdigelse af Tærsker-, Rense- og Hakkelsemaskiner og engelske Plove; desuden hans Pottemageri, Teglværk, Kalkbrænderi og Høravling.

„Iøvrigt kan man om den udvirkede Husflid, som findes i Fyen, sige, at ethvert Hus er en Fabrik, da der næppe findes noget Hus her i Amtet, hvor der jo spindes, bindes og strikkes fast alt det behøvende af Linned og Uldent“. „Overmaade heldigt, om med de almindelige Skoler forbandtes Industriskoler, hvorved Pigebørnene, der nu fra det 7de til det 14—15de Aar maa gaa i Skole for

at lære Religionsbogen udenad, samt Regning og Skrivning, hvilket Sidste de for det Meste glemme inden faa Aar, kunde undervises i til Livets Underhold nyttige Kvindearbejder (t. Ex. Omgangsmaade med Spind paa totenede Rokke, Uldkæmning, Spind af spansk Uld, Vævning efter alle Slags Mønstre, Straaarbejde og deslige), — og hvor i Forening med Læseskolerne Bønderdrene kunde tillæres til nyttige Haandarbejder: Kurvemageri, Drejerarbejde, Forfærdigelse af Træ- og Jernvarer og Straahatte etc., — ligesom i Göttingen, hvor Skolebørnene fra 6—14 Aar har ved Arbejde i Skoleaarene fortjent 6300 Rdl. Den fynske Bondedreng, som har en særdeles Lyst til alle Slags Haandarbejder, vilde, naar han kunde tillæres, snart bringe det der til Fuldkommenhed. Her i Byen gives ingen Bondekarl, der jo ved at bruge en Øxe, saa at man aldrig er i Forlegenhed med at faa en Ploug, Vogn og deslige repareret. Træskomageri er derfor ogsaa ganske almindeligt her. Fast enhver Karl i Fyen forfærdiger Træsko, Træskeer og deslige.

Den moralske Fordærvelse, som skal finde Sted blandt Tjenestefolkene i Sjælland, har jeg for min Del ikke fundet mindste Spor til blandt Tjenestefolkene, ja, aldrig hørt Tale om. I mit 21 Aars Ophold her i Fyen har jeg stedse holdt og holder en Del arbejdende Folk, men endnu aldrig har jeg haft Grund til at opsigte Nogen af mine Tjenestefolk saalidt for Krosøgning og Drukkenskab som for Modtvillighed eller Mangel paa Flid i det dem anbettede Arbejde, saaledes at jeg troer, at det maatte være meget at ønske, at kun enhver Mand over Bondestanden, være sig gejstlig eller verdslig, maatte vise sig saa flittig og virksom i sine Pligters Opfyldelse, som den fynske Bonde i Almindelighed viser sig i Sit“. Og nu den fynske Kvinde? „I Almindelighed maa man tilstaa, at Kvinde-

kjønnen i Fyen, fra den fornemste Dame til den ringeste Husmands Kone, driver det saavidt i huslig Flid, at det næppe er muligt at drive det videre. Hvor de anseeligste Damer af høj Rang og store Indkomster ret ivrigt lægge Vind paa at vise sig som de fortræffeligste Husmødre, og at give Exemplet paa Orden, fornuftig Spar-sommelighed, Arbejdsomhed og alle mulige huslige Dyder, hvilket ganske er Tilfældet her i Fyen, er det let at indse, at deres Underordnede maatte rødme ved at staa tilbage. Dette er da vel ogsaa Aarsagen til, at huslig Flid saa særdeles meget har udbredt sig i Fyen. Meget almindeligt er det nu, at de unge Fruentimmer selv sy deres forbrugende Sko. . . .“*)

Flere fremragende Husflidskvinder paa Fyen nævner Sch Den grevelige Kirurg paa Brahetrolleborg Figadts agtværdige Hustru „anvender Nelder til Garn, hvoraf hun forarbejder Tøjer — Dynevaar, Lommetørklæder osv. --- til megen Fuldkommenhed, bedre end af Hørgarn, og Heste- og Kohaar sammen med Uld til et godt, varmt Tøj, lignende Kalmuk“. Fru Kammerrøadinde Sparrewohn paa Pilegaard“ har fra 1801 til 1812 af 204 L.-Pd. paa Gaarden avlet, brudt og skaget, fin og god Hør forfærdiget 6365 Al. Tøjer (Lærred, Drejler, Gardintøj, Hvergarn, Lommetørklæder, Sækketøj, Dynevaar, Vestetøj og Vadmél) og i de sidste 5 Aar 42½ L.-Pd. Skæggesæbe, 5 L.-Pd. Stivelse af Kartofler aarligt, 4 L.-Pd. Gryn, lig Sagogryn, af Kartofler, og flere Anker god Sirup af Æbler, Pærer og Runkelrødder“. Fru Proprietær Lange til Rødkilde „tilbereder Sirup af Runkelrødder, som den almindelige neppe kan sættes i Lighed med“. Fru Provstinde Christensten i Ollerup „tillaver af Kartofler en Sirup,

*) Jfr. Ludvig Schrøder: „Danmarks Hjælpekilder og Næringsveje“ II, S. 107, især S. 123-5.

som langt overgaaer min Forventning, da den kan sættes i Ligning med de fineste franske Sukkersirupper“. „Dog gjør Brændslets umaadelige Dyrhed og Brændselsmængden til Sukkerkogning det tvivlsomt, om dette Fabrikat med Fordel kan drives i vort Fædreland. Jorden bør ikke her bruges til Runkelrødder og Kartofler til Sirup, men til Korn, — saaledes til Brødkorn for vore norske Brødre. For Tiden lægger man sig meget efter Hvede; men derved mindskes den langt kraftigere fødende Rug, hvorpaa der allerede er Mangel, og Hveden opsvies til Brændevin og kommer ikke til Nytte som et fødende Middel. I Danmark maa lægges Vind paa udvidet Agerbrug, saa at vi for Korn, Kvæg og Heste, Uld etc. kan tiltuske os baade Nødvendigheds- og Overflødigheidsvarer“.

1812 udsendte Sch. til Amtsfattigvæsensdirektionen en Skrivelse, der indeholdt Forslag til en forandret Fattigforsørgelse paa Landet efter de — efter en tysk Greve benævnte — Rumfordske Grundsætninger. De paa Rumfordsk Maner tillavede Spiser, ikke blot Rumfordsk Suppe, men ogsaa andre Retter, skulde uddeles paa Bispisningsanstalter, som skulde oprettes ikke blot for de Fattige, der fik Almisse, men ogsaa for Husmanden, Indsidderen og Daglejeren, hvorved disse vilde kunne spare Bekostningen og Umagen med selv at lave deres Spise. Maden vilde blive kraftfuldere og sundere end Brød og Brændevin. Sch. fandt det godtgjort, at, medens der til et kraftfuldt Menneskes daglige Bispisning fordres $1\frac{1}{2}$ Pd. Rugbrød + 8 Lod Sul, vilde der efter Rumfordsk Methode kun kræves 24 Lod fast Føde d. v. s. en Besparelse af 1 Pd. Brød dagligt pr. Hoved eller af $\frac{1}{2}$ Mill. Pd. Brød dagligt paa 500,000 Mennesker. Med Bispisningsanstalterne skulde efter Sch.s Plan forbindes Bagerier og Ølbrygningsindretninger for Fattige og mindre Velhavende.

Projektet lagdes Direktionen paa Hjerte, „da Hr. Kammerherren mener, at dets Udførelse er saa gavnligt for Staten som nyttigt for det Almindelige og let at bringe tilveje“. (Gislev Kaldsbog). Grev Ahlefeldt-Laurvig og Amtsprovst Saxtorff paa Langeland vare stemte for Suppens Anvendelse.*)

Paa Bejerholm havde Sch., der forblev ugift Livet igjennem, en Plejedatter om sig, der var „opfødt og fremholdt“ af ham, — fra hendes tredje Aar, siges der: Magdalene Christine (!) Rebecca Lindemann, kaldet „Jfr. Lene“. Hun maa være født 1788, da der var hængaaet 4 Aar siden Sch.s Bortrejse fra St. Petersborg. Fri Fantasi er Alt, hvad der fables om hendes høje Byrd og illegitime Fødsel, hvad der er novellistisk benyttet af en Forfatter, der har bestyrket Folkesnakken ved at føre den til Bogs og derved plettet Sch.s Eftermæle i hans sidste Hjemstavn. Familietradition fortæller, at Lenes Moder var Arbejds-kone i Sch.s Tjeneste paa Osterholt, hvor en Sæk Korn skal være falden ned over hende, saa at hun mistede Livet, hvorefter de moderløse Børn bleve antagne af Andre til Forsørgelse og Opdragelse, — Lene af Sch., dog uden Adoption eller Arveret. Hendes For- og Efternavne henvise utvivlsomt til den tyske Gren af Slægten Lindemann i Blexen i Egnen ved Bremen og Weserens Munding, vel en halv Snes Mil i lige Linie, tværs over Elben, fra Osterholt. Hun nedstammede da maaske i omtrent 8de Led fra en Broder til Morten Luthers Moder, der var født Lindemann.**). Lene blev konfirmeret 1802

*) Rumfords Suppe kogt paa Sul og Flæsk og tilsat Gryn og Grøntsager bruges endnu paa Københavns Fattiggård og kaldes af Lægen dér „velsmagende og nærende“, men anvendt 4 Gange ugentligt bliver „Rumlesuppen“ „middelalderlig Tortur“.

***) Af den danske Linie af Slægten Lindemann var tidl.

i Vesterskjerninge Kirke og ægteviet 1810 i Ollerup Kirke, hvorunder selve Gaarden Bejerholm hørte, til Sch.s tidligere Avlskarl Niels Andersen „Degn“, Gaardmands-søn fra „Lindehavegaard“ (nu „Damgaard“) i Vesterskjer-ninge Søndermark, — et Parti, der vel forekom den gamle, forudahnende Plejefader betænkeligt og var ham imod, siden han hverken var Forlover for Lene eller Fadder ved Daaben af hendes to før hans Død fødte Børn. Den ranke og fine „Jomfru“ forstod sig bedre paa at brodere og dandse end brygge og bage. Dels dette, dels Mandens lange Fraværelse fra Hjemmet som Dragon 1812—14 (— som saadan med ved Sehested —) foraarsagede grad-vis Tilbagegang: deres Gaard „Lindholm“, hvis Jorder vare udskiftede fra Niels's Fædrenegaard, og hvis Byg-ninger vare opførte af Amtmanden til de Nygifte, maatte de bortbytte for Huset „Skrinhøjhus“ med kun 1½ Sk. H. Huset afstod de 1848 til deres ældste Søn mod en lille Pengesum og Aftægtsydelse. Begge døde paa Fattiggaar- den, Niels 1871, 88 Aar gl., og Lene 1873, 84 Aar gl., efter at kunne have holdt Diamantbryllup og efterladende en talrig endnu levende Efterslægt i Vesterskjerninge og Ulbølle. Den gode Plejefader havde ofte skænket „Lene Niels Andersens“ Gaver i Penge og Varer, ogsaa gjen- tagende tilstaaet hende Laan paa 100 Rdl. (— dog mod „Niels's Haandskrift“ som Sikkerhed for Tilbagebetalingen! —), og han havde i sit Testamente bestemt en Pengesum til hende, hvilke Penge efter Sigende bleve satte af Exe-

Byfoged i Faaborg, senere Overretssagfører i Viborg Stefan Jørgensen, hvis Moder hed Magdalene f. Lindemann, og til hvis Bog fra 1827 om det formentlige Slægt- skab mellem Dr. Martin Luther og hans egen Stamfader paa mødrene Side der kan henvises.

kutorerne ved Sch.s Død i Bøgeskovgaard i Skaarup og dér gik tabte under Pengekrisen.

Som Husholderske først i St. Petersborg, dernæst paa Osterholt og endeligt fra 1809 paa Bejerholm havde Sch. Mad. Anna Dorothea Meynert, f. Bøhlcken, en Købmandsdatter fra Tilsit i Østpreussen og Enke efter Fabrikant Meynert ved Breitenburg i Holsten i Nærheden af Osterholt. I Tidsrummet 1792—1809 har hun muligvis været gift og er bleven Enke. Efter Sch.s Død beboede hun et lille jordløst Hus ved Vesterskjærninge Kirke, testamenteret hende i Fæste af hendes Husbond. Her fandtes hun — 68 $\frac{1}{2}$ Aar gl. — en Morgen Kl. 9 sidst i August 1820 liggende paa sit Stuegulv svømmende i Blod, „hvorfor og fra først af formodedes et Mord, men da alle Indgange fandtes tillukte indenfor, og aldeles intet borttaget af hendes Værelser, og da Distriktslægens visum repertum (Synsberetning) gik ud paa, at hun kunde have faaet det dødelige Slag, som fandtes mellem hendes Øjne, ved at falde omkuld og derved have stødt mod Noget, saa kjendte Rettens Middel, at her ingen Grund var til at formode Mord, ligesom det ogsaa var soleklart, at hun ej havde dræbt sig selv“ (efter Kirkebog). Rytget om, at der forelaa et Mord, og hvem Morderen, der mentes at have benyttet Loftsvejen, var, lever dog endnu i Folkesmunde.

Godgjørende i høj Grad og vid Udstrækning var Sch. med sit gavmilde Hjerter. I sine sidste 5—6 Leveaar lod han paa Bejerholm uddele varm Mad to Gange ugentligt til 12, 16, ja stundom flere Fattige, og disse „mine Spise-gjæster“ fik tillige Penge ved de kirkelige Højtider. Hans endnu bevarede Regnskabsbog for 1812—17 udviser hans store Gavmildhed saavel overfor Mange udenfor Gaarden som særligt overfor hans egen Husstand, som jevnligt fik

Gaver i Penge (over 100 Rdl. tilsammen aarligt) og i Varer, og som han bar samme deltagende Omsorg for som Hovedsmanden i Kapernaum, hvad der kjendeligt glimter frem i Notater som disse: „skænket Anne Marie (Tjenestepige) for at have syet noget til lille Peer“ (Tjenestedreng) — og — „betalt Hr. M. for et Besøg hos min (!) syge Sara“ (Tjenestepige). Men paa den anden Side var han ogsaa Økonomen, der opnoterede Alt, hvad han skænkede bort, og førte nøjagtigt Regnskab over Alt, hvad der vedrørte Gaardens Avlsvæsen og Husholdningen, — medtagende Smaating som Knappe-, Sy- og Stoppe-naale, Knapper, Tandpulver, Skæggesæbe, Rageknivs Slibning, Buxebærer osv.: Alt er optegnet, og Indkjøb synes oftest foretagne af ham selv i Faaborg og Svendborg. Hans mange Foræringer af Varer bestod i Korn, Mel, Malt og Kartoffler, Uld, Hør, Læder, Lærred og Vadmél, Sirts, Kattun, Kalmuk, Kambrik, Spejlfior og Gaze til Kjøler, Forklæder, Nattrøjer, Huer, Kapper og Hovedtøjer; dernæst Baand, Kniplinger, Korsklæder, Handsker, Bomuldsstrømper, Sko og Træsko, Kamme, Saxe, Halssmykker, Ravhjerter, Ørenringe, Brystnaale, „Strikkeinstrumenter“, Indigo og Cochenille til Farvning, — og især Tørklæder: omtr. 250 tils. i de sidste 5 Aar. Ikke altid var Foræringen til Modtagerens fulde Tilfredshed, for Ex. „skænket Massanti (Husjomfruen) 3 Rdl. istedenfor et Tørklæde, som hun mente ikke at kunne være tjent med“. Undertiden udtales i Regnskabsbogen hans egen Misfornøjelse: „ved et Tiggeri fra Stadsmusikant Simonsen i Svendborg 2 Rdl.“ (i Maj og Juni — og dernæst i Juli:) — „ved det sædvanlige Betleri af Stadsbierfedler*) Simonsen 2 Rdl.“; — „for 4 Favne Brænde at save og

*) Bierfiedler, d. e. daarlig Spillemand, Kromusikant.

hugge á 4 Rdl.; NB. dette var bedragerisk; thi de burde kun have haft 2 Rdl. for Favnen;“ — „betalt Ollerup Sogneraad, hvad der af Oberst Heide efter en ugrundet og uretfærdig Regning for Vejarbejde var bleven affordret: 20 Rdl. N. V.“. Nogle andre Uddrag af Bogen hidsættes som Exempler paa den økonomiske Mands omhyggelige og omstændelige Regnskabsførelse. „Givet hver af Husets Folk et Pd. Uld, som udgjør 13 Pd. Ialt bekommet 3 L.-Pd. Uld; deraf spundet 6 Pd. og bortskjænket 13; beholdt tilbage 1 L.-Pd. 13 Pd. Endvidere Uld af tvende Faar paa Sandholt, som udgjør 14 Pd. Jeg har altsaa i Alt 2 L.-Pd. 11 Pd.“ „Betalt til Heglemesteren 4 Rdl. Af heglet Hør har jeg 2 L.-Pd. 13 Pd.; deraf skænket til Dorothea (Mad. Meynert) 4 Pd. og til Masanti 4 Pd., rester 2 L.-Pd. 5 Pd.; af heglet Blaar har jeg 3 L.-Pd. 3 Pd.“ „Sendt min Svoger Vlengel 1 Td. Æbler, tre Oste, 1 L.-Pd. Cikorie og 5 Potter Mjød til Foræring og endvidere indkjøbt for ham 7 L.-Pd. Ost“. „Betalt til Væveren for 35 Al. Blaar- og Hørlærred sammenvævet til Skjorter til mig, 5 Kv. bredt, á 24 Sk.“ „Til Skomageren for 1 Par Støvler at forsaale, hvortil jeg selv gav Saaler“. „Betalt Rødkilde Gartner for at aarelade mig“. „Skænket til en Omløberske, der spillede paa Violin for at betle“. „Skænket til Nørregaards Kone, som var kommen til Skade med nogle Æg i en Kurv“. „Skænket til Johanne Marie (Simonsen; den bekjendte „Kursmed“ Hans Hansens Brud 1816) ved hendes Bryllup 16 Rdl. foruden Føring (Send) og 2 Flasker Vin“. „Hr. Eriksen har bestandigt til Brug for Ammentorp og Riefenstahl (Kontorister) en Matratse, en Over- og en Underdyne samt en lang Hovedpude“.

Som den gode Husbond gjorde Sch. aarligt 4—5 Gilder med Musik og Dands for dem, der vare i hans

Tjeneste; men i Juni 1816 maa der have været en større Festlighed paa Bejerholm med Æreport og Musik, efter betydelige Indkjøb af Kjød, Sukker, Citroner og Appelsiner, Konditorsager, Rødvin og Dessertglas m. M. og efter Gildet Betaling til en Fru Grodtschilling fra Faaborg for „Ulejlighed ved Maaltidet“: — mon ikke i Anledning af Besøg af Fyens Guvernør, Prinds Christian Frederik (senere Kong Chr. VIII), i hvis Følge i Sydfyen Amtmanden var den 9de Juni? —

Da Amtmandens samlede Indtægt og Udgift for Fem-aa-aret 1812—16 utvivlsomt balancerede med Overskud, da hans Udbytte af Speciebanksedler, kgl. Obligationer og Tontinen langt overgik Udgiftsrenten af en Obligation paa 5000 Rdl. S. V., og da der ved hans Død henlaa i hans Gjemmer i kontante Penge 2647 Rdl. N. V., samt da Gaarden ialtfald afgav mange huslige Fornødenheder, kan det ikke være rigtigt, naar der er ymtet om uheldige Pengeforhold. Hans vigtigste Indtægtskilde var hans Gage: 3187 Rdl. N. V. med Tillæg af 1500 Rdl. i Kontorholdsgodtgørelse og af og til af Gratialer og ubetydelige Sportler (Navneværdi omtrent det Dobbelte af Sølvværdi). De betydeligste staaende Udgiftsposter vare Skatter og Afgifter (Skat af Bejerholm, Indkomst-, Extra- og Fattigskat, Skole-, Stokkemands- og Mestermanspenge), Tiender, Brænde, Haandværkerarbejder og Husholdnings-sager samt Lønninger til Kontorpersonalet (1816: to Fuldmægtige og en Kontorbetjent), til Mad. Meynert, som til-lige havde private Obligationsrenter, og til Jfr. Mazanti (1916: hver af de to 30 Rdl.), til 5—6 Piger (hver 20 Rdl.) og til et lignende Antal mandlige Tjenende (1916: 22, 24, 32, 50, 50 og 92 Rdl.)

28.—1—1817 udnævntes Kammerherre de Schumacher, der 1815 var dekoreret med Ridderkorset, til Gehejme-

konferentsraad med Rang i 1. Kl. Nr. 13 og blev dermed Excellence. Samme Aar, Torsdag d. 8de Maj, afgik han ved en „blid og rolig“ Død, 74 Aar gl, vistnok efter et kun kort Sygeleje, eftersom han baade $\frac{8}{4}$ og $\frac{11}{4}$ var i Faaborg og endnu $\frac{23}{4}$ skrev med Pennen, men vel efter længere Tids Sygelighed, eftersom han i Marts har noteret Medikamenter og to Sygebesøg af Læge Ewald. „Det er os — bekendtgjorde Provst Bredsdorff og Proprietær Erichsen i „Fyens Stiftstidende“ for d. 12te — en sørgelig Pligt at maatte ved Anmeldelsen om denne Ædles Død saare de mange Hjerter, som skjønnede hans Værd“. I samme Nr. af Bladet findes under Mærket m „nogle ukunstlede, men velmente Tanker i Anledning af den retskafne og menneskekjærlige Embedsmand, Gehejmekonferentsraad, Amtmand de Schumachers Død:

Hyl Eder dybt i Sørgellor,
 I gjæve Dannemænd i Nord!
 og sørger for den Gode.
 Han er ej meer, den ædle Mand!
 som tjente troe sit Fædreland.
 Hans Sjæl forlod vor Klode.

Hans Gud, hans Konge, Fædreland
 var han en troe og nidkjær Mand,
 til Falskhed ej han kjendte.
 Med Haab gik han til Rolighed,
 at nyde evig Salighed,
 med Bøn til Gud han endte.

O, ædle Mand! Dit Hjertes Fryd
 var kun at lønne Troskab, Dyd,
 Du deri fandt Dit Smykke.
 Dit Arbejd var for Brødres Held,
 Din Glædesløn kun Andres Vel,
 det kaldte Du Din Lykke.

osv.

Onsdag den 14de blev Sch. begravet paa Vesterskjerne Kirkegaard, ifølge hans egen baade paa Sygelejet udtalte og i hans Testamente af 7.—12.—1811 nedskrevne Begjæring. „Som et Minde om den Agtelse, i hvilken han stod hos Alle, fortjener det at optegnes, at, uagtet hans Jordefærd var, ifølge hans sidste Vilje, foranstaltet paa det Allersimpleste, ledsagedes hans Lig dog til Jorden af et overmaade talrigt Følge af alle Stænder. Selv Provindsens Gouverneur, Hs. Højhed Prinds Christian Frederik til Danmark indfandt sig i egen højeste Person for at følge denne Mand til sin Grav“ (Vesterskjerninge Kirkebog). General Juel til Taasinge talte Venneord ved Graven (Afskrift af Talen i Sorø). Blandt Sch.s efterladte Papirer fandtes en af ham selv forfattet Gravskrift, der blev sat paa en liggende Granitsten, og hvori i al Beskedenhed kun hans tre Hovedstillinger i Livet nævnes, men hverken hans Titeler, Dekorationer eller Adelskab: „Herunder hviler Peder Christian Schumacher, født den 26. Juni 1743, død den 8. Maj 1817. Han tjente Kongen som Consul i Berberiet, som Gesandt ved det Russiske Hof, som Amtmand over Svendborg Amt. Hans inderlige Ønske og bestandige Bøn til Gud var at maatte vise sig i alle sine Handlinger som menneskekjærlig og god. I hvorvidt han opnaaede dette Ønske, derom vil den almægtige og algode, Himmelens og Jordens Regent, paa hans Dag dømme. Han den Albarmhjertige forbarme sig over ham og bevise ham Naade“. Paa Gravstedet, som er omgivet af Jernstakit, staaer en Hængeask. Provst Morten Bredsdorff har i sin Kirkebog givet ham et meget rosende Eftermæle: „Denne sjeldne Mand har ikke alene her i Egnen og Amtet stiftet sig et varigt Minde i Velsignelse som Menneske, som Menneskeven, som dueilig og utrættelig arbejdsom Embedsmand, men og i Fædre-

landet og i fjerne Lande erhvervet sig et udmærket hæderligt Navn som en Statsmand, der forenede inderlig Kjærlighed til Fædrelandet og Troskab i dets Tjeneste med redelig Velvillie mod Alle, dybe Indsigter i Politiken med et ærligt Sindelag. Hans Flid og Duelighed i Statens Tjeneste. . . . forhvervede ham sin Konges Naade og ualmindelig Yndest og Agtelse hos de Regjeringer og Folk, til hvilke han var sendt“. Samme Lovord over ham som Statsmand i „Fyens Stiftstidende“ for 16/5! Efter at der er udtalt, „at Menneskeheden tabte i ham en af sine skjønneste Prydelser, Fædrelandet en af sine ædleste Borgere, Staten en af sine retskafneste, klogeste og mest erfarne Tjenere“, hedder det videre: „Beretninger om Sch.s Virksomhed som Konsul i Marocco og Minister-Resident i St. Petersborg, ville engang i lærerige Exempler vise, hvormeget en agtværdig og elskelig Personlighed kommer den diplomatiske Statstjener til Gode, og tjene til at gjendrive den Paastand, at Retsindighed er en overflødig Egenskab hos en Saadan“. Anderledes lyder, som tidligere omtalt, vore Historieskrivers offentlige Bedømmelse af Sch.s diplomatiske Virksomhed i Rusland, og den ene af dem, Prof. Edv. Holm, har yderligere privat udtalt om ham med et skaansomt Udtryk: „trods sit gode Hoved ikke elskværdig som Diplomat“. Derimod har Sch. efter Bredsdorffs i Kirkebogen fortsatte Lovord om ham som Amtmand og Menneske — og her havde Provsten personligt Kjendskab ved stadig Omgang med ham at støtte sig til! — sikkert besiddet og udvist Elksværdighed, om det end kan være, at Venkab og Naboskab har sat Tonen en Kjende for højt op. „Som Amtmand vandt han ligesaamegen Hengivenhed og Kjærlighed ved sin Blidhed (!) og Sagtmodighed (!) som Agtelse ved sin Duelighed og Forstand og Kundskaber. Almuen havde i

ham en varm Talsmand, de Fattige en medlidende og virksom Velgjører, hans Venner en redelig og kærlig Ven“. Ogsaa Stifftidendens Nekrolog bevidner „hans retsindige Karakter, hans ædle daadfulde Embedsfærd, hans fromme, menneskevenlige Vandel“. „I sit Testamente — fortsætter Bredsdorff — havde han forordnet, at 200 Rdl. S. V. skulde paa hans Begravelsesdag uddeles mellem 40 Fattige, 20 af Vesterskjærninge og 20 af Ollerup, og desuden, at 16 fattige Mænd skulde bortbære hans Lig imod derfor at nyde 5 Rdl. S. V., og 1000 Rdl. S. V. har han testamenteret Vesterskjærninge Sogns Fattige“. Hver 8de Maj — Sch.s Dødsdag — mødes ved hans Grav et Par Sogneraadsmlemmer fra Vesterskjærninge med 20 Uformuende i Sognet og uddeler Aarsrenten med 3¹/₂ Kr. til hver. Dermed har Sch. sat sig et varigt, ærefuldt Minde som Velgjøreren, hvad han i fuldt Maal var i levende Live, — lad ham saa ogsaa have haft sine Fejl og Lyder og have været, som der er sagt, „en Særling“ i Meget.

Eftersom Sch. havde indsat Provst Bredsdorff til sammen med Kammerraad, Birkedommer Erichsen paa Skjærninggaard at være executor testamenti, maa Amtmanden have sat Pris paa denne ogsaa landøkonomisk og litterært interesserede samt fædrelandssindede, 14 Aar yngre, Præstemand og seet i ham en hæderlig Undtagelse fra den „degraderede“ Præstestand (jfr. S. 136). Forudsat, at Testamentsexekutorerne ikke have forsømt at indsende Beretning om Dødsboets Behandling, og forøvrigt alle paa Bejerholm beroende Amtssager, til det nye Amtshus' Arkiv, maa alt det Indsendte have været blandt de Arkivalier, som en senere Amtmand lod vandre i massevis til Papirmøller, idet der nu ikke findes Noget i Fyens Landsarkiv fra Sch.s Amtmandstid. Hvad der indkom ved Salg af Gaard og Løsøre, og hvem Arvingerne vare,

kjendes da ikke. De nærmeste Arveberettigede maa vel have været Sch.s 6 Sødskende og deres Børn. Af hans 2 Brødre var den ene Regeringsraad paa St. Croix († allerede 1777) og den anden Kaptajn i Søetaten; — hans tre Søstre vare gifte med Kapt. Vlengel, Admiralssekretær Klingberg og Major Barth. — Den nye Ejer af Bejerholm med Gods, Arvehusfæster Rasmus Hansen fra Brahetrolleborg, som var gift med Præsteenken Salome Leth fra Svanninge (hvis Ligsten staaer i Vesterskjerninge Kirkes Vaabenhus), indbetalte 1818 godt 4000 Rdl.

Medlemsliste.

Ved Afslutning af Medlemslisten til „Svendborg Amt“
1916 havde „Sv. A. h. S.“ 655 Medlemmer.

Senere er tilgaaet:

Albertsen, Jensine, Gaardejerske, Laubrogaard, Tranderup, Ærø.
Bjerregaard, K., Gaardejer, Nyholmgaard, Stenstrup.
Bukkehave, Rasmus, Gaardejer, Stavs Mølle, Taasinge.
Christansen, P., Gaardejer, Høsehaven, Stenstrup.
Fløytrup, E. St., Forstassistent, Tranekær, Langeland.
Fløytrup, J., Forstassistent, Kølleskovgaard, Svendborg.
Grønnegaard, Chr., Gaardejer, Gultved, Kværndrup.
Hansen, Niels, do. do. do.
Hansen, Viktor, Købmand, do. do.
Hedin, A., Cand. pharm., Hjørring.
Jensen, Lærer, Vøjstrup, Nørre Broby.
Jensen, Møller, Sundhøjs Mølle, Stenstrup.
Jensen, Henrik, Trunderup Dong, Kværndrup.
Jeppesen, G. P., Lærer, Strynø, Rudkøbing.
Jørgensen, H. C., Isenkræmmer, Faaborg.
Jørgensen, Kr., Skomagermester, Ahlgade, Ringe.
Larsen, Anna. Syerske, Haagerup, Korinth.
Larsen, Rigmor, Frøken, Gudme.
Lolk, Marie, Frøken, Landet, Svendborg.
Nielsen, Fr. K., Gaardejer, Gislev, Ørbæk.
Nielsen, H., Gaardejer, Lundegaard, Stenstrup.
Nielsen, Hans, jun., Gaardejer, Salby Mark, Mesinge.
Nielsen, Kirstine, Frøken, Gislev, Ørbæk.
Nielsen, N. P., Landmand, Gudme.

Pedersen, H., Gaardejer, Høje, Stenstrup.
 Pedersen, Ole, Sognepræst, Nørre Brohy.
 Pedersen, Peder Evald, Gaardejer, Vestergaard, Rudme.
 Petersen, P. Th., Gaardejer, Birkelygaard, Hjulby.
 Rasmussen, H., Lærer, Frørup.
 „Ringe og Omegns Folkebogsamling“.
 Svop, Elna, Frøken, Strammelse, Landet, Svendborg.
 Thomsen, Albert, Lærer, Avnslev Skole, Hjulby.
 Thomsen, C. Møller, Bobjerg, Stenstrup.
 Aalund, Niels, Amsraadsmedlem. Vester Hæsinge.

Afgaaede Medlemmer:

Blegvad, Otto, Forpagter, Nylandsvej, København.
 Espersen, J. P., Forfatter, Brudager Kile, Oure (død).
 Frederiksen, Rentier, Nørremarksvej, Marstal (død).
 Hansen, Kr., Lærer, Taarup, Frørup (død).
 Jørgensen, Jørgen, Smedesvend, Egebjerg, Stenstrup.
 Larsen, And., Rentier, Villa J., Dyrehaven, Nyborg.
 Larsen, Lavrids, Gaardejer. Kirkeby, Stenstrup.
 Madsen, R. P., cand. theol., Lærer, Thisted.
 Møller, Fred., Gæstgiver. Ørbæk.
 Møller, John B., Pastor emeritus, Odense (død).
 Nielsen, Chr., Gaardejer, Sædballe, Nordenbro.
 Nielsen, Massi, Frøken, Lærerinde, Thurø, Svendborg.
 Nielsen, Søren, Gaardejer, Egebjerg, Stenstrup.
 Pedersen, Hans P., Gaardejer, Gudbjerg, Gudme.
 Pedersen, Peter, Gaardbestyrer, Vester Skjerninge.
 Petersen, Marius, Skibsreder, Marstal.
 Sørensen, Chr., Gaardejer, Ny Ryegaarde, Haastrup.
 Sørensen, H., Snedker, Lindely, Vejstrup.
 Thomsen, P., Skatteraadsformand, Fjellerup (død).
 Ørssløff, Læge, Bregninge (død).
 Aaskov, Kr. Hansen, Gaardejer, Sandholtslyndelse, Højrup.

„Svendborg Amts historiske Samfund“ tæller nu (15. Sept. 1917) 668 Medlemmer.

Uddrag af Regnskabet

for
 „Svendborg Amts historiske Samfund“
 fra 1/9 1916 til 1/7 1917.

	Kr.	Ø.		Kr.	Ø.
BEHOLDNING:			UDGIFT:		
Indest. i Landbosparekassen	237	83	Trykning af „Svendborg Amt“ 1916....	1000	97
			Honorar for Bidrag til „Sv. Amt“ 1916	306	00
			Medlemsbidrag til „Dansk hist. Fællesf.“	30	00
			Ordning og Ekspediton af „Sv. A.“ 1916	50	00
			Porto ved Udsendelse af Aarsskrift. og		
			Opkrævning af Bidrag	133	13
			Dækning af Kassererens Udlæg (Se for-		
			rige Regnskab	3	81
			BEHOLDNING:		
INDTÆGT:			Indestaaende i Landbosparekassen	180	54
Aarsbidrag fra 664 Medlemmer	1328	00	Hos Kassereren	94	47
Salg af ældre Aarg. af „Svendb. Amt“.	93	00			
For Særtryk af „Carsten Fris“	10	00			
Indvundne Renter	7	74			
Portogodtgørelse	97	35			
Tilskud fra „Fyens Stifts patr. Selskab“	25	00			
Ialt.....	1798	92	Ialt.....	1798	92

Vejstrup Højskole, den 1. Juli 1917.

Thøger Dissing.

Efterset og godkendt.

Vejstrup, den 17. Juli 1917.

L. Faurby Stengaard.

Lars Hansen.

„Christian II's Mindesmærke i Nyborg“.

¹ / ₉ 1916. Indestaaende i „Landbosparekassen“	Kr. 746,79
Indvundne Renter	„ 30,02
¹ / ₇ 1917.	<u>Ialt... Kr. 776,81</u>

Vejstrup Højskole, den 1. Juli 1917.

Thøger Dissing.

Efterset og godkendt.

Vejstrup, den 17. Juli 1917.

L. Faurby Stengaard. Lars Hansen.

INDHOLD:

	Side.
<i>Swineburgh — Wordburgh — Foburgh.</i> Af H. H. Hvass...	3
<i>Om Præsten Knud Lerche.</i> Af Lærer A. C. Thomsen	11
<i>En Bataille paa Vindinge Gade i Aaret 1660.</i> Af Kai C. Uldall	43
<i>Nogle Optegnelser om Ørbæk gamle Skole.</i> Ved S. M. Sørensen	54
<i>Et Brudstykke af Hørvæls Historie i Danmark.</i> Af Højskoleforstander Povl Hansen	77
<i>En strandet Plan om Indførelse af Mølletvang i Danmark.</i> Af Holger Hjelholt.....	97
<i>Tonedigteren Hans Hansen.</i> Af Kristensen-Randers.....	101
<i>Amtmand P. C. Schumacher.</i> Ved L. J. Böttiger	123
Medlemslisten	171
Regnskabet.....	173
„Christian II's Mindesmærke i Nyborg“	174

Ogsaa i det forløbne Aar er der en lille Stigning i „Samfundet“s Medlemstal; men denne Stigning burde være meget stærkere. Enkelte af „Samfundet“s Medlemmer har været meget virksomme for at skaffe os Tilgang, men mange flere burde arbejde paa at vinde ny Medlemmer; adskillige af de amtshistoriske Samfund er oppe paa et Medlemsantal af ca. 1000; vi bør ikke staa tilbage her i Svendborg Amt.

Indmeldelse af ny Medlemmer og Henvendelser vedrørende „Samfundet“s Virksomhed kan rettes til undertegnede Formand.

Ny tiltrædende Medlemmer kan indtil videre faa alle de Skrifter, „Samfundet“ har udgivet, til halv Pris.

„Svendborg Amts historiske Samfund“ har atter i Aar haft den Glæde at modtage et Tilskud af 25 Kr. fra „Fyens Stifts patriotiske Selskab“.

Vi takker for denne Støtte.

Vejstrup Højskole v. Vejstrup.

P. B. V.
Thøger Dissing.

Svendborg Amts Museum

er stiftet den 17de Oktober 1908 med det Formaal gennem erhvervede Samlinger at bevare og ophjælpe Kundskab om vore Fortidsminder.

Museet opfordrer særligt Landboerne til at værne om og bevare alle saadanne Genstande, som have det mindste at betyde i Henseende til det daglige Liv paa Landet i gamle Dage, før Damp og Elektricitet afløste Haandarbejdet; Museet modtager og opbevarer med Glæde disse Ting.

Endvidere opfordrer Museet til at indse alle ved Tørvegravning fremkomne Knogler, Tænder, Gevirer, Kranier eller lignende til Museets Inspektør *Johannes Olsen*, Lundevej 21, 1. Sal, Svendborg, fordi disse Ting have Betydning for den videnskabelige Undersøgelse af Danmarks Dyreverden i Fortiden. Findested og Dybden i Jorden bedes opgivet.

Medlemmer kunne optages ved Henvendelse til Selskabets Kasserer, Hr. Købmand *Ludvig Riber*, Svendborg.

Det aarlige Medlemskontingent er 2 Kr.

Langelands Museum

er en selvejende Institution, som har til Opgave at samle og fremstille i Museets Bygning i Rudkøbing, alt hvad der kan tjene til Oplysning om Langelands Fortid.

Museet er aabent for Besøgende hver Lørdag og Søndag Eftermiddag Kl. 2—4. Gratis Adgang.

Udenfor disse Tider vil Museet som Regel kunne beses ved Henvendelse til Opsynet.

Nyborg Museumsforening

stiftet ¹⁰/₁₀ 1912.

har til Formaal at samle forskellige Genstande, Billeder, Møbler, m. m. for at de, samlede i Nyborg Museum, kan bidrage til at oplyse Nyborgs og nærmeste Omegns historiske Udvikling.

Medlemsbidraget er 1 Kr. aarlig. Indmeldelser og Gaver til Museet modtages med Tak af Bestyrelsens Formand, Skoleinspektør *Ernst Petersen*.